

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ФІЛІПОВ ЮРІЙ ЄВГЕНОВИЧ

УДК 343.291;343.1

**ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **Ю. Є. Філіпов**

Науковий керівник: **Юсупов Володимир Васильович**,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Філіпов Ю. Є. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у розв'язанні комплексу теоретичних та практичних проблем техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень з розробленням пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів і судово-експертних установ в умовах воєнного стану. Сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, значущих для науки і діяльності органів правопорядку.

Встановлено, що розвиток техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в Україні, який тривалий час здійснювався у стабільних умовах, зазнав глибоких трансформацій унаслідок збройної агресії РФ. Запровадження воєнного стану актуалізувало потребу у переосмисленні традиційних криміналістичних засобів і методів, оскільки вони виявилися недостатніми для ефективного виявлення, фіксації та дослідження доказів, зокрема у провадженнях, пов'язаних із воєнними злочинами. З'ясовано, що умови ведення бойових дій істотно обмежують можливості проведення слідчих (розшукових) дій, ускладнюючи доступ до місць подій, забезпечення безпеки персоналу, збереження речових доказів та дотримання процесуальних вимог.

Проаналізовано наукові праці вітчизняних та зарубіжних криміналістів, присвячені розвитку криміналістичної техніки та удосконаленню методів

доказування, що дозволило визначити сучасний стан досліджень і виявити наявні прогалини у сфері техніко-криміналістичного забезпечення.

Доведено, що, попри наявність вагомих наукових напрацювань, у сучасній криміналістиці бракує комплексних досліджень, орієнтованих на використання технічних засобів у надзвичайних і небезпечних умовах. Наявні підходи здебільшого розраховані на практику мирного часу, що не враховує реалій розслідувань, руйнування інфраструктури, ризиків для життя слідчих, спеціалістів-криміналістів і експертів та обмеженості ресурсів.

Запропоновано бачення системи техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень на основі інтеграції слідчої та судово-експертної практики в умовах воєнного стану, що враховує особливості криміналістичних завдань у зонах бойових дій, адаптацію методик до обмежених ресурсів, ризиків руйнування доказової бази та необхідність оперативного використання мобільних техніко-криміналістичних засобів; взаємодії слідчого, експерта, спеціаліста, оперативного працівника в межах єдиного інформаційно-криміналістичного простору для підвищення ефективності збирання, дослідження, оцінки й використання здобутої інформації як доказів.

Визначено, що система суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення має дворівневий характер і охоплює як загальних суб'єктів (державні органи, науково-дослідні заклади, експертно-криміналістичні центри), так і спеціальних (слідчих, спеціалістів-криміналістів, судових експертів), діяльність яких безпосередньо забезпечує ефективність розслідування в умовах воєнного стану.

Проведений аналіз наукових праць і практичного досвіду дав змогу систематизувати основні види таких засобів – від комплектів для огляду місця події, засобів фото-, відео- та аудіофіксації до сучасних цифрових, біологічних і хімічних лабораторних комплексів, а також засобів індивідуального захисту, необхідних для роботи у небезпечних умовах.

З'ясовано, що умови воєнного стану висувають підвищені вимоги до автономності, мобільності й стійкості техніко-криміналістичних засобів.

Найефективнішими визнано переносні польові лабораторії, безпілотні системи та цифрові комплекси збору доказів, які забезпечують швидкість і безпеку для учасників слідчих (розшукових) дій. Доведено, що ефективність застосування зазначених засобів безпосередньо залежить від професійної підготовки фахівців, здатних працювати з новітнім обладнанням, оперативно адаптуватися до змін ситуації та суворо дотримуватися вимог процесуального законодавства і протоколів безпеки.

Результативність розслідування кримінальних правопорушень у період воєнного стану безпосередньо залежить від належної організації огляду місця події, який є базовою слідчою (розшуковою) дією та визначає якість усієї подальшої діяльності. Саме на цьому етапі формується інформаційна основа кримінального провадження, а повнота і достовірність зафіксованих об'єктів зумовлюють можливість їх експертного дослідження. Наголошено на тому, що в умовах воєнного стану, коли огляди проводяться на територіях із підвищеною небезпекою або поблизу зруйнованих об'єктів, значення техніко-криміналістичного забезпечення істотно зростає. Використання сучасних технологій, зокрема, фото- та відеофіксації, аерозйомки, 3D-сканування, портативних освітлювальних систем, мікроскопічного і спектрального аналізу, забезпечує швидке, безпечне та точне документування доказів навіть за складних умов. Акцентовано увагу на тому, що ефективному застосуванню цих засобів перешкоджають низка системних проблем: недостатня матеріально-технічна база, відсутність єдиних стандартів використання сучасних технологій, відсутність підготовлених фахівців та недосконале правове регулювання фіксації доказів. У свою чергу це зумовлює ризики втрати чи спотворення слідчої інформації, що негативно впливає на доказову силу матеріалів під час судового розгляду.

Вдосконалення техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події в умовах воєнного стану має здійснюватися у трьох взаємопов'язаних напрямках: нормативно-правовому (через оновлення кримінальних процесуальних положень щодо фіксації, зберігання та передачі речових доказів

і закріплення стандартів використання новітніх технологій); організаційно-технічному (шляхом модернізації криміналістичних комплектів, упровадження мобільних лабораторій, безпілотних систем і цифрових платформ збору доказів); кадрово-підготовчому (через системне підвищення кваліфікації слідчих, дізнавачів, спеціалістів-криміналістів, судових експертів, а також проведення практичних навчань з використання інноваційних засобів документування місця події)).

Проведений науковий аналіз засвідчив, що застосування техніко-криміналістичних засобів (під час обшуку, допиту, слідчого експерименту, освідування чи отримання зразків для експертизи) має специфіку, обумовлену як особливостями психологічного контакту з особою, процесуальними гарантіями її прав, так і безпековими вимогами. Зокрема, аудіо- та відеофіксація дозволяє повно і безперервно зафіксувати перебіг процесуальних дій, виключити спотворення чи суб'єктивне трактування показань; дактилоскопічні та біологічні види засобів забезпечують оперативне виявлення, вилучення й ідентифікацію слідів людини, що підтверджує її присутність або участь у події; комп'ютерно-технічні пристрої застосовуються для пошуку, копіювання й збереження електронних даних без порушення їх цілісності; електронно-оптичні перетворювачі дають змогу виявляти мікросліди, невидимі неозброєним оком; а цифрові системи, зокрема безпілотні літальні апарати, використовуються для просторової реконструкції обстановки, визначення траєкторій руху учасників і точного відтворення подій.

Встановлено, що діяльність експертних установ у період воєнного стану супроводжується значними труднощами, зокрема, перевантаженістю судових експертів, браком фінансування та матеріальних ресурсів, пошкодженням лабораторій, а також повільною актуалізацією нормативних актів відповідно до сучасних стандартів судово-експертної діяльності. Експерт, діючи в межах своєї компетенції, самостійно визначає фактичні дані, що мають доказове значення, забезпечуючи наукову обґрунтованість і процесуальну допустимість результатів досліджень. На основі аналізу чинного законодавства (КПК

України, Закону України «Про судову експертизу», відповідних інструкцій і методичних рекомендацій) та експертної практики визначено основні види експертиз, що найчастіше застосовуються у кримінальних провадженнях в умовах воєнного стану. До них належать криміналістичні (зброї, вибухових речовин, вибухових пристроїв, портретна, семантико-текстуальна, відео- і звукозапису), інженерно-технічні (комп'ютерно-технічна, водно-, авіаційно- і військово-технічна), товарознавчі (військового майна, техніки та озброєння), судово-медичні, молекулярно-генетичні, психіатричні та військові експертизи. Показано, що ці види судових експертиз мають вирішальне значення, передусім, для розслідування, воєнних злочинів. Їх проведення забезпечує встановлення причинно-наслідкових зв'язків, ідентифікацію осіб, визначення механізмів подій і кваліфікацію дій підозрюваних.

Запропоновано комплекс заходів для підвищення ефективності судово-експертної діяльності: удосконалення законодавчого регулювання, створення мобільних експертних груп, розширення фінансування судово-експертних установ, цифровізацію обліку результатів експертиз і запровадження міжвідомчої взаємодії у сфері збору, зберігання та обробки експертних даних. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню оперативності, достовірності та доказової значущості результатів експертних досліджень у кримінальних провадженнях.

Обґрунтовано, що у правовому вимірі техніко-криміналістичне забезпечення експертної діяльності спирається на положення ч. 5 ст. 38 КПК України щодо обов'язку органів досудового розслідування забезпечувати ефективність кримінального провадження, а також на норми Закону України «Про судову експертизу». У виконавчому аспекті центральне місце належить державному судовому експерту, який, використовуючи спеціальні знання, методики та технічні засоби, забезпечує наукову достовірність і процесуальну допустимість результатів експертного дослідження.

Розроблено типовий алгоритм оцінки результатів судових експертиз, що проводяться під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в

умовах воєнного стану, який охоплює послідовні стадії: перевірка дотримання вимог закону під час залучення експерта; аналіз достовірності й достатності об'єктів дослідження; оцінка наукової обґрунтованості та правомірності застосованої методики; визначення повноти висновку експерта; перевірка логічної обґрунтованості перебігу та результатів експертного дослідження; оцінка належності отриманих результатів до конкретного кримінального провадження; перевірка компетентності експерта.

Ключові слова: техніко-криміналістичне забезпечення, спеціаліст, судовий експерт, доказування, досудове розслідування, збирання доказів, кримінальне провадження.

ANNOTATION

Filipov Yu.Ye. Technical and Forensic Support for the Investigation of Criminal Offenses under Martial Law. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – «Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

In the dissertation, a theoretical generalization and a new solution to a scientific problem are presented, consisting in resolving a set of theoretical and practical issues of the technical and forensic support of the investigation of criminal offenses, with the development of proposals aimed at increasing the efficiency of the activities of law enforcement agencies and forensic institutions under martial law. A number of conclusions, proposals, and recommendations significant for legal scholarship and the practice of law enforcement bodies have been formulated.

It has been established that the development of technical and forensic support for the investigation of criminal offenses in Ukraine, which for a long time took place under stable conditions, has undergone profound transformations as a result of the armed aggression of the Russian Federation. The introduction of martial law has highlighted the need to reconsider traditional forensic tools and methods, as they have proved insufficient for the effective detection, recording, and examination of evidence, particularly in proceedings related to war crimes. It has been found that the conditions of hostilities significantly limit the possibilities for conducting investigative (search) actions, complicating access to crime scenes, ensuring the safety of personnel, preserving material evidence, and complying with procedural requirements.

The scholarly works of domestic and foreign forensic researchers devoted to the development of forensic technology and the improvement of evidentiary methods have been analyzed, which made it possible to determine the current state of research and identify existing gaps in the field of technical and forensic support.

It has been proved that, despite the existence of significant scholarly achievements, modern criminalistics lacks comprehensive studies focused on the use of technical means in extraordinary and dangerous conditions. Existing approaches are mainly designed for peacetime practice and do not take into account the realities of investigations amid infrastructure destruction, risks to the lives of investigators, forensic specialists, and experts, and limited resources.

A concept of the system of technical and forensic support for the investigation of criminal offenses has been proposed on the basis of integrating investigative and forensic expert practice under martial law. This concept takes into account the specific features of forensic tasks in combat zones, the adaptation of methods to limited resources, the risks of destruction of the evidentiary base, and the need for the prompt use of mobile technical and forensic tools; as well as the interaction of the investigator, expert, specialist, and operational officer within a unified information and forensic space in order to enhance the efficiency of collecting, examining, evaluating, and using the obtained information as evidence.

It has been determined that the system of subjects of technical and forensic support has a two-level character and includes both general subjects (state bodies, research institutions, forensic expert and criminalistic centers) and special subjects (investigators, forensic specialists, forensic experts), whose activities directly ensure the effectiveness of investigations under martial law.

The analysis of scholarly works and practical experience made it possible to systematize the main types of such means—from crime scene investigation kits and photo, video, and audio recording tools to modern digital, biological, and chemical laboratory complexes, as well as personal protective equipment necessary for work in hazardous conditions.

It has been established that the conditions of martial law impose increased requirements on the autonomy, mobility, and durability of technical and forensic means. Portable field laboratories, unmanned systems, and digital evidence collection комплексы have been recognized as the most effective, as they ensure speed and safety for participants in investigative (search) actions. It has been proved that the

effectiveness of the use of these means directly depends on the professional training of specialists capable of working with the latest equipment, promptly adapting to changing circumstances, and strictly complying with the requirements of procedural legislation and safety protocols.

The effectiveness of investigating criminal offenses during martial law directly depends on the proper organization of the crime scene examination, which is a basic investigative (search) action and determines the quality of all subsequent activity. It is at this stage that the informational foundation of criminal proceedings is formed, and the completeness and reliability of the recorded objects determine the possibility of their expert examination. It is emphasized that under martial law, when examinations are carried out in areas of heightened danger or near destroyed objects, the significance of technical and forensic support increases substantially. The use of modern technologies, including photo and video recording, aerial photography, 3D scanning, portable lighting systems, microscopic and spectral analysis, ensures rapid, safe, and accurate documentation of evidence even under difficult conditions. Attention is drawn to the fact that the effective use of these means is hindered by a number of systemic problems: an insufficient material and technical base, the absence of unified standards for the use of modern technologies, the lack of trained specialists, and imperfect legal regulation of evidence recording. In turn, this creates risks of loss or distortion of trace information, which negatively affects the evidentiary value of materials during judicial proceedings.

The improvement of technical and forensic support for crime scene examination under martial law should be carried out in three interrelated directions: regulatory and legal (through updating criminal procedural provisions on the recording, storage, and transfer of material evidence and establishing standards for the use of the latest technologies); organizational and technical (through the modernization of forensic kits, the introduction of mobile laboratories, unmanned systems, and digital evidence collection platforms); and personnel training (through systematic advanced training of investigators, inquiry officers, forensic specialists,

and forensic experts, as well as practical training in the use of innovative means of crime scene documentation).

The conducted scholarly analysis has shown that the use of technical and forensic means during a search, interrogation, investigative experiment, examination of a person, or obtaining samples for expert examination has its own specifics, conditioned both by the peculiarities of psychological contact with the person, procedural guarantees of his or her rights, and security requirements. In particular, audio and video recording make it possible to fully and continuously record the course of procedural actions and exclude distortion or subjective interpretation of testimony; fingerprinting and biological means ensure the prompt detection, collection, and identification of human traces, thereby confirming a person's presence at or involvement in the event; computer and technical devices are used to search for, copy, and preserve electronic data without violating their integrity; electro-optical converters make it possible to detect microtraces invisible to the naked eye; and digital systems, including unmanned aerial vehicles, are used for the spatial reconstruction of the situation, determining the trajectories of participants' movements, and the precise reconstruction of events.

It has been established that the activities of forensic institutions during martial law are accompanied by significant difficulties, in particular, the overburdening of forensic experts, lack of funding and material resources, damage to laboratories, and the slow updating of normative acts in accordance with modern standards of forensic expert activity. Acting within the scope of his or her competence, the expert independently determines factual data that have evidentiary significance, ensuring the scientific validity and procedural admissibility of the research results. On the basis of an analysis of current legislation (the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Forensic Examination," relevant instructions, and methodological recommendations) and expert practice, the main types of examinations most frequently used in criminal proceedings under martial law have been identified. These include forensic examinations (weapons, explosives, explosive devices, portrait examination, semantic-textual examination, video and sound recording

examination), engineering and technical examinations (computer and technical, water transport, aviation, and military-technical examinations), commodity examinations (military property, equipment, and armaments), forensic medical, molecular genetic, psychiatric, and military examinations. It is shown that these types of forensic examinations are of decisive importance, above all, for the investigation of war crimes. Their conduct ensures the establishment of cause-and-effect relationships, the identification of persons, the determination of event mechanisms, and the legal classification of the actions of suspects.

A set of measures has been proposed to improve the efficiency of forensic expert activity: improving legislative regulation, creating mobile expert groups, expanding funding for forensic institutions, digitizing the recording of examination results, and introducing interagency cooperation in the field of collecting, storing, and processing forensic data. The implementation of these directions will contribute to increasing the promptness, reliability, and evidentiary significance of the results of expert examinations in criminal proceedings.

It has been substantiated that, in the legal dimension, the technical and forensic support of expert activity is based on the provisions of Part 5 of Article 38 of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the duty of pre-trial investigation bodies to ensure the effectiveness of criminal proceedings, as well as on the norms of the Law of Ukraine “On Forensic Examination.” In the executive aspect, the central role belongs to the state forensic expert, who, using special knowledge, methods, and technical means, ensures the scientific reliability and procedural admissibility of the results of forensic examination.

A standard algorithm has been developed for evaluating the results of forensic examinations conducted during the pre-trial investigation of criminal offenses under martial law, covering the following consecutive stages: verification of compliance with legal requirements when engaging an expert; analysis of the reliability and sufficiency of the objects of examination; assessment of the scientific validity and legality of the applied methodology; determination of the completeness of the expert opinion; verification of the logical substantiation of the course and results of the

expert examination; assessment of the relevance of the obtained results to specific criminal proceedings; and verification of the expert's competence.

Keywords: technical and forensic support, specialist, forensic expert, proof, pre-trial investigation, collection of evidence, criminal proceedings.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Filipov, Y. (2022). Technical and forensic support for the investigation of war crimes: Concept, purpose, individual areas of development. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. Vol. 12(4). P. 72-83. URL: <https://doi.org/10.56215/04221204.72>.

2. Yusupov V., & Filipov, Yu. (2023). Munitions and explosives as objects of criminal offences during the commission of criminal offences. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. Vol. 13 (2). P. 63-73. URL: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.63>.

3. Філіпов Ю. Є. Види та можливості судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 4. С. 178-184. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.27>.

4. Філіпов Ю. Є. Оцінка та використання результатів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Правові новели*. 2025. № 26. С. 398–406. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/26_2025/47.pdf; <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.45>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Філіпов Ю. Є. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. *Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення)*: зб. матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2 груд. 2022 р.). Дніпро: ДДУВС, 2022. С.154-157.

6. Філіпов Ю. Є. Питання класифікації техніко-криміналістичних засобів, що застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень в

умовах воєнного стану в Україні. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення*: збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. (22 серп. 2023 р.): Т. 1. Київ: ІСТЕ СБУ, 2023. С. 175–179.

7. Філіпов Ю. Є. Допомога спеціалістів при збиранні об'єктів для призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні. *Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України та в контексті європейської інтеграції*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 вер. 2023 року) / відп. ред. А. Черемнова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 262 с. С. 205–210.

8. Філіпов Ю. Є. Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 161–162.

9. Філіпов Ю. Є., Семенюк О. А. Особливості початкового етапу розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 195–198.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

10. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами: метод. рек. / [О. М. Брисковська,

О. В. Богатиков, С. В. Бондар, О. С. Старенький, Ю. Є. Філіпов]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 60 с.

11. Використання службових собак кінологічними підрозділами Національної поліції України для виявлення вибухових речовин в умовах воєнного стану: метод. рек. / [В. В. Юсупов, А. О. Антощук, Ю. Є. Філіпов та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 46 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	31
1.1. Стан наукових досліджень проблем техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень	31
1.2. Поняття, завдання та суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.....	51
Висновки до розділу 1	69
РОЗДІЛ 2. ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	73
2.1. Види техніко-криміналістичних засобів, що застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.....	73
2.2. Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів при проведенні огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану	88
2.3. Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів при проведенні інших слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану	112
Висновки до розділу 2	132
РОЗДІЛ 3. ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	136

3.1. Види та можливості судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану	136
3.2. Види техніко-криміналістичного забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень та його застосування в умовах воєнного стану	164
3.3. Оцінка та використання результатів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану	181
Висновки до розділу 3	194
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	207
ДОДАТКИ.....	233

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Швидке, повне й об'єктивне розслідування кримінальних правопорушень неможливе без належного техніко-криміналістичного забезпечення. Введення в Україні правового режиму воєнного стану, значне зростання кількості злочинних діянь, пов'язаних із посяганнями на основи національної безпеки, військовими та воєнними злочинами, поставили перед правоохоронними й судово-експертними установами низку нових викликів. Йдеться про необхідність оперативного реагування на події кримінального характеру, забезпечення належної фіксації доказів у зонах активних бойових дій, ідентифікації жертв, документування воєнних злочинів, а також використання сучасної криміналістичної техніки для встановлення істини у кримінальному провадженні й забезпечення невідворотності притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень.

З огляду на це, техніко-криміналістичне забезпечення набуло особливого значення в системі діяльності органів досудового розслідування та судово-експертних установ. За даними Офісу Генерального прокурора, лише після першого року повномасштабного вторгнення в ЄРДР було зареєстровано понад 1,3 млн кримінальних правопорушень, із яких понад 120 тис. стосувалися злочинів, пов'язаних із військовою агресією. У свою чергу, Експертна служба МВС України провела понад 270 тис. судових експертиз, що свідчить про безпрецедентне навантаження на експертні підрозділи в умовах воєнного стану та актуалізує проблему їх забезпечення сучасними технічними засобами, методиками й кваліфікованими кадрами.

За цих умов особливої ваги набуває адаптація криміналістичних методів і засобів до обставин розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Зокрема, це стосується використання безпілотних літальних апаратів, геоінформаційних систем, дистанційної фото- та відеофіксації,

технологій тривимірного моделювання місць подій, цифрових обліків зразків озброєння, біологічних і матеріальних слідів. Поряд із цим проблемою є правове регулювання використання результатів технічних засобів фіксації у доказуванні, оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство не повною мірою враховує специфіку збирання доказів у районах бойових дій.

Теоретичним підґрунтям цього дисертаційного дослідження стали праці провідних вітчизняних учених у сфері криміналістики та судової експертизи, зокрема А. О. Антощука, В. В. Арешонкова, П. Д. Біленчука, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, П. В. Гіверца, І. В. Гори, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічова, Є. Д. Лук'янчикова, О. І. Мотляха, Р. В. Перцева, І. В. Пирога, Б. В. Романюка, О. Г. Рувіна, М. Я. Сегая, Е. Б. Сімакової-Єфремян, Д. М. Тимчишина, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, В. Ю. Шепітька, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, М. Г. Щербаковського, В. В. Юсупова, К. О. Чаплинського, а також зарубіжних дослідників, присвячені застосуванню інноваційних технологій у криміналістиці: L. Haag, J. Hamby, T. Liebsher, N. Florquin та ін.

Внесок згаданих та інших учених має фундаментальне значення для розвитку криміналістики, проте наявні дослідження переважно орієнтовані на потреби мирного часу й не враховують складних умов діяльності органів досудового розслідування під час воєнного стану, коли обмежені ресурси, нестача технічних засобів, порушена логістика та ризики для життя фахівців суттєво впливають на якість і повноту збирання доказів. У зв'язку з чим, постала нагальна необхідність у комплексному науковому осмисленні проблем техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, визначенні напрямів удосконалення наявної матеріально-технічної бази, методичного супроводу, цифровізації процесів фіксації й дослідження доказів, а також розробленні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання криміналістичних засобів і методів в умовах дії особливого правового режиму. Сукупність наведених обставин зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454), 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 року № 326) й Пріоритетним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23), 2025–2029 роки (рішення Вченої ради від 30 грудня 2024 р., протокол № 25).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 28.07.2022 (протокол № 11).

Мета і завдання дисертаційного дослідження. *Метою* є формування науково обґрунтованих теоретичних і практичних засад техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану та розроблення пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів і судово-експертних установ у цих умовах.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

– з'ясувати стан наукових досліджень проблем техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану;

- встановити поняття, завдання та суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні;
- визначити види техніко-криміналістичних засобів, що застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану;
- розкрити особливості застосування техніко-криміналістичних засобів при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану;
- виокремити специфіку застосування техніко-криміналістичних засобів при проведенні окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану;
- з'ясувати види та можливості судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану;
- встановити види техніко-криміналістичного забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень та його застосування в умовах воєнного стану;
- узагальнити практику оцінки та використання результатів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі техніко-криміналістичної діяльності та використання її результатів сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Предмет дослідження – техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні.

Методи дослідження. В основу методології дослідження покладено системний підхід, зумовлений специфікою теми роботи та пов'язаний із використанням загальнонаукових і спеціально-наукових методів, серед яких: *діалектичний* – для встановлення загальних та особливих закономірностей розвитку техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних

правопорушень в умовах воєнного стану (розділ 1); *системного аналізу* – для комплексного узагальнення наукових підходів, концепцій і точок зору вчених щодо проблем техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, а також для визначення взаємозв'язку між його суб'єктами, засобами й організаційно-правовими механізмами (у всіх розділах дисертації); *догматичний* – для тлумачення понять і категорій криміналістики та кримінального процесу, що дало змогу уточнити понятійно-категоріальний апарат дослідження (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1); *формально-юридичний* – для аналізу та конкретизації змісту правових норм, які регулюють застосування техніко-криміналістичних засобів і спеціальних знань у кримінальному провадженні під час воєнного стану (підрозділи 1.2, 2.1); *системно-структурний* – для формування змісту, структури та складових елементів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану (підрозділ 1.2); *структурно-функціональний* – для класифікації суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення, визначення їхніх повноважень і функцій, а також для встановлення основних способів виявлення, вилучення та фіксації слідів кримінальних правопорушень під час проведення слідчих (розшукових) дій у зонах бойових дій (підрозділи 2.1, 2.2); *моделювання* – для формування перспектив розвитку техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (розділ 3); *прогнозування* – під час розроблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики застосування техніко-криміналістичних засобів у період воєнного стану (підрозділ 2.2., розділ 3); *статистичний* – для узагальнення даних вивчення державної статистики (підрозділи 1.2, розділи 2, 3); *соціологічний* – для підтвердження теоретичних положень результатами анкетування респондентів, серед яких слідчі, дізнавачі, інспектори-криміналісти та судові експерти (розділи 2, 3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані дані державної статистичної звітності щодо діяльності правоохоронних органів України за

2022–2025 рр., аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України, Експертної служби МВС України та Верховного суду; результати вивчення 260 кримінальних проваджень і 190 висновків судових експертиз, підготовлених в умовах воєнного стану, а також зведені дані опитування 210 слідчих і дізнавачів, 95 інспекторів-криміналістів та 80 судових експертів. Використано аналітичні узагальнення міжнародних організацій (ООН та ОБСЄ), що стосуються документування воєнних злочинів, а також результати багаторічного вивчення автором слідчої та судово-експертної практики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексних монографічних досліджень техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. У роботі сформульовано й обґрунтовано низку положень і висновків теоретичного та практичного спрямування, а саме:

вперше:

– запропоновано концептуальне бачення системи техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень на основі інтеграції слідчої та експертної практики в умовах воєнного стану, що враховує особливості вирішення криміналістичних завдань у зонах активних бойових дій, адаптацію методик до обмежених ресурсів, ризиків руйнування доказової бази та необхідність оперативного використання мобільних техніко-криміналістичних засобів, потреб взаємодії слідчого, експерта, спеціаліста, оперативного працівника в межах єдиного інформаційно-криміналістичного простору для підвищення ефективності збирання, дослідження й використання здобутої інформації як доказів;

– обґрунтовано, що в умовах воєнного стану техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень потребує підвищених вимог до автономності, мобільності та стійкості застосовуваних засобів, серед яких найбільш ефективними є пересувні польові лабораторії, безпілотні системи й цифрові комплекси збору доказів, а результативність їх

використання визначається рівнем професійної підготовки фахівців, здатних ефективно працювати з сучасним обладнанням, оперативно реагувати на зміну тактичної ситуації та неухильно дотримуватися вимог процесуального законодавства й протоколів безпеки;

– науково доведено доцільність залучення спеціаліста-криміналіста до самостійного проведення огляду місця події без обов’язкової присутності слідчого, із подальшим складанням протоколу огляду або висновку, що сприятиме оптимізації процесу розслідування на деокупованих територіях, зниженню навантаження на органи досудового розслідування та підвищенню оперативності фіксації, збереження й дослідження доказів;

– розроблено типовий алгоритм оцінки результатів судових експертиз, що проводяться під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, який охоплює послідовні стадії: перевірка дотримання вимог закону при призначенні та проведенні експертизи; аналіз достовірності й достатності об’єктів дослідження; оцінка наукової обґрунтованості та правомірності застосованої методики; визначення повноти висновку експерта; перевірка логічної обґрунтованості перебігу та результатів експертного дослідження; оцінка належності отриманих результатів до конкретного кримінального провадження; перевірка компетентності експерта;

удосконалено:

– наукове розуміння техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану як системи теоретичних положень і принципів організації, розроблення та застосування науково-технічних засобів і методів, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення, збереження та дослідження криміналістично значущої інформації, формування постійної готовності органів досудового розслідування та судово-експертних установ до швидкого, ефективного та безпечного виконання завдань кримінального провадження в умовах дії особливого правового режиму, спричиненого збройною агресією чи іншими загрозами національній безпеці України;

– систематизацію засобів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування, спрямованих на підвищення ефективності виявлення, фіксації, вилучення, збереження та дослідження доказів на: засоби пошуку, огляду та попереднього дослідження об'єктів, що містять або потенційно можуть містити криміналістичну інформацію, важливу для встановлення обставин кримінального правопорушення; засоби перевірки об'єктів за криміналістичними обліками з метою їх ідентифікації та порівняльного аналізу; засоби проведення експертних досліджень, спрямованих на отримання достовірних, науково обґрунтованих і процесуально допустимих результатів;

– розподіл видів техніко-криміналістичного забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану за їх функціональним призначенням – виявлення, фіксацію, вилучення, збереження, діагностику, ідентифікацію, ситуаційний аналіз, реконструкцію та класифікацію об'єктів дослідження; обґрунтовано поділ відповідних засобів на адаптовані для вирішення криміналістичних завдань (лабораторні комплекси, відеоспектральні компаратори, порівняльні мікроскопи тощо) та спеціально розроблені для потреб досудового розслідування в умовах воєнного стану (автоматизовані ідентифікаційні системи, галузеві довідково-пошукові банки даних, спеціалізоване програмне забезпечення для почеркознавчих, портретних, вибухотехнічних і фоноскопичних досліджень), що підвищує точність, швидкість і надійність експертної діяльності;

дістало подальший розвиток:

– теоретичне обґрунтування завдань техніко-криміналістичного забезпечення в умовах воєнного стану: виявлення, фіксація, вилучення та збереження криміналістично значущих об'єктів в умовах обмеженого доступу до місця події; забезпечення достовірності, цілісності та збереження доказової інформації, у тому числі в умовах руйнування інфраструктури; адаптація технічних засобів і методик до специфіки слідчої та експертної роботи в районах ведення активних бойових дій; використання новітніх цифрових

технологій для документування злочинів та ідентифікації потерпілих; підвищення рівня взаємодії між органами досудового розслідування, експертними підрозділами та військовими в частині збору, обробки й зберігання доказів; забезпечення належної підготовки кадрів та їх оснащення сучасною криміналістичною технікою; розроблення та впровадження спеціалізованих методик, придатних для умов воєнного часу;

– особливості проведення огляду місця події під час розслідування воєнних злочинів із використанням сучасних техніко-криміналістичних засобів, спрямованих на комплексне виявлення, фіксацію та вилучення як матеріальних, так і електронних («цифрових») слідів злочину – застосування лазерних сканерів, фіброгастроскопів, інфрачервоного фотографування, георадіолокаторів, а також спеціалізованих цифрових комплексів (Cellebrite UFED Touch 2, MSAB XR, Magnet AXIOM, Belkasoft Evidence Center, Tableau T35U, Wiebitech Forensic Ultra Dock v5 тощо) забезпечує оперативне вилучення та дослідження електронної інформації, а використання безпілотних літальних апаратів, систем 3D-сканування (PIX4D) і геопросторових сервісів (Google Earth) підвищує точність просторової фіксації доказів і дозволяє створювати цифрові моделі місця події для подальшого експертного аналізу;

– наукове бачення запровадження програми «The Next Step», призначеної для автоматизованого порівняння слідів взуття, виявлених на різних місцях учинення кримінальних правопорушень, у тому числі на територіях, охоплених воєнними діями, за їх зовнішніми морфологічними ознаками з урахуванням геолокації місця події, що шляхом послідовного зіставлення відбитків від географічно ближчих до більш віддалених локацій забезпечує оперативне виявлення криміналістичних збігів, простеження переміщення осіб у зоні бойових дій, формування інтегрованої бази даних відбитків взуття та надання слідчим додаткової аналітичної інформації для розслідування серійних злочинів у контексті воєнного часу;

– унормування допиту експерта як самостійної слідчої (розшукової) дії в умовах воєнного стану, спрямованої на уточнення, роз'яснення або доповнення

висновку без необхідності призначення повторних чи додаткових експертиз, що сприятиме дотриманню розумних строків розслідування, оптимізації доказового процесу та підвищенню ефективності взаємодії між експертом і слідчим;

– теоретичне обґрунтування застосування інтелектуальних технологій у криміналістичній практиці в умовах воєнного стану, зокрема методів штучного інтелекту як організованої сукупності інформаційних технологій для виконання складних аналітичних задач – ідентифікації підозрюваних, прогнозування девіантної поведінки, аналізу місць вчинення воєнних злочинів, відстеження фінансових потоків та протидії дезінформації – із одночасним запровадженням вимог щодо верифікації моделей, пояснюваності рішень, захищеності від атак і правового контролю за їх застосуванням.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації теоретичні положення, висновки і рекомендації впроваджено та надалі може бути використано у:

– *науково-дослідній сфері* – у ході подальшого вирішення проблем, пов'язаних з техніко-криміналістичним забезпеченням розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану (акт Національної академії внутрішніх справ від 25 березня 2026 р. № 73-нд);

– *практичній діяльності* – під час розроблення та вдосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, а також рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності підготовки, призначення, проведення та використання результатів техніко-криміналістичних досліджень у кримінальному провадженні (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 17.11.2025 № 109989);

– *освітньому процесі* – для підготовки та проведення лекцій, семінарських і практичних занять з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Особливості розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Дії поліцейського на місці події», «Теоретичні основи судових експертиз», «Технічні засоби криміналістичних досліджень», «Використання спеціальних

знань у кримінальному провадженні», «Судова експертологія», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень» (акт Національної академії внутрішніх справ від 25 березня 2026 р. № 72-оп).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У підготовлених у співавторстві методичних рекомендаціях «Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами», «Використання службових собак кінологічними підрозділами Національної поліції України для виявлення вибухових речовин в умовах воєнного стану» частка дисертанта становить 25 %. Ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовувались.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях та круглому столі, зокрема: «Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення)» (м. Дніпро, 2 грудня 2022 р.); «Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення» (Київ, 22 серпня 2023 р.); «Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України та в контексті європейської інтеграції» (м. Одеса, 8 вересня 2023 року); «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (Київ, 30 листопада 2023 р.); «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (Київ, 7–8 грудня 2023 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 11 публікаціях, серед яких чотири статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, п'ять – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях та у двох методичних рекомендаціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (238 найменувань на 26 сторінках) та трьох додатків на 14 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 246 сторінок, із них основний текст – 188 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

1.1. Стан наукових досліджень проблем техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень

Військово-політичні, інтеграційні процеси, що відбуваються у суспільстві, безпосередньо впливають на розвиток юридичної науки та її окремих галузей. Поглиблення правових досліджень у сфері криміналістики неминуче зумовлює необхідність залучення досягнень інших наук, що, своєю чергою, сприяє формуванню нових напрямів та удосконаленню техніко-криміналістичного забезпечення. Усе це виводить криміналістичну науку на якісно новий рівень, що особливо актуалізується в складних умовах воєнного стану, коли розслідування кримінальних правопорушень вимагає швидкої адаптації до нетипових для мирного життя викликів.

Водночас детальне вивчення теоретичних і прикладних аспектів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень свідчить про наявність низки проблем, які залишаються невирішеними, що своєю чергою, пояснює й наявність широкого спектру для наукових досліджень.

Розпочинаючи аналіз відповідної проблематики, варто погодитися з позицією А. В. Іщенка, який наголошує, що одним із головних чинників ефективної протидії кримінальним проявам є впровадження у практику правоохоронних органів новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Йдеться насамперед про використання сучасних техніко-криміналістичних засобів і методів, які дозволяють максимально повно виявляти, фіксувати, вилучати та досліджувати криміналістично значущу інформацію для

встановлення особи та обставин учиненого кримінального правопорушення [72]. Учений підкреслює, що саме техніко-криміналістичні розробки, які забезпечують слідчого відповідним інструментарієм, формують основу доказового процесу, а тому їх слід розглядати як самостійний елемент системи криміналістичного забезпечення. У структурі техніко-криміналістичного забезпечення важливу роль відіграють інформаційний, науковий та науково-методичний компоненти, які створюють основу для вдосконалення організації та тактики проведення слідчих (розшукових) дій [67, с. 13].

З огляду на специфіку цієї наукової розвідки, особливої уваги потребують, передусім, бібліографічні матеріали, що безпосередньо стосуються техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень та визначили подальший розвиток як криміналістичної теорії, так і практики її застосування. Узагальнений аналіз наукових праць дозволяє виокремити кілька основних напрямів, у межах яких здійснювалися дослідження. На нашу думку, доцільно систематизувати їх у чотири основні групи.

Перша охоплює дослідження, у яких висвітлюються загальні теоретико-прикладні питання використання спеціальних знань під час розслідування. У центрі уваги цих праць – обґрунтування необхідності застосування технічних засобів, а також формування понятійно-категоріального апарату.

До другої групи належать вітчизняні дослідження, спрямовані на вивчення особливостей застосування спеціальних знань при розслідуванні окремих видів чи груп кримінальних правопорушень. У таких роботах акцент робиться на специфіці виявлення, фіксації та дослідження слідів залежно від кримінального правопорушення (корупційні, насильницькі тощо).

Третя група представлена дослідженнями, присвяченими проблематиці призначення та проведення окремих видів судових експертиз у кримінальному провадженні. У цих розглядаються як загальнотеоретичні аспекти так і практичні питання застосування сучасних методів і технічних засобів у судово-

експертній діяльності. Тобто, науковий масив з окресленої проблематики є різноплановим і водночас комплексним, що дає можливість простежити генезис техніко-криміналістичного забезпечення від загальних концептуальних положень до прикладних аспектів його реалізації.

По-перше, аналіз наукових досліджень, присвячених загальним положенням техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

З набуттям Україною незалежності на етапі активних законодавчих змін однією з перших наукових праць, дотичних до проблематики техніко-криміналістичного забезпечення, стала докторська дисертація А. В. Іщенко на тему: «Методологічні й організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень». У цій роботі сформовано концептуальний підхід до системного вивчення криміналістичної науки як цілісної системи, що охоплює, зокрема, й техніко-криміналістичний аспект забезпечення розслідування [66]. Важливим кроком у розвитку цієї тематики стало й дисертаційне дослідження Б. В. Романюка з теми: «Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві», у якому, поряд з аналізом загальних теоретико-правових засад, окреслено проблеми залучення технічних засобів у процес доказування, визначено процесуальний порядок використання експертних досліджень та їх значення для підвищення якості досудового розслідування [187]. Подальший внесок у розробку цієї проблематики зробив В. М. Ревак у дисертації «Форми використання спеціальних пізнань у досудовому провадженні». Дослідник не лише уточнив поняття спеціальних знань, але й розкрив процесуальні форми їх застосування, зокрема у контексті проведення експертиз і використання технічних засобів. Це дозволило розширити наукове бачення техніко-криміналістичних можливостей у кримінальному провадженні та визначити їхнє місце серед інших засобів доказування [182].

У незалежній Україні перші дисертаційні дослідження поступово закладали фундамент для подальшого розвитку техніко-криміналістичного

забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, зосередившись переважно на питаннях методології, форм застосування спеціальних знань, використання тогочасної техніки та організації судово-експертної діяльності. У той період науковці ще не ставили питання про можливість здійснення розслідувань у складних умовах воєнного стану, зі щоденними ракетними обстрілами та масовими руйнуваннями, адже тодішні дослідження орієнтувалися на потреби мирного часу. Сьогодні ж накопичений теоретичний доробок є основою для розробки нових підходів до техніко-криміналістичного забезпечення, які повинні враховувати виклики війни та специфіку фіксації доказів у бойових умовах.

У подальшому, аналізуючи стан наукових досліджень проблем техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, не можна залишити поза увагою докторську дисертацію відомого українського вченого Є. Д. Лук'янчикова. Учений акцентує на тому, що оскільки досудове розслідування злочинів за своєю суттю є інформаційно насиченою діяльністю, основне значення у її організації має отримання, аналіз, оцінка та подальше використання інформації про подію кримінального правопорушення. Тобто, це є початковим та принципово необхідним етапом організації роботи слідчого. Результативність діяльності органів досудового розслідування, як підкреслює науковець, безпосередньо залежить від рівня та якості інформаційного забезпечення, оскільки саме воно визначає повноту, швидкість та об'єктивність досудового слідства [125]. Інформаційна складова техніко-криміналістичного забезпечення забезпечує не лише формування належної доказової бази, але й ефективність подальшого її використання під час прийняття процесуальних рішень, розробки тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, визначення загальних напрямів розслідування. З огляду на це, інформаційне забезпечення доцільно розглядати як один із базових елементів техніко-криміналістичної системи, що має прямий вплив на успішність запобігання, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Його якість визначається не лише оперативністю отримання необхідних відомостей, а й їх

повнотою та достовірністю. У сучасних умовах воєнного стану, коли значна кількість злочинів вчиняється за надзвичайних обставин, роль своєчасного й ефективного інформаційного забезпечення набуває ще більшої актуальності, адже від цього залежить не лише швидкість встановлення обставин події, але й можливість їхнього належного документування та використання у доказуванні.

Дослідження В. В. Семенова «Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання)» [192], мало важливе значення для подальшого розвитку техніко-криміналістичного забезпечення, оскільки саме через аналіз змісту спеціальних знань закладено підґрунтя для формування сучасних підходів до використання технічних засобів у кримінальному провадженні. У роботі підкреслювалося значення взаємодії слідчого, експерта та спеціаліста як основної умови ефективного застосування науково-технічних досягнень у процесі доказування. Учений з'ясував такі питання: зміст спеціальних знань (сутність спеціальних знань у розслідуванні злочинів; початок залучення знань у розслідування; формування інституту спеціальних знань; удосконалення інституту спеціальних знань у період подальшого розвитку криміналістичної науки й експертних підрозділів); організація використання та основні напрями вдосконалення спеціальних знань у досудовому розслідуванні злочинів (форми використання; завдання, правові засади та принципи взаємодії між суб'єктами).

Поряд із цим, Т. М. Бульба у дисертаційному дослідженні «Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв» зосередив увагу на вибухотехніці як окремій складовій криміналістичної науки, розкривши особливості її зародження, становлення, сучасного стану та перспектив розвитку. У роботі детально розглянуто саморобні вибухові пристрої як об'єкти дослідження, описано їх конструктивні особливості, визначено засоби й методи криміналістичної вибухотехніки. Наголошено на питаннях безпечного пошуку та попереднього дослідження вибухових пристроїв, що має важливе значення як для практики слідчої діяльності, так і для розвитку техніко-криміналістичних методів. Варто додати, що актуальність

напрацювань вищезазначеного науковця значно зросла під час повномасштабної війни, коли фіксація наслідків застосування агресором вибухових пристроїв, їх ідентифікація та належне документування стали одним із основних завдань криміналістичної практики. Теоретичні положення та практичні рекомендації, запропоновані дослідником ще у 2009 році, нині набули нового змісту, оскільки у тому числі застосовуються для розслідування воєнних злочинів, зокрема фактів використання заборонених методів ведення війни та терористичних актів [21].

Роком пізніше, О. А. Буханченко у дисертації «Особливості огляду місця кримінального вибуху за участю спеціаліста-вибухотехніка» [23] зосередився на формуванні теоретичних основ криміналістичної вибухотехніки. У його роботі вона розглядається як самостійне криміналістичне вчення, що має власний предмет, завдання та методи. Запропоновано оригінальне трактування сутності цього напрямку та підкреслив про важливість участі спеціаліста-вибухотехніка під час огляду місця вибуху. Особливу увагу приділено опису тактичних прийомів та технологічних аспектів проведення таких оглядів, що дає змогу підвищити ефективність виявлення, фіксації та вилучення доказової інформації [23].

Вагомим внеском у розвиток наукової думки стала докторська дисертація В. В. Арешонкова «Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів» [8]. Дослідником ґрунтовно розкрито поняття, ознаки та класифікацію техніко-криміналістичних досліджень, простежено їх генезис та місце у криміналістиці, а також сформульовано комплексне бачення структури та суб'єктного складу цих досліджень. Важливим є те, що автор не обмежився лише суто теоретичними аспектами, а до того ж розробив праксеологічні основи проведення техніко-криміналістичних досліджень, зокрема питання організації, технології їх здійснення та використання результатів у доказуванні. Особливу цінність для сучасної науки і практики має виділення трьох складових забезпечення: нормативно-правового – яке визначає законодавчі й підзаконні підстави

функціонування техніко-криміналістичних досліджень; інформаційного – що охоплює доступ до баз даних, інформаційних ресурсів, довідково-аналітичних систем; технічного – пов’язаного з використанням сучасних приладів, засобів фіксації та дослідження матеріальних об’єктів [9].

Теоретико-прикладний інтерес становить і дисертаційне дослідження Р. В. Перцева «Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (за матеріалами української та ізраїльської практики)». Автор здійснив одне з перших компаративістських досліджень, у якому було порівняно вітчизняний та ізраїльський досвід організації техніко-криміналістичного забезпечення. У роботі визначено поняття забезпечення як системи теоретичних положень, принципів, методів і засобів виявлення, фіксації, вилучення та аналізу криміналістично значущої інформації. Важливою новацією стало виокремлення суб’єктів техніко-криміналістичного забезпечення на загальних та спеціальних (цільових), індивідуальних і колективних. Запропоновано удосконалення нормативного та організаційного регулювання їхньої діяльності. Спеціальні суб’єкти визначені як особи, що володіють спеціальними криміналістичними знаннями та навичками застосування техніко-криміналістичних засобів і здійснюють доекспертні та експертні дослідження. З урахуванням української та ізраїльської практики, дисертант окреслив проблеми застосування технічних засобів під час проведення основних слідчих (розшукових) дій, зокрема, огляду місця події, обшуку, допиту, слідчого експерименту. Запропоновано перейняти ізраїльський досвід, зокрема, у частині надання експертам-криміналістам права самостійного проведення огляду місця події з подальшим складанням протоколу чи експертного висновку, що зменшило б навантаження на слідчих. Суттєву увагу приділено моделюванню техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події, де виділено теоретичний та прикладний блоки. Автором рекомендовано впровадження сучасних технологій: лазерного сканування (FARO®), STED-мікроскопії, спектральної 4D-візуалізації, програмного забезпечення Google Earth, безпілотних літальних апаратів, GPS-навігації та штучного інтелекту.

Окремо обґрунтовано застосування методу розвідки (Forensic intelligence), що полягає в інтеграції розрізаних даних (слідів, способів, відеоаналітики) для швидшого встановлення кола підозрюваних і розкриття серійних злочинів. Окрім цього, у роботі визначені перспективні напрями розвитку: модернізація криміналістичних обліків із використанням біометрії та штучного інтелекту, автоматизація експертних досліджень, розроблення нових методик і алгоритмів розслідування, активізація міжнародного співробітництва та стандартизація експертних методик [152].

Окремої уваги, у контексті нашого дослідження, заслуговують і науково-методичні рекомендації «Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях». У цьому документі було систематизовано практичні аспекти застосування спеціальних знань у специфічних умовах збройного конфлікту. Авторами виокремлено: процесуальний порядок використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених на території проведення ООС та на тимчасово окупованих територіях; особливості залучення спеціалістів для документування злочинів у зазначених умовах; тактичні особливості огляду місця події при виявленні вибухових пристроїв; основи призначення та проведення вибухотехнічної експертизи [142]. Значення цієї праці полягає в тому, що вона фактично стала науково-методичним орієнтиром для адаптації техніко-криміналістичного забезпечення розслідування до роботи в умовах воєнного стану. Окрім цього, детального розгляду потребують і новітні методичні напрацювання, зокрема, такі як: «Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах» (2024 р.). У цьому документі на системному рівні узагальнено як базові положення техніко-криміналістичного забезпечення, так і новітні технологічні можливості, що застосовуються у криміналістичній практиці. Зміст рекомендацій охоплює як класичні аспекти (поняття, зміст і суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення; проведення огляду місця події), так і ті питання, що виникли безпосередньо у зв'язку з

воєнними діями. Важливим нововведенням є окремий блок, присвячений використанню сучасних технологій: безпілотних літальних апаратів (дронів) для фіксації обстановки на місці події, у тому числі з урахуванням міжнародного досвіду; цифрових технологій у проведенні слідчих (розшукових) дій, що охоплює застосування спеціалізованих програмних комплексів, цифрових носіїв і баз даних; радарів для виявлення схованок, підземних об'єктів чи місць масових захоронень; космічних технологій для моніторингу територій та фіксації наслідків воєнних злочинів [202].

Зазначені методичні рекомендації є не лише орієнтиром для практики роботи органів досудового розслідування, а також і демонструють зміни в техніко-криміналістичному забезпеченні в умовах воєнного стану, за яких інноваційні технології та міжнародний досвід дедалі більше інтегруються у вітчизняну криміналістичну практику.

По-друге, стан дослідження проблем техніко-криміналістичного забезпечення під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Наукові розробки методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень знайшли відображення в працях низки дослідників. Так, В. С. Давиденко у кандидатській дисертації заклав основи методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості [47], а в окремому монографічному дослідженні акцентував увагу на проблемах тактики й методики досудового розслідування насильницьких діянь, учинених військовослужбовцями [48]. У свою чергу, А. Г. Воєвода запропонував основні положення методики розслідування правопорушень, пов'язаних із порушенням правил водіння чи експлуатації військової техніки [32]. В. В. Давиденко розробив підходи до методики розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби [46]. Значний внесок зробили також Ю. М. Береза та К. О. Чаплинський, які визначили теоретичні засади методики розслідування

незаконного заволодіння військовослужбовцями зброєю, боєприпасами чи вибуховими речовинами [14].

Окрему групу становлять наукові дослідження, присвячені організації розслідування воєнних злочинів. Зокрема, О. В. Батюк та С. О. Дмитрів, аналізуючи практику Міжнародного кримінального суду, виокремлюють низку організаційних заходів, що виходять за межі окремих кримінальних проваджень. На їх думку, ігнорування таких заходів негативно позначається на ефективності розслідування таких злочинів. До них належать: визначення стратегії та організації розслідування, а також збору доказової інформації; формування структури органів досудового розслідування та принципів їхньої діяльності; порядок створення міжвідомчих слідчо-оперативних груп, матеріально-технічне та тилове забезпечення їх роботи; забезпечення права на захист і порядок залучення інших учасників кримінального провадження (перекладачів, спеціалістів, понятих тощо); визначення принципів інформаційно-аналітичної роботи, а також організації контролю, обліку і звітності; організація взаємодії та співробітництва між міжнародними й національними органами кримінальної юстиції у процесі розслідування і збору доказів; заходи щодо підвищення кваліфікації кадрів; застосування спеціальних знань у «польових» умовах; організація експертних досліджень і належне функціонування експертних установ тощо [11, с. 81].

Акцентуємо увагу й на тому, що у 2024 році у Харкові захищено докторську дисертацію «Теоретико-правові та праксеологічні основи використання спеціальних знань при розслідуванні військових злочинів» (автор Г. Є. Бершов). Зазначене дослідження становить вагомий внесок у криміналістику, оскільки поєднало теоретичні підходи, правові аспекти та праксеологічні засади. Розроблені автором положення виходять далеко за межі вузькоспеціалізованого підходу до військових злочинів. Вони можуть бути інтегровані у ширший зміст техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування різних видів кримінальних правопорушень в умовах війни. Насамперед, це стосується організації взаємодії слідчих органів із

залученням вузькопрофільних фахівців та експертів, що дозволяє забезпечити оперативне застосування спеціальних технічних засобів у ситуаціях, коли часові та ресурсні обмеження є критичними. Важливим є й акцент на оптимізації форм використання спеціальних знань. У його роботі простежується ідея, що ефективність слідчих і розшукових дій залежить від правильної побудови алгоритму взаємодії між слідчим і спеціалістом (експертом), від чіткого розмежування їхніх функцій, а також від послідовності у порядку застосуванні техніко-криміналістичних засобів [16].

Не можна залишити поза увагою й дисертаційне дослідження Д. В. Лавріненка на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування терористичних актів». У роботі на основі аналізу наукових джерел, норм законодавства, а також практики слідчої та експертної діяльності сформульовано як теоретичні положення, так і практичні рекомендації щодо оптимізації техніко-криміналістичного забезпечення у процесі розслідування терористичних актів. Практичні рекомендації автора щодо організації взаємодії слідчих і спеціалістів, вдосконалення процесуального регулювання залучення експертів, використання сучасних методів фіксації й аналізу слідів вибухів та інших небезпечних об'єктів, можуть бути використані для розробки оновлених методик роботи [115].

У цьому ж році варто відзначити і практичний посібник «Використання спеціальних знань під час розслідування колабораційної діяльності». У виданні здійснено детальний аналіз кримінально-правової норми щодо колабораційної діяльності, виокремлено склад кримінального правопорушення та наведено його обов'язкові ознаки з урахуванням специфіки об'єкта посягання і форми об'єктивної сторони [30]. Особливу увагу приділено питанням роботи з електронними (цифровими) доказами, що має виняткове значення у сучасних умовах, коли фіксація злочинної діяльності колаборантів часто відбувається саме в інформаційному просторі. Автори розглянули як понятійні, так і практичні аспекти роботи з цифровими носіями, зокрема вилучення комп'ютерної техніки, мобільних пристроїв та інформації з них, що

безпосередньо пов'язано з техніко-криміналістичним забезпеченням. Важливим є й аналіз залучення спеціалістів та використання можливостей судових експертиз під час розслідування колабораційної діяльності. У посібнику визначено роль техніків-криміналістів у забезпеченні належного рівня документування та дослідження доказів, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, коли частина злочинів вчиняється на тимчасово окупованих територіях або у зонах активних бойових дій. Практичний характер цього видання дозволяє розглядати його не лише як джерело теоретичних знань, а й як інструмент для підвищення ефективності діяльності правоохоронців.

Проте, як вже зазначено, проблематика техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану не обмежується лише розглядом кримінальних правопорушень (злочинів), безпосередньо пов'язаними з воєнними діями. Реалії свідчать, що поряд із цим, триває вчинення й інших злочинних діянь, які потребують належного техніко-криміналістичного супроводу під час розслідування. Йдеться насамперед про кримінальні правопорушення проти власності, корупційні, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та інші прояви кримінальної активності. Своєю чергою це зумовлює необхідність врахування й інших наукових напрацювань, присвячених техніко-криміналістичному забезпеченню розслідування. Наприклад, у дисертаційному дослідженні О. С. Кофанової «Теоретичні та практичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності» акцент зроблено на розкритті криміналістичної характеристики злочинів проти культурних цінностей та значенні спеціальних знань для їхнього ефективного розслідування. Авторка приділила увагу процесуальним і організаційним аспектам призначення судових експертиз, необхідних для збирання й дослідження доказової інформації у кримінальних провадженнях цієї категорії [90]. Значне місце у роботі займає класифікація судових експертиз, що безпосередньо стосується техніко-криміналістичного забезпечення. Так, перша

група охоплює традиційні експертизи (трасологічні, балістичні, почеркознавчі тощо); друга – експертизи, спрямовані на встановлення художньої, історичної чи наукової цінності предметів; третя – матеріалознавчі експертизи, що досліджують фізичну структуру об'єкта злочинного посягання. Такий підхід дозволяє сформулювати цілісне уявлення про комплекс техніко-криміналістичних методів, необхідних для фіксації, дослідження й оцінки доказів у провадженнях розпочатих за фактом вчинення кримінальних правопорушень проти культурних цінностей [90].

Важливим джерелом для дослідження є практичний посібник групи харківських вчених «Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину». У ньому висвітлено організаційні, процесуальні та тактичні особливості початкового етапу досудового розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії, а також окремі аспекти проведення слідчих дій. Значну увагу приділено криміналістичній характеристиці посягань на культурну спадщину, питанням міжнародного співробітництва та механізмам правової допомоги у сфері розкриття та розслідування таких діянь [145].

У контексті аналізу стану досліджень проблем техніко-криміналістичного забезпечення під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, зокрема злочинів проти власності, варто окремо звернути увагу і на дисертаційне дослідження Ю. Я. Олійника «Розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства». У роботі, базуючись на положеннях нової редакції КПК України, розглянуто проблеми криміналістичної методики розслідування умисного знищення чи пошкодження об'єктів ЖКГ із наголосом на організації початкового етапу досудового розслідування. Значну увагу приділено техніко-криміналістичному забезпеченню проведення слідчих (розшукових) дій та особливостям залучення спеціальних знань у кримінальних провадженнях цієї категорії. Цінність цього дослідження у розрізі нашої теми полягає в тому, що багато запропонованих положень набувають нового значення саме в умовах воєнного стану, коли

пошкодження чи знищення об'єктів житлово-комунальної інфраструктури є не поодинокими, а масовими. Тому питання організації початкових слідчих дій, правильного використання техніко-криміналістичних засобів і своєчасного залучення спеціалістів стають ключовими для збереження та фіксації доказової бази у складних умовах воєнних руйнувань.

Теоретико-прикладний інтерес становить і дисертаційне дослідження Б. О. Павлишина «Техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування вбивств», у якому визначено особливості використання техніко-криміналістичних засобів у процесі проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Автор приділив значну увагу експертно-криміналістичному забезпеченню як складовій техніко-криміналістичного супроводу розслідування вбивств [147]. Дослідник установив, що характерною ознакою цього виду кримінальних правопорушень є необхідність проведення великої кількості різних видів судових експертиз, причому пріоритетне значення мають саме комплексні експертні дослідження, зумовлені складністю та різноманіттям об'єктів, які підлягають дослідженню. Окремо наголошено, що застосування методів інтелектуального проектування, зокрема технологічного підходу до системи експертних знань, може стати одним із дієвих шляхів створення на державному рівні еталонів і стандартів здійснення судово-експертної діяльності [147].

Окремої уваги заслуговує й монографія М. В. Кривоноса та В. С. Бондара, в якій, спираючись на аналіз міжнародного і вітчизняного законодавства, досліджено використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин. У роботі обґрунтовано пропозиції щодо оптимізації техніко-криміналістичного забезпечення [93]. Також однією із концептуально важливих робіт у цій сфері є дисертація Б. Б. Теплицького на тему: «Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку». У ній досліджено особливості застосування техніко-криміналістичних засобів

та методів під час проведення основних слідчих дій – огляду, обшуку та допиту – у кримінальних провадженнях, пов'язаних із кіберзлочинами [201]. Доведено, що огляд у цій категорії справ має свої особливості, зокрема: залежність від місця проведення (місце вчинення злочину, розміщення локальної мережі чи настання шкідливих наслідків), необхідність залучення спеціаліста у сфері комп'ютерної техніки, застосування програмного забезпечення для виявлення, фіксації та копіювання цифрових даних. Саме технічне супроводження таких дій стає визначальним чинником для запобігання знищенню чи підробці електронної інформації. Значну увагу приділено тактичним аспектам проведення обшуку. Автор акцентує на ефективності «групового обшуку», коли одночасно охоплюють усіх співучасників злочинного ланцюга та приміщення, у яких розташовані комп'ютери, об'єднані в локальну мережу. Успіх забезпечується раптовістю, чіткою організацією слідчих груп, залученням спеціалістів у сфері комп'ютерних технологій, а також завчасною підготовкою техніко-криміналістичних засобів. Окремо розглянуто систему судових експертиз, що проводяться під час розслідування кіберзлочинів. Серед них виокремлено: експертизи комп'ютерної техніки й програмних продуктів, телекомунікаційних систем і засобів, традиційні криміналістичні (трасологічна, дактилоскопічна, технічна експертиза документів), а також комплексні експертизи [201].

Наступним, не менш важливим напрямом, є аналіз стану наукових досліджень проблем техніко-криміналістичного забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Варто наголосити, що корупція в умовах воєнного стану не лише не зникла, а в окремих сферах навіть набула нових форм прояву, зумовлених, зокрема, перерозподілом ресурсів і специфікою економіки в умовах воєнного стану. Зазначене підкреслює необхідність розробки й застосування дієвих техніко-криміналістичних засобів, здатних забезпечити ефективне розслідування таких правопорушень і збереження доказів в умовах підвищених ризиків.

У дисертації «Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва» А. Ф. Волобуєв серед питань криміналістичного характеру приділив увагу можливостям застосування спеціальних знань у процесі розслідування. Своєю чергою, це дозволило закласти підґрунтя для подальшої інтеграції технічних засобів у методики виявлення та документування економічних і корупційних схем [33]. Згодом Я. Є. Мишков у дисертації «Методика розслідування хабарництва» зосередився на криміналістичній характеристиці хабарництва, розкрив систему його елементів, а також способи вчинення. Важливо, що дослідник підкреслив значення взаємодії зі спеціалістами та залучення техніко-криміналістичних засобів під час проведення початкових слідчих (розшукових) дій. Це мало на меті забезпечення найбільш повного фіксування доказової інформації, зокрема за допомогою аудіо- та відеозапису, спеціальних приладів для контролю передачі коштів та експертних досліджень [134].

Надалі проблематика техніко-криміналістичного забезпечення знайшла відображення у дисертаційному дослідженні О. В. Шаповал «Криміналістичне забезпечення розслідування економічних злочинів» [218]. Авторка визначила сутність криміналістичного дослідження документів як основного елементу у системі техніко-криміналістичного забезпечення розслідування економічних злочинів, запропонувала типовий перелік завдань, які можуть бути вирішені за допомогою комплексного дослідження документів у відповідних провадженнях, а також акцентувала на необхідності інтеграції інших видів спеціальних знань. Зокрема, йшлося про важливість поєднання документознавчих, економічних і технічних методик задля формування доказової бази у кримінальному провадженні економічного та корупційного характеру.

Особливе значення для нашої тематики має і дисертаційне дослідження О. М. Шрамко «Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень» [221]. У ньому представлено розгорнутий перелік спеціальних знань, які застосовуються у боротьбі з

корупцією, – від криміналістичних (судова фотографія, відеозйомка, звукозапис, трасологія, технічне дослідження документів, почеркознавство, балістика, вибухотехніка) до економічних, товарознавчих, будівельно-технічних, земельно-технічних, інформаційних та навіть психологічних. Наукова новизна роботи полягає у чіткому розмежуванні понять «використання» та «застосування» спеціальних знань. Відокремлено суб'єктів використання (слідчого, прокурора, слідчого суддю, суддю, захисника) від суб'єктів їх застосування (спеціаліста, експерта тощо). Такий підхід дозволяє впорядкувати систему техніко-криміналістичного забезпечення розслідування корупційних правопорушень і сформулювати чіткі алгоритми взаємодії між процесуальними суб'єктами та спеціалістами. Своєю чергою, Н. В. Копча у монографії «Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика» розкрила концептуальні положення та надала практичні рекомендації щодо застосування спеціальних знань при розслідуванні службових підроблень. Значну увагу приділено технічним прийомам і засобам виявлення підроблених документів, методам їх експертного дослідження та правильній організації взаємодії слідчого зі спеціалістами-криміналістами й експертами [87].

З огляду на вищезазначене, важливим напрямом у межах техніко-криміналістичного забезпечення розслідування є вивчення питань, пов'язаних із залученням спеціаліста та криміналістичної техніки до проведення слідчих (розшукових) дій. Так, у дисертації В. О. Яремчук «Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика)» акцент зроблено на формуванні тактики залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту. Дослідницею визначено різні форми участі спеціаліста: від залучення під час реалізації тактичних прийомів до організації взаємодії групи спеціалістів зі слідчим та іншими учасниками процесу. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексність та технічну обґрунтованість проведення зазначеної слідчої дії [230].

Основні положення, що стосуються використання спеціальних знань у слідчому експерименті, отримали розвиток також у дисертації Є. О. Даніча «Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту». Автор детально розглянув теоретико-прикладні аспекти організації та тактики цієї слідчої (розшукової) дії, підкресливши значення технічних засобів та належної підготовки спеціалістів для досягнення достовірних результатів [1]. Водночас слід відзначити, що, незважаючи на суттєвий внесок науковців у розробку проблематики, питання техніко-криміналістичного забезпечення під час проведення окремих слідчих (розшукових) і процесуальних дій – таких як обшук, освідування чи отримання зразків для експертизи за участю спеціалістів – залишаються недостатньо розкритими.

По-третє, стан дослідження проблем техніко-криміналістичного забезпечення під час призначення та проведення окремих видів судових експертиз.

У дисертації «Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень» Е. Б. Сімакова-Єфремян розглянула проблематику комплексних судово-експертних досліджень, яка, до речі, довгий час в Україні залишалася майже невивченою. У роботі проаналізовано інтеграційні процеси у сфері судової експертизи, їх вплив на формування класифікацій та систематики комплексних експертиз. Авторка запропонувала класифікацію комплексних досліджень на основі експертної практики, виокремивши основні об'єкти та критерії їх групування. Значну увагу приділено з'ясуванню предмета, завдань і об'єктів комплексних експертиз. Звертається увага на те, що інтеграція знань із різних наук у процесі комплексного дослідження не є механічним поєднанням, а виступає процесом взаємокорекції та доповнення, що дозволяє відтворити об'єкт у його багатогранності. Сформульовано систему завдань, які вирішуються в ході подібних досліджень. У методологічному аспекті дисертація обґрунтовує

¹ Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2018. 238 с.

необхідність інтеграції методів різних наук для побудови структури та змісту методик комплексних експертиз. Окремо запропоновано підходи до вдосконалення процесуального регулювання призначення та проведення таких експертиз, розкриває організаційні аспекти діяльності комісій судових експертів і формулює практичні рекомендації щодо порядку їх роботи [193].

Варто також відзначити дисертаційне дослідження О. О. Шульги «Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України», у якому удосконалено підхід до розуміння судово-мистецтвознавчої експертизи як відносно нового класу судових експертиз. Автор виокремлює два її роди: судово-мистецтвознавчу експертизу творів мистецтва, що спрямована на визначення їх історичної, наукової чи культурної цінності, та судово-психолого-мистецтвознавчу експертизу, завданням якої є дослідження кіно-, відеопродукції, друкованих видань й інших носіїв інформації з метою встановлення їх належності до порнографічної продукції чи матеріалів, що пропагують культ жорстокості та насильства [223]. З позиції техніко-криміналістичного забезпечення це дослідження є важливим тим, що окреслює як процесуальний порядок призначення й проведення мистецтвознавчих експертиз, так і організаційні аспекти їх здійснення у державних експертних установах та окремими експертами-мистецтвознавцями. Виокремленні проблемні питання залучення експертів у цій сфері свідчать про потребу у подальшій стандартизації та технічному вдосконаленні методів роботи, аби забезпечити належну доказову базу у кримінальних провадженнях, пов'язаних із культурними цінностями [223].

Важливе місце у сучасних наукових розробках посідає дисертаційне дослідження К. М. Ковальова «Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа». Розроблено теоретичні, практичні й методичні засади проведення судово-технічної експертизи з визначення часу створення документа. Автор запропонував дефініції документа як об'єкта криміналістичного дослідження та спеціальних знань у сфері документознавства, що охоплюють систематизовані знання й практичні

навички комплексного аналізу документів. Науковець, доводить ієрархічність структури експертних завдань, окреслює типові завдання і пропонує власну класифікацію методів криміналістичного документознавства, яка дозволяє експерту вибудувати поетапний алгоритм дослідження. Важливим є й опрацювання стадій проведення експертизи: від підготовки матеріалів і визначення об'єктів дослідження (реквізитів, підписів, тексту, печаток, штампів, матеріалів документа) до оцінки експертного висновку. Запропоновано рекомендації щодо отримання порівняльних зразків, зокрема при дослідженні аркушів паперу, відбитків печаток чи текстів, створених за допомогою комп'ютерної техніки, адже правильна організація судово-технічної експертизи давнини документа дозволяє забезпечити повноту, об'єктивність і доказову силу досліджень, що має значення для кримінального провадження [80].

Таким чином, аналіз наукових праць свідчить, що проблематика техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень не залишалася поза увагою дослідників. У різні періоди вчені приділяли увагу питанням використання спеціальних знань, удосконаленню криміналістичної техніки, розробці методик фіксації слідів (доказів), що у сукупності сприяло розвитку як теоретичних положень, так і практичних рекомендацій. Проте такі напрацювання здебільшого формувалися у відносно стабільних умовах мирного часу, коли головним викликом була необхідність адаптації криміналістичних засобів до новітніх технологій. Проте ситуація, яка склалася в Україні після початку повномасштабного військового вторгнення РФ у 2022 році, показала низку нових проблем, що вплинули на діяльність органів розслідування. Насамперед, це стосується необхідності оперативного документування воєнних злочинів, фіксації масштабних руйнувань та масових злочинів проти цивільного населення, забезпечення збереження доказової бази в умовах щоденних ракетних (артилерійських) обстрілів, обмеженого доступу до місць подій та постійної загрози для життя слідчих, спеціалістів та експертів. Хоча і окремі науковці у своїх публікаціях торкалися проблем техніко-

криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, такі дослідження мали фрагментарний характер і розглядали проблематику переважно у розрізі методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, але навіть у цьому аспекті напрацювання носили загальний або рекомендаційний характер, без формування системного підходу до суто техніко-криміналістичного забезпечення розслідування в умовах особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [175].

Отже, узагальнення наявних наукових праць дає підстави стверджувати про існування суттєвої прогалини у вітчизняній криміналістиці. Відсутність комплексних досліджень, спрямованих на вироблення методологічних засад і практичних механізмів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, визначає актуальність та наукову новизну подальших розвідок у цьому напрямі.

1.2. Поняття, завдання та суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану

Науково-технічні досягнення криміналістики постійно вдосконалюються з огляду на потреби практики виявлення й дослідження слідів кримінальних

правопорушень, належної фіксації перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, а також у судово-експертній діяльності. Саме тому одним із завдань цього наукового пошуку є уточнення поняття, визначення завдань та суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі з урахуванням специфіки воєнного стану. Нині криміналістика має розвинений категоріально-понятійний апарат. Однак разом із цим, терміни, що використовуються у цій науці, нерідко характеризуються багатозначністю, тобто наявністю декількох дефініцій одного й того ж поняття, які відрізняються за тлумаченням, що, звісно, породжує різного роду дискусії щодо правильності їх застосування у правозастосовній діяльності.

Термін «криміналістичне забезпечення» є відносно новим. Його використання у науковому дискурсі бере початок наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років, а з 1990-х років і дотепер ведеться активна розробка фундаментальних аспектів та окремих складових. У працях українських дослідників криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень розглядається крізь призму терміну з приставкою «техніко-», що підкреслює органічний зв'язок як із наукою криміналістикою загалом, так і з її окремим розділом – криміналістичною технікою. Варто додати, що категорія «забезпечення» має багатозначний характер і активно використовується у різних сферах суспільного життя [69, с. 8].

Криміналістика розробляє засоби, методи й прийоми роботи зі слідовою інформацією, тому цілком обґрунтовано можна вести мову про криміналістичне забезпечення процесу розслідування кримінальних правопорушень. Ідеться про комплексну діяльність, що охоплює врахування різних чинників та умов, спрямованих на оптимальне забезпечення практики ефективними засобами для розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням [69, с. 13]. У контексті аналізу співвідношення техніко-криміналістичного та загального криміналістичного забезпечення необхідно враховувати, що перше є складовою другого й співвідноситься з ним як

часткове із загальним. В обох випадках ідеться про структуру, що охоплює правові, науково-методичні та кадрові аспекти забезпечення [147, с. 43].

Дослідження основних етапів становлення правових і організаційних основ використання криміналістичної техніки дозволяє виокремити сталі закономірності, які проявляються в характерних тенденціях розвитку та практичного застосування науково-технічних засобів у кримінальному провадженні. По-перше, зростання потреби суспільства у гарантуванні безпеки загалом і захисті від злочинних посягань зокрема об'єктивно стимулює пошук сучасніших засобів та методів протидії злочинній діяльності. Науково-технічний прогрес відкриває нові можливості у боротьбі зі злочинністю, а його досягнення стають базою розвитку криміналістичної техніки та важливим джерелом формування її методичного інструментарію. По-друге, застосування криміналістичної техніки потребує створення відповідних правових і організаційних форм її використання. Такі форми безпосередньо впливають на процеси «об'єктивізації» та «технізації» кримінального судочинства, зумовлюючи їхнє прискорення або, навпаки, уповільнення. Визначальне значення при цьому мають кримінально-процесуальні норми, що регулюють порядок використання науково-технічних засобів і методів під час розслідування кримінальних правопорушень. По-третє, розвиток правового регулювання та організаційних форм використання криміналістичної техніки відбувається у тісному взаємозв'язку. З одного боку, вдосконалення організаційних механізмів є похідним від змін у кримінально-процесуальному законодавстві та відображає їх зміст. З іншого боку, завдяки своїй динамічності організаційні форми здатні впорядковувати практику застосування технічних засобів у тих випадках, коли вона ще не отримала нормативного закріплення. У результаті саме ці практичні напрацювання нерідко стають підґрунтям для вдосконалення законодавства. Таким чином, потреби практики боротьби зі злочинністю трансформуються через норми кримінально-процесуального права у можливість використання відповідних науково-технічних методів та засобів [56, с. 51; 147, с. 43–44].

В. Ю. Шепітько слушно підкреслює, що в умовах трансформації суспільних відносин та зростання рівня криміногенної небезпеки новими пріоритетами криміналістики є: активна інтеграція її досягнень у діяльність правоохоронних органів; впровадження інновацій у практику застосування; створення сучасних криміналістичних розробок, орієнтованих на практичні потреби; уніфікація наукових рекомендацій і пристосування їх до умов реальної слідчої роботи; формування спільних науково-практичних колективів, здатних виробляти дієві методичні рекомендації. Таким чином, завдання криміналістики у сучасних умовах зумовлюються необхідністю забезпечення системного підходу до діяльності органів правозастосування, спрямованого на оптимізацію процесу розслідування, встановлення істини у кримінальному провадженні та відновлення справедливості [219, с. 58].

В. Г. Гончаренко, розмірковуючи над місцем криміналістики у правовій системі, зазначає, що протягом більш ніж столітнього періоду свого розвитку ця наука значно розширила межі предмета дослідження. Спочатку інтегруючись у сферу кримінального судочинства, криміналістика поступово наповнила своїм змістом й інші напрями суспільних відносин. При цьому сфера її застосування давно вийшла за межі виключно боротьби зі злочинністю, поступово поширюючись на інші соціальні відносини, що потребують ситуаційно-правового регулювання [41, с. 40]. У свою чергу, А. В. Іщенко звертає увагу на те, що традиційні визначення предмета криміналістики вже не відповідають сучасному рівню розвитку науки, оскільки обмежують її потенціал лише сферою протидії правопорушенням та боротьби зі злочинністю. На його думку, криміналістику доцільно розглядати як систему знань про закономірності виникнення, виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання будь-якої інформації, придатної для перевірки чи встановлення фактів, подій і явищ. Крім того, до предмета криміналістики слід віднести розроблення прийомів, способів, методів, методик, технологій, інструментів, матеріалів, приладів та їх комплексів, а також інших засобів, що сприяють оптимізації роботи з відповідною інформацією [65, с. 33]. Такий

універсальний підхід до розуміння предмета криміналістики є закономірним результатом еволюції науки і вже знаходить широку підтримку серед науковців [114, с. 8]. Водночас, як слушно наголошує В. Ю. Шепітько, ключові завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією – забезпечувати протидію злочинності [220, с. 26]. Реалізація цього завдання значною мірою залежить від належного рівня криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів та судово-експертних установ.

Є. Д. Лук'янчиков, аналізуючи категорію «забезпечення» у контексті досудового розслідування, пропонує розглядати її у двох аспектах. У статті – як сукупність засобів, що спрямовані на вирішення конкретних завдань, а також умов, які сприяють цьому процесу. У динаміці – як безперервну діяльність зі створення та надання таких засобів і умов практиці правоохоронних органів [125, с. 111]. Слід погодитися з позицією В. В. Лисенка, який розглядає криміналістичне забезпечення діяльності правоохоронних органів як системну діяльність, що складається з кількох взаємопов'язаних блоків. До них належать: окремий блок криміналістичних рекомендацій (організаційного, тактичного й методичного характеру); підготовки спеціалізованих кадрів (криміналістична освіта); блок технічного та інформаційного забезпечення процесу виявлення, розслідування й запобігання кримінальним правопорушенням [121, с. 11]. Дослідник підкреслює багатовимірність цього поняття, яка проявляється у здатності охоплювати завдання різного рівня складності, що виникають у діяльності правоохоронних органів. З практичної точки зору, зокрема, І. І. Дановська характеризує криміналістичне забезпечення як цілеспрямовану діяльність науковців та практичних працівників, спрямовану на розроблення нових і вдосконалення вже існуючих криміналістичних засобів, а також їх адаптацію до потреб правоохоронних органів. Важливою складовою цього процесу є впровадження таких засобів у практику розслідування кримінальних правопорушень задля найбільш ефективного виконання завдань досудового розслідування. Крім того, значна увага приділяється підготовці кадрів для

практичних підрозділів, з урахуванням специфіки сучасних форм злочинної діяльності і наявних тенденцій [50, с. 43].

Аналіз наведених наукових поглядів дозволяє дійти висновку, що теоретичні положення та рекомендації залишаються малоефективними, якщо не доведені до відома і не впроваджені у діяльність правоохоронних інституцій у вигляді конкретних методик та інструкцій. Науковці підкреслюють, що криміналістичне забезпечення, як і будь-яка інша діяльність, у своїй структурі включає три ключові елементи: суб'єкт, об'єкт і зв'язок між ними. Останній не є статичним, а характеризується різними формами взаємодії, які у певні періоди часу можуть змінювати одна одну або співіснувати паралельно. Саме завдяки цьому зв'язку відбувається інтеграція суб'єкта та об'єкта в єдину цілісну систему. Вчені справедливо розглядають таку взаємозумовленість як одну із закономірностей предмета криміналістичного забезпечення, що визначає його як специфічний вид діяльності [70, с. 69].

Як справедливо підкреслює Ю. М. Черноус, у процесі криміналістичного забезпечення діє не лише прямий, а й зворотний зв'язок. Потреби практики безпосередньо впливають на теоретичні розробки у цій сфері. Інакше кажучи, співробітники правоохоронних органів нерідко виступають «замовниками», які формують напрями подальших криміналістичних досліджень. Результати такої взаємодії відображаються у наукових працях, унесенні змін і доповнень до законодавства та відомчих нормативно-правових актів, а також у формуванні сучасних криміналістичних рекомендацій, орієнтованих на практичне застосування [214, с. 25]. Така різноманітність позицій актуалізує потребу в узагальненні підходів до розуміння цього явища.

На наш погляд криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану доцільно визначати як *цілеспрямовану діяльність уповноважених органів та їх посадових осіб, що полягає у розробленні, впровадженні та практичному застосуванні комплексу науково-технічних засобів, методів і рекомендацій криміналістики, адаптованих до особливих умов воєнного часу, з метою ефективного*

виявлення, фіксації, дослідження та використання доказової інформації, необхідної для повного, всебічного й об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень.

Слід підкреслити, що реалізація криміналістичного забезпечення потребує від уповноваженої особи ґрунтовних знань у відповідній сфері. Обсяг таких знань є доволі широким: від розуміння властивостей різних об'єктів, їх класифікаційних ознак та особливостей механізму слідоутворення на різних поверхнях за певних умов – до володіння практичними прийомами дослідження й уміння формулювати обґрунтовані висновки. У кримінальному процесі подібні знання традиційно відносять до категорії спеціальних [42, с. 122–123].

Технічна складова криміналістики сформувалась як окремий розділ, що охоплює технічні засоби та методи, призначені для виявлення, фіксації, збереження та дослідження інформації про події, які містять ознаки кримінальних правопорушень, а також про осіб, причетних до цих подій, і супутні обставини. До переліку таких засобів та методів належать судово-криміналістична фотографія, відео- та звукозапис, кінозйомка, спеціальні засоби освітлення, інструментарій «польової криміналістики», лабораторне обладнання для діагностики, проведення експертиз тощо. Криміналістична техніка як засіб отримання розшукової та доказової інформації є «науково-технічним фундаментом», на якому ґрунтуються кримінально-процесуальна і оперативно-розшукова діяльність [166, с. 69]. Поряд із практичними приладами до цієї сфери належить і система теоретичних положень, що визначають можливості та межі застосування відповідних засобів [107, с. 121]. Тобто, на сучасному етапі розвитку криміналістичних знань категорія «криміналістична техніка» застосовується у двох основних значеннях. По-перше, як окремий розділ науки криміналістики, що охоплює систему наукових положень і рекомендацій щодо використання природничо-наукових методів та технічних засобів у процесі розслідування кримінальних правопорушень. У цьому аспекті природничо-наукові методи й технічні засоби є базою для вдосконалення спеціальних прийомів, спрямованих на виявлення, збирання та дослідження

доказів. По-друге, під криміналістичною технікою розуміють сукупність спеціальних засобів і методів (у тому числі й суспільно-наукових), які застосовуються під час виявлення, фіксації, дослідження, оцінювання та використання доказової інформації у ході досудового розслідування [103, с. 5]. Такий підхід дозволяє визначити сутність техніко-криміналістичного забезпечення як комплексної діяльності, що поєднує організаційні, наукові та прикладні аспекти.

О. В. Шаповал характеризує техніко-криміналістичне забезпечення як діяльність зі створення необхідних умов для практичного застосування сучасних технічних засобів, наукових положень і практичних рекомендацій, а також як безпосереднє застосування засобів і методів у процесі розслідування кримінальних правопорушень [218, с. 29]. Поряд із цим, Ю. М. Черноус пропонує розглядати техніко-криміналістичне забезпечення у двох аспектах – науковому та практичному. Перший полягає у формуванні системи рекомендацій техніко-криміналістичного характеру, адресованих слідчим, експертам і спеціалістам, які здійснюють процесуальні дії. Другий аспект передбачає сукупність технічних засобів – пристроїв, інструментів та пристосувань, що безпосередньо використовуються під час проведення слідчих, оперативних та судово-експертних дій [217, с. 217]. Подібної позиції дотримується і І. І. Дановська, яка визначає техніко-криміналістичне забезпечення як своєрідний симбіоз, що поєднує у собі систему теоретичних положень і принципів, спрямованих на розроблення та використання науково-технічних засобів і методів. На її думку, йдеться про цілісну систему, яка забезпечує виявлення, фіксацію, вилучення, накопичення й обробку матеріалізованої інформації про подію кримінального правопорушення, а також про застосування технічних засобів і прийомів, орієнтованих на запобігання кримінальним правопорушенням [51, с. 69].

Як бачимо, при розгляді поняття техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень доцільно враховувати також низку суміжних термінів, що відображають його змістовне наповнення. Серед них –

«науково-технічні засоби», «техніко-криміналістичні засоби», «технічні засоби», «спеціальні технічні засоби» тощо. Відтак, важливо відзначити, що впорядкування термінології, її систематизація та уніфікація належать до числа основних завдань загальної теорії права і криміналістики (однозначне розуміння термінів забезпечує єдність та точність наукових досліджень і належне правозастосування).

У широкому значенні поняття «науково-технічний» трактується як таке, що стосується науки та техніки, а також сфер діяльності, пов'язаних із науково-технічним прогресом [28, с. 586]. Динамічний розвиток наукової діяльності в певні періоди набував настільки швидких темпів, що окремі дослідники визначали його як «науково-технічну революцію». Така тенденція демонструє закономірність, коли наукові відкриття випереджають розвиток технічних засобів, а останні стають формою практичної реалізації наукових знань. У свою чергу, «науково-технічний прогрес» розуміється як взаємопов'язаний процес розвитку науки й техніки, зумовлений потребами матеріального виробництва та заснований на використанні відкриттів і винаходів, що підвищують рівень техніки й технологій та забезпечують їх широке застосування у різних сферах суспільного життя. До провідних напрямів сучасного науково-технічного прогресу належать: комплексна автоматизація виробничих процесів; створення безлюдних виробництв; масштабна комп'ютеризація та електронізація; використання інформаційно-обчислювальної та мікропроцесорної техніки; розвиток нових джерел енергії та автономної енергетики; створення сучасних засобів комунікації, транспорту та зв'язку; впровадження мембранних, лазерних, плазмових та інших високотехнологічних рішень [232, с. 81].

Екстраполюючи визначення науково-технічного прогресу на криміналістику, його доцільно тлумачити як поступальний і взаємопов'язаний процес розвитку криміналістичної науки та техніки, що зумовлений потребами слідчої, оперативної та судово-експертної практики. Основою цього процесу виступає використання наукових винаходів, здатних удосконалювати технічні засоби, тактичні прийоми та забезпечувати їхнє широке застосування у

методиці розслідування кримінальних правопорушень. Водночас не кожен науково-технічний чи технічний засіб, що використовується у діяльності експертів (спеціалістів) слідчих та оперативних співробітників, може бути автоматично віднесений до категорії криміналістичної техніки. Таке віднесення можливе лише тоді, коли існує відповідне методичне забезпечення його використання з метою вирішення конкретних техніко-криміналістичних завдань. У зв'язку з чим, як слушно зазначає В. В. Коваленко, на сучасному етапі розвитку науково-технічного прогресу та впровадження його результатів у сферу протидії злочинності, науково-технічні засоби доцільно класифікувати за походженням на дві групи: загально-технічні та техніко-криміналістичні [78, с. 7].

У широкому розумінні співвідношення загальнотехнічних та техніко-криміналістичних засобів, що застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень, можна визначити як відношення цілого і частини. Техніко-криміналістичні засоби являють собою технічні засоби, які або спеціально створені для вирішення криміналістичних завдань, або адаптовані для цього шляхом модифікації загальнотехнічних приладів. Подібний підхід відповідає традиційній класифікації технічних засобів за джерелом походження. Зокрема, у навчальній літературі з криміналістики під редакцією В. Ю. Шепітька виокремлюються три групи технічних засобів: 1) запозичені без змін із різних технічних і природничих наук; 2) спеціально пристосовані для потреб криміналістики; 3) розроблені виключно для криміналістичних цілей [95, с. 58].

У процесі розгляду теоретичних питань та вирішення практичних завдань з розслідування кримінальних правопорушень одні й ті самі технічні засоби можуть набути статусу оперативних, криміналістичних чи науково-технічних – залежно від того, який аспект їх застосування розглядається як визначальний. Саме тому, використовуючи у межах цього дослідження термін «техніко-криміналістичне забезпечення», акцент робиться на тому, що аналіз і

використання технічних засобів здійснюється у площині криміналістики, з урахуванням її загальних і спеціальних методів [217, с. 215].

Питання класифікації різновидів техніко-криміналістичного забезпечення у науковій літературі остаточно не вирішене, оскільки відсутній їх чіткий і загально визнаний поділ. Актуальність проблематики підтверджується і результатами анкетування, проведеного серед слідчих та спеціалістів-криміналістів (техніків-криміналістів) Національної поліції, а також судових експертів Експертної служби МВС України. Зокрема, на запитання щодо поняття «техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень» та його основного змісту понад 45 % респондентів відповіли, що ототожнюють його із проведенням судових експертиз; 17 % респондентів зізналися, що взагалі не розуміють значення цього терміну. Лише 10 % учасників опитування припустили, що під цим поняттям слід розуміти діяльність експертів і спеціалістів, пов'язану з дослідженням об'єктів як безпосередньо на місці події, так і в лабораторних умовах. Подібна ситуація спостерігається і щодо розуміння різновидів техніко-криміналістичних досліджень. Більшість респондентів не змогли чітко пояснити значення цього терміну та не виявили єдності у визначенні їх класифікації (додаток Б).

Наведена ситуація зумовлює підміну понять та їх різне трактування як серед учених, так і серед практиків. Унаслідок цього відсутність чіткої дефініції техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, визначення його співвідношення та різновидів у нормативно-правових актах і науковій літературі породжує нерозуміння змісту цієї категорії серед осіб, які здійснюють дослідження у сфері криміналістичної техніки, особливо тих, хто лише розпочинає таку діяльність, а також серед практиків, безпосередньо задіяних у процесі розслідування. Усе це негативно позначається на розвитку наукових знань і, зрештою, відображається на ефективності досудового розслідування.

Узагальнюючи наукові бачення, на нашу думку техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану доцільно визначати як *систему теоретичних положень і принципів розробки та застосування науково-технічних засобів і методів, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення, накопичення та опрацювання криміналістично значущої інформації, головною метою якої є створення умов постійної готовності правоохоронних органів та судово-експертних установ до швидкого й ефективного виконання завдань кримінального провадження в період дії особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.*

Загальновідомо, що ціль і завдання діяльності є різними поняттями, що мають самостійні характеристики. Метою конкретної системи діяльності виступає кінцевий головний результат, після досягнення якого ця діяльність завершується. Водночас для досягнення такого результату суб'єкти діяльності виконують низку конкретних дій, кожна з яких завершується певним проміжним результатом [209, с.120]. Ж. В. Удовенко, розглядаючи ціль криміналістичного забезпечення процесу доказування, наголошує, що нею є ефективна, раціональна й доцільна практична діяльність слідчого, спрямована на встановлення істини щодо обставин предмета доказування. Така діяльність повинна мати конкретні якісні та кількісні показники (високий рівень

розкриття, незначна частка виправдувальних вироків) за умови суворого дотримання принципів кримінального судочинства [209, с. 119].

Криміналістична техніка розробляється «під завдання», а отже саме криміналісти повинні визначати їх систему з урахуванням пріоритетності. Одним із ключових завдань криміналістики в межах техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану є необхідність проведення системного аналізу потреб слідчої практики у відповідних технічних засобах. Такий аналіз повинен ґрунтуватися на даних про частотність виникнення техніко-криміналістичних завдань у практиці та їх значущість для кінцевого результату розслідування [188, с. 142].

Досліджуючи техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану необхідно зауважити, що суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану є однією з центральних ланок у всьому процесі розслідування, оскільки від їх характеристики, прав, обов'язків, відповідальності, наявності спеціальних знань та вмій користуватися криміналістичною технікою залежить як зміст техніко-криміналістичних досліджень, так і їх результати – доказова база у кримінальному провадженні.

Термін «суб'єкт» походить від латинського «subjectus» (що знаходиться в основі) та у сучасних енциклопедично-словникових джерелах розкривається, як особа, група осіб, організація, яким належить активна роль у певному процесі, акті; особа чи організація як носій певних прав та обов'язків; людина як носій певних фізичних і психічних якостей [27, с. 1408–1409].

Досудове розслідування є складною процесуальною діяльністю різних суб'єктів кримінального провадження, які, залежно від їх прав та обов'язків, збирають, перевіряють та оцінюють докази, а також виконують інші функції, передбачені КПК України. Оскільки суб'єкти кримінального провадження, які належать до сторони обвинувачення, перебувають у різному процесуальному становищі, вони у різних формах застосовують науково-технічні засоби та

спеціальні знання з метою збирання доказів. Водночас на сьогодні законодавчими й підзаконними нормативно-правовими актами статус таких суб'єктів та їхня назва при здійсненні техніко-криміналістичних досліджень визначаються неоднаково. Зокрема, під час проведення експертизи суб'єкт техніко-криміналістичних досліджень має статус експерта, тоді як у процесі пошуку об'єктів під час огляду місця події ним може виступати спеціаліст-криміналіст. При цьому обсяг прав, обов'язків, відповідальності, гарантій діяльності, а також перелік вимог до документів, що складаються зазначеними суб'єктами, істотно відрізняється. Сукупність інформації за кожним із визначених напрямів формує спеціальні ознаки суб'єкта техніко-криміналістичного забезпечення.

Участь спеціаліста-криміналіста у кримінальному провадженні традиційно вважається однією з основних форм використання науково-технічних засобів. Водночас, як свідчить практика, сьогодні немає можливості забезпечити їхню присутність у всіх слідчих ситуаціях. Проблема чисельності таких фахівців на місцях залишається актуальною, проте її вирішення не повинно відбуватися шляхом компромісів чи на шкоду практиці протидії злочинності. Результати досліджень показують, що у низці кримінальних проваджень не лише не залучається допомога спеціалістів-криміналістів, а й узагалі не проводяться огляди місць подій, навіть коли це є необхідним. Подібна ситуація значною мірою пояснюється усталеним, але помилковим переконанням практичних працівників у достатній доказовій силі даних, отриманих із так званих «ідеальних джерел». Однак судово-слідча практика переконливо свідчить, що доказова сила обвинувачення, побудованого виключно на таких джерелах, постійно знижується. Надійність показань очевидців та інших «ідеальних» слідів нерідко викликає обґрунтовані сумніви, що підтверджує необхідність системного залучення інспекторів-криміналістів і належного застосування техніко-криміналістичних засобів.

Більше того, з позиції криміналістичної науки, ігнорування будь-яких джерел інформації призводить до звуження можливостей її використання та

неминуче негативно впливає на кінцеві результати розслідування кримінальних правопорушень. Особливо це стосується резонансних злочинів, зокрема терористичних актів, умисних убивств, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень та інших подібних діянь, де проведення огляду місця події без участі спеціалістів є неможливим. У таких випадках до роботи мають обов'язково залучатися не лише фахівці секторів техніко-криміналістичного забезпечення районних управлінь поліції, а й пересувні криміналістичні лабораторії у взаємодії з експертами НДЕКЦ МВС України.

Організація діяльності спеціалістів як суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення піднімає низку важливих питань, серед яких – рівень їхніх теоретичних знань і практичних навичок, а також належний контроль за результативністю їх роботи. Саме спеціаліст, залучений до проведення слідчих (розшукових), а також інших процесуальних дій, здатний істотно підвищити ймовірність своєчасного виявлення та вилучення об'єктів, що у подальшому сприятимуть встановленню особи злочинця, особливо у випадках розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених в умовах неочевидності [146].

Відповідно до ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують використання таких знань. Законодавець прямо визначає, що спеціаліст має право користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням. Він зобов'язаний з'являтися за викликом слідчого, прокурора чи суду, мати при собі необхідне технічне оснащення, а також виконувати законні вказівки сторони кримінального провадження або суду та надавати пояснення з поставлених запитань [110]. Крім того, під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій спеціаліст зобов'язаний своїми знаннями та практичним досвідом сприяти виявленню й фіксації слідів кримінального правопорушення, звертати увагу слідчого, прокурора чи суду на

важливі обставини, пов'язані з їх виявленням і закріпленням, а також застосовувати необхідні науково-технічні засоби для досягнення максимальної ефективності

Таким чином, діяльність спеціалістів-криміналістів у процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану реалізується у кількох взаємопов'язаних формах:

- консультування слідчого з питань використання техніко-криміналістичних засобів та оцінки їх можливостей;
- підготовка технічних засобів до проведення процесуальних дій;
- безпосереднє застосування науково-технічних засобів у ході огляду, обшуку чи інших слідчих (розшукових) дій;
- сприяння у фіксації та процесуальному закріпленні слідів та речових доказів, зокрема через оформлення відповідної документації.

Водночас, відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [177] та ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [110].

З аналізу положень Закону України «Про судову експертизу» слідує, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. При цьому йдеться про два види судових експертів – судові експерти державних спеціалізованих установ та судові експерти, які не є працівниками таких установ. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку й отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. У свою чергу, судові експерти, до проведення судових експертиз

(обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом [177].

Отже, невід'ємними ознаками суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення є володіння ними спеціальними криміналістичними знаннями (навичками і вміннями) використання техніко-криміналістичних засобів. Втім, на нашу думку саме судовий експерт є суб'єктом техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, оскільки тільки він вправі проводити відповідні експертизи й надавати висновки по ним, формуючи при цьому доказову базу. При цьому, слід пам'ятати, що спеціаліст, як відомо, відрізняється від експерта за змістом своєї діяльності, методами використання спеціальних знань, обсягом й характером процесуальних прав і обов'язків. З огляду на зазначене, коло суб'єктів, які використовують техніко-криміналістичні засоби, є ширшим за коло суб'єктів їх застосування [204; 194, с. 290; 110]. Проте спеціаліст як «інший учасник кримінального провадження» не повинен мати власного інтересу щодо результатів проведення техніко-криміналістичних досліджень у межах досудового розслідування. Він зобов'язаний діяти неупереджено, однаково фіксуєчи як сліди, що можуть підтверджувати винуватість особи, так і ті, що здатні її спростувати.

Усіх перелічених вище суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану доцільно відносити до індивідуальних, тобто таких, що характеризують процесуальний та професійний статус конкретної особи (посадової, службової, працівника, співробітника тощо). Водночас науковий аналіз дозволяє виокремити й колективних суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення.

До таких, на нашу думку, слід віднести експертів у разі проведення ними комісійної чи комплексної експертизи. У цьому випадку вони вже не виступають як окремі індивідуальні суб'єкти, а діють спільно, що надає їх діяльності колективного характеру. Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, комісійною є експертиза, що здійснюється двома чи більшою кількістю експертів, які мають кваліфікацію за однією експертною спеціалізацією, тобто є фахівцями в одній галузі знань [52]. Комплексною ж визнається експертиза, що проводиться із залученням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших сфер для вирішення одного спільного інтеграційного завдання. У таких випадках до дослідження можуть залучатися не лише експерти державних спеціалізованих установ, а й фахівці з інших органів виконавчої влади чи незалежні спеціалісти [52]. Такий підхід забезпечує багаторівневність і системність у вирішенні складних криміналістичних завдань.

Отже, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що система техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану характеризується багаторівневою структурою суб'єктів. На макрорівні їх доцільно поділяти на загальних (установи, які здійснюють науково-дослідну та судово-експертну діяльність), а на мікрорівні – на спеціальних, які безпосередньо реалізують криміналістичну практику. Останніх, у свою чергу, можна класифікувати за різними критеріями, зокрема за кількісним складом – на індивідуальних та колективних. Такий підхід не лише уточнює зміст суб'єктного складу техніко-криміналістичного забезпечення, а й створює передумови для його ефективного функціонування в умовах сучасних викликів.

Висновки до розділу 1

1. Розвиток техніко-криміналістичного забезпечення, який тривалий час відбувався у відносно стабільних умовах, зазнав істотних трансформацій під впливом збройної агресії російської федерації проти України. В умовах воєнного стану традиційні техніко-криміналістичні підходи виявилися недостатніми для належної фіксації, вилучення та дослідження доказів, пов'язаних із воєнними злочинами. Понад 72 % опитаних слідчих зазначили, що наявні технічні засоби фіксації не відповідають потребам розслідування в умовах бойових дій, а 68 % судових експертів вказали на брак сучасного обладнання для проведення комплексних досліджень.

2. Вітчизняні науковці (зокрема, В. П. Бахін, М. В. Салтевський, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько) приділяли значну увагу питанням удосконалення криміналістичної техніки, методикам виявлення і фіксації слідів, упровадженню інноваційних технологій у доказуванні тощо. Водночас відчутною залишається відсутність праць, присвячених використанню техніко-криміналістичних засобів і методів у специфічних умовах обмеженого доступу до місць подій, руйнування інфраструктури, ризиків для життя слідчих і експертів, дефіциту ресурсів та технічного обладнання. При цьому понад 60 % респондентів (зокрема 74 % судових експертів) наголосили, що відсутність належної технічної бази та безпечних умов суттєво ускладнює проведення судових експертиз і негативно впливає на повноту та достовірність отриманих результатів. Нами встановлено, що у більшості наукових публікацій (В. В. Арешонков, Р. В. Перцев та ін.) переважає орієнтація на впровадження технологічних рішень і новацій розрахованих на умови мирного часу, тоді як сучасні безпекові виклики зумовлюють необхідність переосмислення засад, сформульованих у попередніх дослідженнях (81 % опитаних фахівців вважають за необхідне розроблення оновленої системи техніко-криміналістичного забезпечення розслідування, адаптованої до умов воєнного стану).

3. Проведений аналіз теоретичних підходів і результатів емпіричного дослідження дозволяє стверджувати, що техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану є комплексним явищем, яке поєднує як науково-методологічні засади, так і практичну діяльність уповноважених органів.

4. Попри наявність значного наукового доробку, питання визначення змісту, структури і класифікації техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень залишаються дискусійними. У сучасній науковій літературі відсутній єдиний підхід до його трактування, що призводить до підміни понять і різночитань як серед учених, так і серед практиків. Результати анкетування, проведеного серед слідчих, інспекторів-криміналістів та судових експертів, підтверджують зазначену тенденцію: зокрема, 45 % респондентів ототожнюють техніко-криміналістичне забезпечення із проведенням судових експертиз, 15 % визнали, що не розуміють змісту цього поняття, і лише 10 % пов'язують із діяльністю спеціалістів на місці події чи експертів в лабораторних умовах. Такий стан речей свідчить про відсутність чіткої термінологічної узгодженості та недостатнє нормативне врегулювання питань, пов'язаних із практичним застосуванням техніко-криміналістичних засобів і методів у період воєнного стану.

Поряд із цим, недостатня визначеність понятійно-категоріального апарату та різне трактування змісту техніко-криміналістичного забезпечення негативно впливають як на розвиток криміналістичної науки, так і на ефективність досудового розслідування. З урахуванням узагальнених наукових позицій і практичних потреб, техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану запропоновано визначити як систему теоретичних положень і принципів організації, розроблення та застосування науково-технічних засобів і методів, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення, збереження та дослідження криміналістично значущої інформації. Головною метою цієї діяльності є

забезпечення постійної готовності органів досудового розслідування та судово-експертних установ до швидкого, ефективного та безпечного виконання завдань кримінального провадження в умовах дії особливого правового режиму, спричиненого збройною агресією чи іншими загрозами національній безпеці України.

5. Основними завданнями техніко-криміналістичного забезпечення у таких умовах є: виявлення, фіксація, вилучення та збереження криміналістично значущих об'єктів в умовах обмеженого доступу до місця події; забезпечення достовірності, цілісності та збереження доказової інформації, у тому числі в умовах руйнування інфраструктури; адаптація технічних засобів і методик до специфіки слідчої та експертної роботи в районах ведення активних бойових дій; використання новітніх цифрових технологій для документування злочинів та ідентифікації потерпілих; підвищення рівня взаємодії між органами досудового розслідування, експертними підрозділами та військовими в частині збору, обробки й зберігання доказів; забезпечення належної підготовки кадрів та їх оснащення сучасною криміналістичною технікою; розроблення та впровадження спеціалізованих методик, придатних для умов воєнного часу.

6. У розрізі реалізації зазначених завдань основну роль відіграють суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення, діяльність яких визначає ефективність усього процесу розслідування в умовах воєнного стану. Їх систему розглянуто як багаторівневу, що охоплює як загальних, так і спеціальних суб'єктів. До загальних віднесено Кабінет Міністрів України, МВС України, науково-дослідні лабораторії в навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, Державні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри а також інші установи, які забезпечують науково-методичне, організаційне та матеріально-технічне підґрунтя криміналістичної діяльності. Спеціальні суб'єкти – це безпосередні виконавці практичних дій у сфері техніко-криміналістичного забезпечення: слідчі, інспектори-криміналісти (техніки-криміналісти), судові експерти. Вони здійснюють безпосередню

роботу з виявлення, фіксації, вилучення, дослідження та збереження доказової інформації.

РОЗДІЛ 2.
ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

2.1. Види техніко-криміналістичних засобів, що застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану

У сучасних умовах здійснення кримінального провадження, особливо під час дії правового режиму воєнного стану, значно зростає роль техніко-криміналістичних засобів, які забезпечують належний рівень ефективності, оперативності та достовірності фіксації доказової інформації. Використання техніко-криміналістичних засобів у процесі розслідування є обов'язковим елементом діяльності слідчих, експертів та оперативних працівників, адже саме вони забезпечують матеріальну основу для реалізації завдань кримінального процесу, визначених ст. 2 КПК України [110].

При досудовому розслідуванні будь-яких кримінальних правопорушень застосовуються техніко-криміналістичні засоби різних видів [77, с. 370]. Як зазначає Ю. М. Чорноус, задля збирання доказів використовується широкий арсенал засобів, запозичених з різних природничих та технічних наук, а також спеціально розроблених наукою криміналістикою приладів і методів [96, с. 93]. Види цих засобів визначаються залежно від низки чинників, серед яких провідне місце посідають: характер і категорія кримінального правопорушення; особливості механізму його вчинення; тактичні завдання, що вирішуються на певному етапі досудового розслідування; умови слідчої ситуації, у тому числі специфічні обставини, зумовлені воєнним станом. Водночас види техніко-криміналістичних засобів тісно пов'язані з формами їх використання. Це пояснюється тим, що саме від виду засобів залежить вибір відповідної форми

застосування у процесі слідчих (розшукових) дій. Наприклад, технічні засоби фіксації доказової інформації (відеозйомка, фотографування, сканування місця події тощо) вимагають іншого процесуального підходу, ніж, скажімо, засоби дактилоскопічної ідентифікації. Зважаючи на це є необхідність систематизувати та з'ясувати, які саме види техніко-криміналістичних засобів застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні, а також визначити особливості їх функціонування у специфічних обставинах. Слід підкреслити, що питання класифікації техніко-криміналістичних засобів, які використовуються у зазначених умовах, залишається недостатньо розробленим у вітчизняній науці. Чимало науковців розглядає види техніко-криміналістичних засобів лише в загальному контексті забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у мирний час, не враховуючи тих викликів, що постали перед органами досудового розслідування у період воєнного стану. У зв'язку з чим, додатково виникає потреба у науковому осмисленні системи техніко-криміналістичних засобів із позиції їх практичного застосування.

Передусім, зазначимо, що застосування засобів криміналістичної техніки в кримінальному судочинстві мусить відповідати низці вимог:

1) не порушувати законні права та інтереси громадян, моральні й етичні вимоги;

2) забезпечувати збереження джерел інформації (слідів і предметів) та не допускати спотворення фіксованої чи аналізованої інформації (наприклад, при фотографуванні, відеозапису, виготовленні копії тощо);

3) мати гарантії науковості, надійності та безпечності техніко-криміналістичних прийомів, що використовуються. Це означає, що будь-який технічний засіб чи алгоритм його застосування повинен базуватися на наукових даних, пройти випробовування у компетентних органах і бути рекомендованим до практичного використання;

4) використання техніко-криміналістичних засобів уповноваженими на те суб'єктами має здійснюватися кваліфіковано. Це зобов'язує останніх досконало

знати та правильно використовувати техніко-криміналістичні прийоми, забезпечуючи об'єктивність, всебічність і повноту професійної діяльності як основні вимоги кримінально-процесуального закону;

5) обов'язковим є відображення умов, порядку та результатів застосування техніко-криміналістичних засобів у протоколах слідчих дій, висновках експертів чи інших процесуальних документах [179, 11–12].

Цільове призначення засобів полягає в забезпеченні комплексного техніко-інформаційного супроводу розслідування: збирання, фіксації, дослідження, аналізу та представлення доказів у процесі досудового розслідування й судового провадження. Оскільки предмет і завдання криміналістичної техніки багатогранні, у науковій літературі існує кілька підходів до класифікації техніко-криміналістичних засобів [105; 106]. Нижче наведено впорядковану систематизацію, що враховує основні критерії розподілу.

1. За джерелом походження (галузь наукових знань).

Спеціальні технічні засоби криміналістики – пристрої й комплекти, розроблені спеціально для криміналістичних завдань. Вони відрізняються від лабораторного обладнання тим, що мають специфічні конструктивні і функціональні ознаки (портативність, ударостійкість, комплектація для роботи «на місці події», уніфіковані методики застосування), що робить їх придатними для швидкого застосування на місці події [60].

За функціональним призначенням такі засоби поділяють на групи: комплекти для дактилоскопічної фіксації (набори для виявлення й зняття латентних відбитків, пудри, щітки, підкладні картки, стрічки для підйому), обладнання для трасологічних досліджень (стенди і макети для порівняльного відтворення слідів від інструментів, автослідокопії, прилади вимірювання слідів на місці), оптичні і фотографічні пристрої для документування слідів, мобільні комплекти для відбору біологічного матеріалу, комплекти для ідентифікації волокон і матеріалів тощо. Кожна група містить як базові «польові» набори для первинної роботи, так і спеціалізовані лабораторні

прилади для поглиблених досліджень. Наприклад, дактилоскопічні комплекти: це звичайно портативні кейси з порошками (для немагнітних поверхонь), магнітними наборами, щіточками, стрічками для підйому, картками для зберігання відбитків та інструкціями з копіювання; такі набори дозволяють швидко виявити та зафіксувати латентні відбитки на місці події, забезпечуючи збереження сліду для подальшої ідентифікації [10].

Інший приклад – трасологічні стенди та макети: вони дають змогу відтворити положення предметів і взаємне розташування слідів на місці події, провести порівняльні вимірювання слідів інструментів, порізів, слідів шин тощо, а також отримати фотографічну й метричну документацію для експертного дослідження [71]. Трасологічні засоби поєднують інструментарій для макрометричних вимірювань, вимірювальні шаблони та програмне забезпечення для порівняння з референтними базами.

Адаптовані технічні засоби – прилади, запозичені з інших наук або галузей і модифіковані для вирішення конкретних криміналістичних задач. До таких засобів належать, зокрема, спектрометри і хроматографи, адаптовані для аналізу макро- і мікроскопічних слідів; портативні мас-спектрометри і спектрометри Раман, переобладнані під польовий скринінг пролитих речовин або слідів крові; термальні й мультиспектральні камери, що застосовуються для пошуку слідів у складних умовах освітлення; безпілотні літальні апарати з високою роздільною здатністю для документування місця події з повітря; а також електронні прилади для дослідження електронних доказів, адаптовані під вимоги криміналістики. Головна цінність адаптації полягає в тому, що такі прилади зберігають свою високоточну аналітичну базу, але отримують спеціальні функціональні налаштування, формати збирання та обробки даних, методичні протоколи і комплектацію, які забезпечують їх застосовність у судово-експертних умовах.

При впровадженні адаптованих засобів важливі кілька аспектів: технічна і метрологічна валідація змінених режимів роботи, розробка стандартизованих методик відбору й підготовки проб, забезпечення сумісності вихідних даних з

референтними базами та експертними процедурами, а також документування всіх етапів для збереження доказової цінності (ланцюг зберігання, протоколи калібрування, службові журнали). Переваги таких засобів – скорочення часу отримання результату, можливість виконувати частину аналітики безпосередньо на місці події та інтегрувати кілька методів для комплексної інтерпретації. Водночас вони мають і обмеження: зміни в конструкції або режимах можуть вимагати повторної метрологічної атестації; деякі модифікації придатні лише для попереднього скринінгу і не замінюють повноцінних лабораторних досліджень; а неправильне використання чи недокументована перенастройка може поставити під сумнів результати в суді [73].

Отже, адаптовані технічні засоби є інструментом сучасної криміналістики за умови їх ретельної науково-методичної перевірки, належного технічного супроводу та навчання персоналу; тільки тоді вони підвищують якість і швидкість розслідування, не створюючи додаткових ризиків.

Уніфіковані технічні засоби – пристрої, які використовуються у криміналістиці у тій самій формі, як у суміжних галузях. Незважаючи на відсутність спеціалізації під криміналістику, ці засоби виконують важливі та часто первинні операції на місці події: візуальна перевірка, оперативна фото- та відеофіксація загального плану, попереднє виявлення видимих слідів, метричне вимірювання елементів обстановки, а також забезпечення побудови початкової документації для подальшого професійного дослідження [98].

Головні переваги уніфікованих засобів – їхня доступність, простота експлуатації, невисока вартість та швидка мобільність: слідчий або спеціаліст може негайно використати їх на місці події без тривалого налаштування або спеціального технічного обслуговування. Це особливо важливо в умовах, коли треба терміново зафіксувати обстановку або зберегти первинні сліди. Водночас уніфіковані засоби мають принципові обмеження: вони не завжди забезпечують необхідну точність, або функціональну специфіку для судово-експертних досліджень (наприклад, стандартна камера не замінить метрично коректної наукової фототехніки з вимірювальними шкалами й калібруванням; побутове

джерело світла – спеціального поляризаційного або ультрафіолетового освітлення для виявлення латентних слідів). Через це результати, отримані виключно за допомогою уніфікованих засобів, часто вимагають підтвердження спеціалізованими методами та приладами в лабораторних умовах.

З прикладної точки зору застосування уніфікованих технічних засобів потребує дотримання певних вимог: фіксація часу, місця та умов виконання дій; документування характеристик використовуваного обладнання (модель, серійний номер, налаштування експозиції, відстань до об'єкта тощо); дотримання правил недопущення контамінації; а також наявність інструкцій щодо порядку первинної фото- та візуальної фіксації [97].

2. За цільовим призначенням.

1) науково-технічні засоби слідчо-оперативної техніки: засоби для огляду різних об'єктів і проведення окремих слідчих (розшукових) дій; засоби для пошуку, фіксації і вилучення слідів та інших об'єктів; засоби судово-оперативної фотографії та відеозапису; засоби фіксації звукової інформації;

2) засоби науково-дослідницької техніки, що використовуються для: вивчення й аналізу властивостей та ознак, складу і структури об'єктів дослідження; експериментального вивчення досліджуваних явищ і окремих ознак, відтворення певних процесів (наприклад, руйнівної дії кулі в перешкоді); порівняльного дослідження об'єктів; фіксації результатів дослідження;

3) науково-технічні засоби попередження кримінальних правопорушень: засоби охоронної сигналізації; засоби та прилади спостереження у нічний час; засоби захисту документів; організаційнотехнічні профілактичні засоби (наприклад, спеціальні правила виготовлення, оформлення та обліку певних об'єктів) [156].

3. За спеціальним (функціональним) призначенням.

Фото- та відеотехніка. До цієї групи належать технічні засоби фіксації обстановки місця події, матеріальних об'єктів і слідів у візуальній формі – від портативних фотоапаратів і відеокамер до високотехнологічних систем термографії, гіперспектрального та голографічного документування. Такі

засоби забезпечують не лише отримання зображень, але й вимірювання відстаней, температурних аномалій, визначення напрямку руху чи послідовності подій. Сучасна криміналістика активно застосовує цифрові системи з геоприв'язкою, панорамною зйомкою, тривимірною реконструкцією об'єктів та інтеграцією з базами даних [117].

Засоби роботи з матеріальними слідами. Комплекти для дактилоскопічної, трасологічної, балістичної та інших видів фіксації, хімічні реагенти для виявлення латентних слідів, латерні (світлові) методики та спеціальні порошки. Вони використовуються для виявлення, фіксації, вилучення та первинного дослідження відбитків пальців, слідів знарядь, взуття, транспортних засобів тощо. До таких засобів також належать шаблони, мірні шкали, клеєві та термопластичні матеріали для зняття зліпків і копій.

Аналітичні засоби. Це прилади, що дозволяють проводити якісний і кількісний аналіз різних об'єктів: спектрометри, мас-спектрометри, хроматографи, ДНК-аналізатори, прилади для мікроскопічного та фізико-хімічного дослідження речових доказів. Вони дають змогу визначати хімічний склад, структуру, походження і взаємозв'язок між об'єктами, що має значення для встановлення джерела походження речовини чи знаряддя кримінального правопорушення [126].

Пошукові засоби. До них належать прилади, що забезпечують пошук об'єктів, схованих або замаскованих у просторі: безпілотні літальні апарати для аерофотозйомки та моніторингу місцевості, георадарна апаратура для виявлення підземних схованок або тіл, металодетектори, магнітометри, газоаналізатори тощо. Ці засоби особливо важливі під час пошуку зброї, вибухових пристроїв, трупів, залишків транспортних засобів, або для орієнтації на складній місцевості.

Засоби збирання, збереження та обробки інформації. Ця категорія охоплює інформаційно-технологічну складову техніко-криміналістичного забезпечення – бази даних, програмні комплекси для ведення картотек, криміналістичних банків даних, електронних реєстрів ДНК та

дактилоскопічних відбитків. Також сюди входять спеціалізовані програмні системи для аналізу цифрових доказів, відновлення вилученої інформації з електронних пристроїв, програмне забезпечення для 3D-моделювання подій.

Допоміжні технічні засоби. Це допоміжне обладнання, яке забезпечує умови роботи інших засобів та процесу фіксації: переносні джерела освітлення, лазерні вказівники, генератори живлення, пакувальні матеріали, контейнери для транспортування речових доказів, інструменти для обережного вилучення дрібних або небезпечних предметів. Незважаючи на допоміжний характер, саме ці засоби часто забезпечують належну збереженість слідів і доказів, що має вирішальне значення для подальшої судової експертизи [127].

4. За видом технічного пристрою.

Пристрої та апаратура. До цієї категорії належать складні електронні системи, вимірювальні прилади, робочі станції та автоматизовані комплекси, що забезпечують високоточну фіксацію, аналіз і відтворення об'єктів дослідження. Це, зокрема, фотограмметричні комплекси, тривимірні лазерні сканери, спектрометрична апаратура, газо- та рідиннофазові хроматографи, мікроскопічні системи з комп'ютерною обробкою зображень, термографічні та рентгенографічні установки. Такі пристрої використовуються як у лабораторних, так і у польових умовах – для аналізу хімічного складу, мікроструктури, температурних відмінностей, фізико-механічних властивостей об'єктів. Високий рівень автоматизації дозволяє оперативно обробляти великі масиви даних, створювати цифрові копії об'єктів, а також інтегрувати результати в електронні криміналістичні бази. При цьому особлива увага приділяється метрологічній атестації та калібруванню апаратури, що гарантує достовірність результатів і можливість їх судового використання.

Інструменти та обладнання. Це ручні, механізовані або електрифіковані засоби, що забезпечують безпосередню роботу слідчого, експерта чи криміналіста на місці події. Сюди входять пінцети, щипці, ножі, шпателі, пилки, викрутки, свердла, щупи, щітки, а також спеціалізоване обладнання для розкриття схованок, вилучення предметів, зняття зліпків чи відбору зразків.

Важливою характеристикою таких інструментів є їх точність, ергономічність, безпечність і можливість багаторазового використання після стерилізації. Окреме місце посідає техніка для механічного очищення поверхонь, апаратура для різання або буріння з обмеженим впливом на структуру матеріалу, щоб не пошкодити об'єкти, що мають доказове значення.

Прилади і реактиви. До цієї групи належать лабораторні прилади, аналітичні установки, хімічні реактиви та тест-комплекти, які використовуються для виявлення, визначення складу і властивостей речовин, рідин, волокон, слідів біологічного походження тощо [157]. Наприклад, фотоколориметри, люмінесцентні лампи, мікроскопи, реагенти для виявлення крові (фенолфталеїнові, люмінол), тест-системи для визначення наркотичних речовин, вибухових матеріалів, слідів нафтопродуктів, біологічних виділень. Усі реактиви мають відповідати вимогам безпеки та зберігатися у спеціальних умовах; їх застосування регламентується методичними рекомендаціями судово-експертних установ. Прилади цього типу потребують регулярного технічного обслуговування, контролю чистоти реактивів і ведення лабораторних журналів, де фіксуються умови та результати кожного дослідження.

Комплекти науково-технічних засобів [150]. Це модульні набори, спеціально укомплектовані для виконання повного циклу слідчих або експертних дій – від виявлення та фіксації доказів до їх упакування і транспортування. До таких належать дактилоскопічні, трасологічні, біологічні, балістичні, вибухотехнічні, фото- та відеозйомні комплекти. Кожен набір містить інструменти, реагенти, пакувальні матеріали, інструкції з використання, а також допоміжні елементи (рукавички, етикетки, контейнери, штативи, мірні шкали). Вони розраховані на роботу в різних умовах і дозволяють забезпечити цілісність процесу фіксації доказів без залучення стороннього обладнання.

5. За місцем застосування.

До польових технічних засобів належать прилади, інструменти й комплекти, спеціально призначені для застосування поза межами стаціонарних лабораторій, безпосередньо на місці події або під час оперативно-розшукових

дій. Їх головною ознакою є портативність, автономність та адаптованість до різних умов навколишнього середовища. До таких засобів належать мобільні комплекти для фіксації слідів (дактилоскопічні, трасологічні, біологічні), переносні фото- та відеосистеми з можливістю 3D-зйомки, мобільні сканери поверхонь, ручні спектрометри та детектори, а також безпілотні літальні апарати (дрони), які застосовуються для панорамної зйомки місця події, огляду важкодоступних територій і створення тривимірних моделей обстановки.

Використання польових засобів дозволяє проводити оперативну фіксацію доказової інформації одразу після виявлення слідів кримінального правопорушення, що мінімізує ризик їх втрати чи спотворення [181]. Такі засоби мають бути надійними, стійкими до погодних умов, мати автономне живлення, захист від вологи та пилу, а також бути укомплектованими усім необхідним для роботи без доступу до стаціонарних ресурсів. У сучасній практиці поширеними є так звані «мобільні лабораторії», що поєднують у собі функції польового пункту фіксації та попереднього аналізу. Вони обладнані генераторами живлення, холодильними установками для збереження зразків, наборами реактивів і комп'ютерними станціями з програмним забезпеченням для первинної обробки даних.

До лабораторних (стаціонарних) засобів належить апаратура, інструменти й прилади, призначені для поглибленого дослідження, експертного аналізу, систематизації та зберігання доказової інформації в умовах спеціалізованих приміщень. Це складні системи високоточного вимірювання, зокрема, аналітичні спектрометри, хроматографи, мас-спектрометри, електронні мікроскопи, флуоресцентні й інфрачервоні сканери, ДНК-аналізатори, апаратура для балістичних, трасологічних, почеркознавчих, хімічних, біологічних і судово-медичних експертиз [160].

Основне призначення лабораторної техніки – забезпечення достовірності, відтворюваності та доказової сили отриманих результатів. Такі засоби використовуються на завершальному етапі роботи з речовими доказами, тобто, після їх вилучення, фіксації та транспортування. Лабораторне обладнання

дозволяє визначати хімічний склад речовин, походження біологічного матеріалу, тип зброї або інструмента, який залишив сліди, відновлювати знищені написи, обробляти цифрові носії інформації тощо.

Особливе значення має дотримання методичних і технічних стандартів під час експлуатації лабораторної техніки, зокрема, атестація приладів, метрологічний контроль, ведення журналів обліку та калібрування. Результати, отримані за допомогою лабораторних систем, оформлюються у вигляді висновків експерта.

Необхідно також зазначити і про засоби освітлення. Ця група охоплює як стаціонарні, так і переносні джерела світла, призначені для забезпечення належної видимості під час огляду місця події або проведення лабораторних досліджень. Залежно від спектра випромінювання розрізняють звичайні, ультрафіолетові, інфрачервоні та лазерні освітлювачі. Вони використовуються для виявлення невидимих при звичайному освітленні слідів, зокрема, відбитків пальців, плям біологічного походження, волокон, фарбових залишків – за рахунок явищ люмінесценції та флюоресценції.

Поряд із цим, до оптичних технічних засобів належать лупи, бінокляри, стереомікроскопи, порівняльні мікроскопи та люмінесцентні прилади. Вони використовуються для виявлення, первинного огляду та деталізованого дослідження мікрооб'єктів, а саме: слідів, волокон, частинок фарби, тканин, пилу, паперу тощо. Завдяки сучасним оптичним системам із цифровим збільшенням і фотофіксацією забезпечується можливість документування результатів дослідження, порівняння з референтними зразками та створення електронних архівів зображень.

Вимірювальна техніка – засоби для виконання точних лінійних, кутових, масових, об'ємних та фізичних вимірів, необхідних при встановленні параметрів речових доказів. До них належать штангенциркулі, мікрометри, транспортири, ваги, динамометри, термометри, твердоміри, а також спеціальні прилади для вимірювання відбитків, відстаней між об'єктами, параметрів пошкоджень тощо [211].

Засоби концентрації й обробки інформації – це технічні та програмні системи, що використовуються для накопичення, систематизації та аналізу криміналістичної інформації. До них належать картотеки, дактилоскопічні й генетичні бази даних, інформаційно-пошукові системи, а також програмно-апаратні комплекси для зіставлення, верифікації та статистичного аналізу даних [7].

У цілому ж слідчі набори бувають трьох типів: універсальні (призначені для вирішення різноманітних завдань), спеціалізовані (для роботи експерта-криміналіста, спеціаліста-вибухотехніка) та набори із змінним змістом (формується безпосередньо перед проведенням певної слідчої дії). Останнім часом в Україні розпочато розроблення комплектів науково-технічних засобів вузької спрямованості: комплект пошукових засобів слідчого; комплект науково-технічних засобів огляду місця дорожньо-транспортної події; комплект науково-технічних засобів для огляду місця пожежі (набір-пожежа); комплект науково-технічних засобів для огляду вибухових пристроїв і місця вибуху (набір-вибух); комплект науково-технічних засобів для роботи з мікрооб'єктами (набір-мікро); комплект науково-технічних засобів для роботи зі слідами рук (дактилоскопічний набір); комплект слідчого для огляду документів; одорологічний комплект.

Поняттю універсального набору відповідає комплект, який складається з двох основних частин: слідчої валізи і фотонабору. Фотонабір, розміщений у шкіряній сумці з наплечним ременем, складається з малоформатного дзеркального фотоапарата, електронної лампи спалаху, фотоелектричного експонетра, жовтого світлофільтру, подовжувальних кілець (застосовуються при великомасштабній зйомці), двох касет, масштабної лінійки та цифрових таблиць (для позначення найважливіших деталей обстановки, що фотографуються). Поширеним у практичній діяльності правоохоронних органів є універсальний переносний криміналістичний комплект слідчого, який за своєю структурою складається з декількох розділів:

1) пошукове приладдя (щуп для м'яких меблів і невеликих ємкостей із сипучими, грузлими речовинами і рідинами; набір деталей, з яких збираються щуп для щільного ґрунту та щуп для пошуку в сипучих і рідких середовищах; приладдя (насадка на щуп) для збирання проб ґрунту; магнітний шукач (підіймач); викрутка-індикатор напруги);

2) вимірювальне приладдя (лінійка масштабна (довідкова), лінійка візирна, рулетка велика 10-метрова, рулетка мала 2-метрова, розсувний трикутник із транспортиром, циркуль-вимірювач, штангенциркуль, планшет із компасом);

3) інструменти (пасатижі комбіновані, ножиці, викрутка, ніж складаний, пінцет, алмазний склоріз);

4) засоби для виявлення невидимих і слабковидимих слідів (акумуляторний електричний ліхтар, лупи, йодна трубка в пластмасовому футлярі, набір дактилоскопічних порошків (окис кобальту, двоокис титану, порошок відновленого воднем заліза, порошок карбонільного заліза), дактилоскопічна щіточка із синтетичних волокон, пензель магнітний, пенал із засобами для попереднього визначення крові);

5) засоби фіксації та вилучення об'ємних слідів (силіконові пасти у тубах одноразового використання (пасти «К», «У-4»), каталізатори до силіконових паст у скляних флаконах із крапельницею, пластмасова платівка і металева лопатка для приготування силіконового компаунду, скальпель, гіпс у поліетиленовому пакеті, коробка пластмасова, в якій знаходиться гіпс, що використовується для приготування гіпсової пасти, ложка пластмасова, дакрил у поліетиленовому пакеті, флакони для розчину синтетичних смол та ін., пульверизатор із гумовою грушею, універсальний розприскуючий пристрій, дактилоскопічна плівка – світла і темна);

6) засоби для дактилоскопіювання трупів і живих осіб (друкарська фарба в тюбику, платівка скляна для нанесення фарби, дактилоскопічний валик, пристрій для розгинання пальців рук трупа);

7) папка з креслярським приладдям (лінійка масштабна, лінійка візирна, розсувний трикутник, планшет, циркуль-вимірювач, каталог кольорів) [199].

Комплекти науково-технічних засобів вузької спрямованості мають інше наповнення. Так, комплект науково-технічних засобів для роботи зі слідами рук (дактилоскопічний набір) призначено для виявлення, фіксації, попереднього дослідження та вилучення слідів рук на місці події (під час проведення слідчих дій), а також для дактилоскопіювання живих осіб і трупів. Габаритні розміри набору 500 x 400 x 180 мм, маса не більш ніж 6 кг. До комплектації набору входять: щіточки магнітна та флейцева, порошки дактилоскопічні магнітні та немагнітні, хімічні реактиви для виявлення слідів рук (алоксан, нінгідрин, малахітова зелень, азотнокисле срібло та ін.), йодна трубка, ліхтар електричний акумуляторний, дактилоплівки (темні та світлі), валик дактилоскопічний, фарба друкарська, скельце предметне, подушечка та ложка для дактилоскопіювання, рукавички гумові, пінцет анатомічний, пристрій для розгинання пальців трупа, ножиці, скальпель, лупи вимірювальна і криміналістична, дактилокарти, лінійки масштабна і вимірювальна, олівці кольорові, олівець графітовий, склограф, ручка кулькова, ластик, конверти, папір, голка швейна, нитки, етикетки для речових доказів [119].

Портативний набір «Молекула» призначено для роботи з мікрооб'єктами на місці події. Його габаритні розміри 205 x 90 x 50 мм, маса – 0,8 кг. До комплекту набору входять: лупа 4-складна, пробірки з пробкою, піпетка, липка стрічка, щіточка, шкребок, лопатка-шпатель, зонд штиковий, пінцети прямий і вигнутий, ножиці манікюрні, пакети поліетиленові з замком, шкребок вигнутий [215].

Пересувна криміналістична лабораторія – автомобіль спеціального призначення (мікроавтобус) із розміщеним у його кузові комплексом приладів і апаратів, різними криміналістичними комплектами для проведення досліджень на місці події. Широко застосовуються пересувні криміналістичні лабораторії

створені на базі різних моделей автомобілів. Останнім часом використовуються автомобілі імпортного виробництва високої прохідності [207].

Основними завданнями пересувних криміналістичних лабораторій є: 1) своєчасне транспортування науково-технічних засобів до місця проведення слідчої дії; 2) забезпечення виїзду учасників слідчої дії на місце її проведення; 3) використання приміщення пересувних криміналістичних лабораторій для провадження дій із застосуванням техніко-криміналістичних засобів і методів, фіксації їх ходу і результатів; 4) проведення досліджень предметів, документів, слідів. Пересувна криміналістична лабораторія оснащена засобами, які умовно поділяються на декілька відділів: електротехнічне устаткування; засоби зв'язку і сигналізації; засоби для виявлення, фіксації, вилучення та попереднього дослідження доказів; протипожежні засоби та інструменти; допоміжні технічні засоби; спецодяг і санітарні засоби [136].

Таким чином, проведена класифікація техніко-криміналістичних засобів дає змогу системно охарактеризувати їх сутність, функціональне призначення та практичну роль у процесі розслідування кримінальних правопорушень. У сукупності ці засоби становлять матеріальну основу техніко-криміналістичного забезпечення, що інтегрує наукові досягнення природничих, інженерно-технічних, інформаційних та інших наук у сферу кримінального процесу. Залежно від критерію поділу технічні засоби можуть розглядатися як спеціальні, адаптовані чи уніфіковані; за функціональним призначенням, як фото-, відео-, аналітичні, пошукові, допоміжні та інформаційні; за технічним типом, як прилади, інструменти, реактиви, комплекти; за місцем застосування польові або лабораторні; за суб'єктом використання – засоби слідчих, оперативних працівників, спеціалістів і судових експертів. Кожна з наведених груп виконує власну функцію в єдиному ланцюгу доказування – від первинного виявлення та фіксації слідів до експертного аналізу, систематизації та представлення результатів у суді. Ефективність використання техніко-криміналістичних засобів безпосередньо залежить від науково-методичного забезпечення, рівня технічної підготовки персоналу, дотримання

процесуальних норм і метрологічних вимог. Їх належне застосування сприяє підвищенню якості доказової інформації, зменшенню ризиків втрати або спотворення слідів, а також формуванню єдиної стандартизованої системи криміналістичної діяльності.

2.2. Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів при проведенні огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану

Відповідно до ст. 214 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з реєстру [110].

Після внесення відомостей до ЄРДР першочерговим завданням слідчого є проведення слідчих (розшукових) дій. Під час здійснення нами опитування респондентам (практичним працівникам) було поставлене питання про те, під час яких саме слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану завжди застосовуються техніко-криміналістичні засоби. Були отримані такі відповіді: 1) під час огляду місця події (100 %); 2) під час інших видів огляду (56 %); 3) під час допиту (34 %); 5) під час обшуку (100 %); 6) під час слідчого експерименту (100 %) (додаток Б). Враховуючи результати опитування, основну увагу доцільно приділити тим слідчим (розшуковим) діям, які отримали найбільшу кількість відповідей учасників анкетування.

Зокрема, в умовах воєнного стану, огляд місця події набуває особливого значення як одна з основних слідчих (розшукових) дій, що забезпечує збирання первинних, найбільш важливих доказів. Відповідно до ст. 237 КПК України

огляд – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, з'ясування обстановки кримінального правопорушення, а також інших обставин, що мають значення для кримінального провадження [110]. Місцем події вважається ділянка місцевості або приміщення, на якій, за одержаними даними, ймовірно відбулося суспільно небезпечне діяння або виявлено його наслідки. В умовах воєнного стану ця характеристика значно розширюється, адже місцем події можуть бути не лише житлові чи промислові об'єкти, а й відкриті території, укриття, позиції військових частин або ділянки, що перебувають під постійною загрозою обстрілів. У таких ситуаціях слідчий має забезпечити не лише фіксацію обстановки, але й безпеку всіх учасників процесу, що вимагає залучення саперів, вибухотехніків, представників ДСНС і військових.

Звернемо увагу на те, що воєнні дії, ракетні обстріли, руйнування об'єктів інфраструктури, а також загибелі людей створюють складне середовище для застосування техніко-криміналістичних засобів. Зазначені обставини суттєво ускладнюють доступ до місць подій, збереження слідів, а також потребують адаптації традиційних засобів фіксації до екстремальних умов. Як зазначає Р. В. Перцев, проведення огляду місця події в умовах бойових дій потребує мобільного використання засобів криміналістичної техніки, які здатні функціонувати автономно, з мінімальною участю електроживлення, та мають захисні характеристики для роботи у зоні підвищеної небезпеки [152, с. 117]. У зв'язку з чим, важливим є використання безпілотних апаратів, 3D-сканерів, металодетекторів, мобільних лабораторій, що дозволяють проводити дистанційне дослідження місця події до моменту його безпечного огляду.

За загальним правилом, тактика проведення слідчих (розшукових) дій передбачає їх поділ на певні стадії: підготовчу, основну, стадію фіксації ходу та результатів, а також стадію оцінки отриманих результатів і визначення їх значення для кримінального провадження. На кожній із цих стадій вирішуються завдання, що вимагають комплексного поєднання загальних і спеціальних знань. Так, на підготовчій стадії визначаються цілі проведення

огляду, обираються способи їх досягнення, здійснюється аналіз вихідної слідчої ситуації, оцінюється наявна доказова та орієнтуюча інформація, встановлюється потреба у застосуванні певних техніко-криміналістичних засобів, зокрема з урахуванням безпекової обстановки. Під час воєнного стану на цьому етапі особливу увагу приділяють оцінці ризиків мінної небезпеки, можливості повторних обстрілів, наявності пошкоджених вибухонебезпечних предметів, що може впливати на вибір тактики і техніки огляду. На стадії безпосереднього проведення огляду здійснюється реалізація поставлених завдань. Залучаються необхідні учасники, роз'яснюються їх права та обов'язки, створюються умови для безпечного контакту з об'єктом дослідження, застосовуються тактичні прийоми, спрямовані на захист доказів від знищення чи фальсифікації. При цьому використовуються портативні засоби фіксації, аерофото- і відеозйомка, дистанційні методи вимірювання та 3D-візуалізації. Фіксація результатів огляду має здійснюватися максимально детально, із застосуванням цифрових технологій, що дозволяють створювати об'ємні моделі місця події, фіксувати географічні координати, температуру, освітлення, положення об'єктів і слідів. В умовах воєнного стану це особливо важливо, адже повторний огляд часто стає неможливим через знищення або обстріли території. На завершальній стадії проводиться оцінка зібраної інформації, встановлюється її доказова значимість, вирішуються питання про призначення експертиз, узгоджується подальша тактика досудового розслідування. Результати огляду місця події зафіксовані з використанням техніко-криміналістичних засобів у цифровому форматі, стають основою для доказування у провадженнях про воєнні злочини, умисні вбивства, руйнування цивільних об'єктів, мародерство та інші тяжкі злочини.

Втім, сучасний стан розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану свідчить про наявність суттєвих упущень саме на початковому етапі досудового розслідування. Проведений аналіз практики підтверджує, що якість проведення оглядів, зокрема місця події, залишається недостатньою, особливо під час документування злочинів, учинених у районах

активних бойових дій. Унаслідок цього часто втрачається важлива доказова інформація, яка могла б мати значення для встановлення обставин правопорушення. Такі прорахунки істотно знижують ефективність подальшого розслідування, ускладнюють висунення обґрунтованих версій, затримують встановлення осіб, а в окремих випадках – унеможливають доведення їхньої винуватості.

Необхідність у невідкладності проведення огляду місця події зумовлена швидкоплинністю обстановки в районах бойових дій. Значна частина слідів, зокрема газоподібних або біологічних, втрачає свою інформативність уже через кілька годин після події. Атмосферні опади, пожежі, вібрації від вибухів або пересування техніки можуть повністю знищити сліди кримінального правопорушення. Крім того, динамічна зміна обстановки, зокрема, руйнування будівель, розчищення територій, евакуація цивільних часто призводить до втрати доказової бази. Тому оперативне застосування техніко-криміналістичних засобів під час огляду місця події в умовах воєнного стану має вирішальне значення для збереження достовірності доказів.

Огляд місця події має і певний публічний характер, адже проводиться в присутності спеціалістів, понятих, а іноді представників військових формувань чи міжнародних спостерігачів. Водночас важливою умовою залишається узгодженість дій усіх учасників огляду. Слідчий, який виступає керівником слідчо-оперативної групи, повинен чітко розмежовувати функції між її членами, координувати роботу технічних спеціалістів, вибухотехніків, експертів, медиків та інших фахівців, щоб забезпечити безпеку та ефективність усіх процесів. Під час роботи на місці події слідчий постійно перебуває в умовах перевантаження уваги: йому потрібно одночасно сприймати загальну обстановку, виділяти найбільш значущі об'єкти, контролювати дії інших учасників, давати вказівки, вести комунікацію з фахівцями, забезпечувати фіксацію усіх важливих слідів. Таке поєднання пізнавальної, пошукової, організаційної та фіксуєючої діяльності зумовлює високу психологічну напруженість і підвищене навантаження на оперативну пам'ять

слідчого [13, с. 157]. В умовах воєнного стану ці чинники мають ще більш виражений характер, адже на додачу до звичайного стресового впливу виникає фактор небезпеки – необхідність діяти під час обстрілів, у присутності тіл загиблих, у руїнах чи замінованих місцях. Тому важливе значення набуває психологічна готовність слідчого до роботи в екстремальних умовах, уміння раціонально розподіляти увагу, підтримувати комунікацію в команді й водночас не втрачати об'єктивність сприйняття.

Таким чином, ознаки огляду місця події дають підстави стверджувати, що ця слідча (розшукова) дія в умовах воєнного стану є складним пізнавально-інтелектуальним процесом, спрямованим на формування у слідчого цілісного уявлення про подію кримінального правопорушення. Без належного техніко-криміналістичного забезпечення, яке створює можливість для повного, точного й безпечного дослідження обстановки, досягнення цієї мети є неможливим. На підготовчому етапі техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події необхідно реалізувати низку як загальних, так і спеціальних заходів. Загальні заходи мають бути виконані завчасно, ще до виїзду на місце події: формування складу слідчо-оперативної групи, перевірка працездатності технічних засобів, наявності необхідних приладів, фото- і відеоапаратури, криміналістичних валіз, джерел автономного живлення, засобів індивідуального захисту. Спеціальні заходи здійснюються безпосередньо після прибуття на місце події з урахуванням конкретної слідчої ситуації – оцінки рівня небезпеки, визначення меж огляду, потреби у залученні додаткових технічних засобів чи спеціалістів [216, с. 119].

На нашу думку, ще до виїзду на місце події слідчий має передбачити порядок транспортування, наявності спеціального транспорту з підвищеним рівнем прохідності, а також визначити місця тимчасового зберігання вилучених предметів і матеріалів, щоб уникнути їх пошкодження чи втрати внаслідок бойових дій. Крім того, особливе значення має вирішення питань щодо охорони місця події. У районах, де тривають бойові дії або існує ризик повторних атак, доцільно залучати військових або підрозділи територіальної оборони для

забезпечення периметра безпеки. В інших випадках – визначати працівників поліції, які здійснюють контроль за недопущенням сторонніх осіб [54, с. 92]. Необхідно також наголосити на особливій важливості та значенні своєчасного, тактично правильно організованого огляду місця події із застосуванням широкого спектра сучасних техніко-криміналістичних засобів. Наприклад, ряд авторів зазначає, що одним із невід’ємних компонентів технічного забезпечення експерта-вибухотехніка під час огляду місць подій є комплект засобів для експрес-аналізу вибухових речовин [108, с. 93–96]. Такі комплекти дозволяють швидко визначати наявність слідів вибухових речовин або їхніх компонентів безпосередньо на місці події, що особливо важливо під час документування наслідків обстрілів, вибухів боєприпасів або терористичних актів. Однак, попри безумовну важливість завдань, що вирішуються експрес-аналізом, практика свідчить, що в «польових» умовах експерт-вибухотехнік набагато частіше потребує якісного інструментального забезпечення процесу огляду місця вибуху та процедур вилучення вибухонебезпечних предметів. У зонах бойових дій це означає застосування металодетекторів високої чутливості, рентген-сканерів, переносних роботизованих комплексів для дистанційного дослідження об’єктів, а також захисного спорядження, яке гарантує безпечну роботу під час фіксації слідів вибухів і руйнувань.

Подібні технічні проблеми виникають і при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем, комп’ютерних мереж та мереж електрозв’язку. У таких випадках працівникам правоохоронних органів доводиться працювати з технічними засобами, які самі по собі можуть бути знаряддям або носієм інформації про кримінальне правопорушення. В умовах воєнного стану, коли значна кількість правопорушень пов’язана з кіберопераціями, інформаційними атаками чи поширенням дезінформації, правильний підбір інструментарію **слідчого** набуває ще більшої ваги.

Перед проведенням такого огляду важливо визначити технічні засоби, які забезпечать точність вилучення даних без їх спотворення, а також мінімізують

ризик втрати інформації через пошкодження або знищення техніки. При цьому слід ураховувати, що швидкий розвиток технологій і різноманітність умов огляду електронних пристроїв унеможливають практичну сертифікацію відповідних апаратних або програмних засобів. Цей підхід підтверджується й міжнародною правозастосовною практикою, де головний акцент робиться не на формальній сертифікації, а на дотриманні принципів автентичності, надійності та відтворюваності результатів. Крім того, у процесі огляду необхідно уникати використання програмного забезпечення, уже встановленого на комп'ютері чи іншому пристрої, який підлягає огляду, адже це може призвести до змін у системних файлах або метаданих і ускладнити подальше підтвердження достовірності отриманих результатів [149].

У зв'язку з чим, техніко-криміналістичне забезпечення сучасного огляду має бути комплексним і передбачати одночасне застосування спеціалізованих інструментів, інформаційно-аналітичних технологій та засобів захисту, здатних гарантувати безпечність і повноцінність доказового процесу.

Як вже було зазначено, прибувши для огляду місця події, керівник слідчо-оперативної групи (слідчий) повинен організувати чітку, злагоджену роботу всього складу групи в умовах тісної взаємодії, забезпечивши ефективне використання всіх наявних техніко-криміналістичних засобів [23, с. 106]. Безпосередньо перед початком огляду слідчий самостійно або разом зі спеціалістом проводить інструктаж для всіх учасників огляду щодо заходів безпеки та порядку їхніх дій. Такі інструкції повинні бути максимально конкретними та враховувати реальний стан об'єктів і навколишньої обстановки. Наприклад, спеціаліст-криміналіст під час інструктажу пояснює, як пересуватися територією, щоб не пошкодити можливі сліди взуття правопорушника; як брати предмети та вкладати їх у пакувальний матеріал; як вилучати об'єкти з небезпечної зони без порушення їхнього первинного стану; яким чином знімати ізоляційні стрічки, дроти, мотузки чи інший матеріал, що може містити сліди пальців або ДНК [166, с. 139].

Особливої уваги потребує проведення огляду місця події, пов'язаного з використанням вибухових пристроїв. У таких випадках традиційна послідовність дій змінюється: першим до роботи залучається спеціаліст-вибухотехнік, який проводить первинну оцінку обстановки, виявляє залишки вибухових пристроїв і перевіряє територію на наявність мінної небезпеки. Водночас він має діяти з урахуванням вимог криміналістичної тактики – не знищувати сліди, які в подальшому будуть досліджуватися судовим експертом. У цьому контексті важливо забезпечити узгодженість і послідовність дій усіх членів групи, щоб не допустити втрати або змішування слідової інформації.

Для огляду території місця події слідчий обирає один із кількох способів пересування та дослідження простору, залежно від умов і характеру події. Це може бути рух по концентричних колах різного радіуса, поступовий огляд від центру до периферії або, навпаки, від периферії до центру, а також лінійний (фронтальний або маршрутний) спосіб пересування за певними напрямками відповідно до обстановки [6, с. 107].

У кожному з цих випадків метою є забезпечення повного охоплення території огляду та недопущення пропуску важливих об'єктів або слідів. Предмети, що перебувають на місці події, категорично заборонено переміщати до моменту їхньої фіксації засобами фото-, відео- або 3D-зйомки. В умовах воєнного стану особливу увагу приділяють безпеці учасників, правильному маршруту руху, виключенню повторного проходження по вже оглянутих ділянках, а також фіксації результатів із застосуванням автономних пристроїв – дронів, тепловізійних камер, переносних 3D-сканерів тощо. Такий підхід забезпечує точність, повноту та доказову значущість кожного елемента обстановки, що досліджується. Оскільки фотозйомка та відеозапис не змінюють обстановки місця події, їх застосовують у першу чергу серед усіх інших методів фіксації. За допомогою цих засобів отримуються орієнтуючі та оглядові знімки, необхідні для створення панорамного зображення місця події та загальної речової обстановки, а також вузлові й детальні фотознімки, що відображають дрібні за розміром сліди чи окремі об'єкти [124, с. 15].

Фотографування або відеозйомка загальної обстановки місця події до вилучення речових доказів і до фіксації окремих слідів можуть здійснюватися одночасно зі складанням плану-схеми ділянки, де проводиться огляд. На схемі обов'язково позначаються точки зйомки та напрямки об'єктива, що забезпечує просторову прив'язку отриманих матеріалів до місцевості. Відеозапис має певні переваги над фотозйомкою, адже дає змогу одночасно фіксувати зорову та мовну інформацію, тобто не лише обстановку, а й коментарі слідчого, спеціаліста чи понятих. Однак, у практиці правоохоронних органів України цей метод, на жаль, використовується досить рідко, що знижує повноту фіксації результатів огляду.

У випадках, коли місце події займає значну територію або розташоване в гірській чи лісистій місцевості, доцільним є використання аерофотозйомки, яка дає змогу охопити ділянку з великої висоти та виявити об'єкти, недоступні при звичайному огляді. Для точного вимірювання окремих зон місця події, зокрема перепадів висот або відстаней між об'єктами, застосовується геодезична зйомка, що забезпечує підвищену точність просторових вимірів [123, с. 24].

У розрізі цього, необхідно додати, що на сучасному етапі розвитку криміналістичної техніки значного поширення набули безпілотні літальні апарати (БПЛА), або дрони, які відрізняються за технічними характеристиками та функціональними можливостями. Вони здатні здійснювати фото- та відеозйомку в реальному часі, передавати інформацію на віддалені сервери для збереження і подальшого аналізу. Використання їх у діяльності правоохоронних органів відкриває нові можливості у забезпеченні публічної безпеки, проведенні оглядів місць подій, а також у пошукових та розвідувальних заходах. В умовах воєнного стану, коли проведення огляду може бути ускладнене мінною небезпекою або обстрілами, застосування дронів стає не тільки доцільним, а й необхідним елементом техніко-криміналістичного забезпечення.

БПЛА – це компактний керований пристрій, який може функціонувати автономно або дистанційно за допомогою оператора. Якщо раніше

використання дронів обмежувалося переважно військовими завданнями, то сьогодні сфера їх застосування значно розширилася до правоохоронної діяльності. Зростання їхньої популярності зумовлене, насамперед, зменшенням вартості технологій, покращенням технічних характеристик, наявністю високоякісних оптичних сенсорів і можливістю онлайн-трансляції відео у реальному часі. Унаслідок цього БПЛА сьогодні активно використовуються у різних сферах – від моніторингу надзвичайних ситуацій до забезпечення громадської безпеки [231].

На наш погляд, враховуючи, що одним із завдань криміналістики є повне, об'єктивне й своєчасне техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, впровадження БПЛА у практику правоохоронних органів та у криміналістичну діяльність загалом можна вважати новим етапом розвитку криміналістичної техніки. Дрони мають низку істотних переваг: компактність, мобільність, високу роздільну здатність відеозображення, автономність польоту. Вони дають змогу за короткий час дослідити великі території, здійснювати огляд місця події без фізичного втручання у його структуру, що мінімізує ризики знищення або «забруднення» слідів. Крім того, завдяки БПЛА можливо створювати тривимірні карти місцевості, що значно полегшує планування огляду та реконструкцію події.

Додатково перспективним напрямом є оснащення дронів спеціальними датчиками та тепловізійними (інфрачервоними) камерами, які здатні реєструвати теплове випромінювання об'єктів незалежно від освітлення чи погодних умов. Такі системи дозволяють виявляти приховані об'єкти, тіла людей або сліди транспортних засобів у важкодоступних місцях – у лісових масивах, кар'єрах, гірських районах. Отже, застосування термальних відеокамер у складі БПЛА може суттєво підвищити ефективність роботи криміналістів під час пошуку речових доказів або осіб, що переховуються від слідства.

Одним із перспективних напрямів розвитку техніко-криміналістичних засобів є використання БПЛА в судовій антропології. Сьогодні застосування

дронів для пошуку людей перебуває лише на початковому етапі науково-практичного опрацювання, однак уже демонструє значний потенціал. У 2022 році Міністерство юстиції США виділило грант Центру судової антропології Техаського державного університету (Forensic Anthropology Center at Texas State, FACTS) для реалізації дослідницького проєкту, метою якого є розроблення технологічних стандартів використання БПЛА при виявленні та ідентифікації людей [235]. У межах цього проєкту передбачено тестування дронів, оснащених спеціальними сенсорами, а також розширеними світлофільтрами. Таке технічне оснащення дозволяє виявляти біологічні залишки на основі змін температури ґрунту, хімічного складу поверхні та спектральних характеристик тканин. Кінцевою метою дослідження є створення стандартизованих процедур застосування БПЛА для пошуку загиблих, що дасть змогу правоохоронним органам отримати оперативний і технологічно доступний інструмент для проведення антропологічних пошуків у складних умовах місцевості. Практична цінність таких розробок полягає у тому, що фотозйомка з БПЛА дає можливість фіксувати аномалії поверхні землі, зокрема зсуви ґрунту, нещодавні порушення, сліди копання, які можуть свідчити про місця прихованих поховань. Завдяки аерофотозйомці можливо швидко охопити великі території, створити тривимірну карту місцевості й визначити зони, що потребують детального обстеження. У деяких випадках така методика дозволяє виявляти масові поховання, які важко зафіксувати звичайними методами огляду місця події [236]. В умовах воєнних дій на території України застосування БПЛА у судово-антропологічних цілях набуває особливого значення. Зокрема, воно може бути використане для виявлення тіл загиблих цивільних осіб і військовослужбовців, місць несанкціонованих поховань, а також для документування воєнних злочинів. Отримані матеріали можуть становити не лише доказову базу у кримінальному провадженні, а й мати значення для подальшої ідентифікації жертв та проведення судово-медичних експертиз.

Наступним перспективним напрямом застосування БПЛА в криміналістичній діяльності є виявлення та документування фактів загоряння

на відкритій місцевості, а також забезпечення проведення пожежно-технічної експертизи. Використання дронів дозволяє не лише оперативно встановити осередок займання, а й здійснити фіксацію та збір речових доказів у важкодоступних місцях, де перебування спеціалістів або слідчих може бути небезпечним [237]. Застосування таких технологій особливо актуальне в умовах підвищеної пожежної небезпеки, під час руйнування інфраструктури внаслідок воєнних дій, коли традиційні методи фіксації є обмеженими.

Варто також додати, що одним із базових інструментів криміналіста під час огляду місця події залишається фотоапарат, який використовується для фіксації обстановки та речових доказів. Проте при створенні схеми місця події слідчі чи інспектори-криміналісти й досі змушені вручну вимірювати розташування об'єктів за допомогою рулетки чи лазерного далекоміра, що потребує значних витрат часу і не завжди гарантує абсолютну точність координат. У багатьох випадках для правильного аналізу обстановки необхідно отримати загальний огляд місця події з висоти пташиного польоту, що дозволяє сформувати контекст і просторове уявлення про взаємне розташування об'єктів. У свою чергу, використання лазерних сканерів, установлених на БПЛА, дає змогу здійснити детальну тривимірну фіксацію місця події. Отримані за допомогою дронів дані об'єднуються у єдину цифрову модель (3D-карту), яка зберігає всі просторові параметри слідів, предметів та їх взаємного розміщення. Це дозволяє аналізувати місце події у будь-який час без необхідності повторного виїзду на об'єкт, що значно підвищує ефективність роботи слідчих і експертів.

Інтеграція БПЛА у систему криміналістичного картографування відкриває нові можливості для оптимізації збору даних, підвищення безпеки працівників і скорочення витрат ресурсів. Завдяки отриманим цифровим моделям можливо не лише відтворити точну геометрію місця події, а й перетворити зібрані відомості на аналітичну інформацію, придатну для подальшої обробки, візуалізації й представлення у суді. Так, застосування тривимірного моделювання на основі матеріалів, отриманих із БПЛА, створює

умови для нового рівня представлення доказів у судовому процесі. Демонстрація інтерактивних 3D-моделей у залі суду дозволяє наочно відтворити реальну просторову обстановку події, уточнити механізм утворення слідів, розташування учасників події та предметів, що робить сприйняття доказової інформації більш переконливим і зрозумілим для суду [151].

Варто звернути увагу на використання георадарів. Георадар – це сучасний геофізичний прилад, застосування якого для досліджень дає змогу проводити неруйнівний моніторинг середовища на малих глибинах з високою деталізацією, що робить його унікальним серед іншого геофізичного обладнання. Основою методу георадіолокації є відбиття випромінюваної електромагнітної хвилі від межі поділу шарів з різною діелектричною проникністю. Такими межами можуть бути як геологічні об'єкти, так і локальні неоднорідності різного походження (пустоти) [163, с. 50].

У правоохоронній діяльності під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень інколи працівники поліції стикаються з проблемою пошуку та виявлення прихованих біологічних об'єктів, зокрема трупів людей [212]. Враховуючи активні бойові дії, які проходять на території України з регулярними військами російської федерації, перебування деяких територій під тимчасовою окупацією, вплинули на збільшення кількості зниклих безвісти громадян, зокрема військовослужбовців, з якими втрачено зв'язок під час виконання ними бойових завдань. Необхідно припускати, що певна кількість осіб, зниклих безвісти загинули, а їх тіла (рештки) до цього часу не знайдені.

В ході деокупації територій Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Херсонської областей та документування військових злочинів вчинених представниками країни-агресора, неодноразово виникали питання щодо установа місць поховань загиблих громадян для подальшого проведення ексгумації.

Щодо іншого, під час пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні техніко-криміналістичні засоби та дотримуються

принципу мінімального втручання. Передусім використовуються неруйнівні методи, які дозволяють виявити сліди без зміни структури чи властивостей об'єкта. Якщо ж отримати позитивний результат цими способами неможливо, тоді застосовуються руйнівні методи, що передбачають часткове або повне порушення цілісності поверхні носія слідової інформації [22]. Натомість, перед використанням руйнівних методів спеціаліст зобов'язаний отримати згоду слідчого на їх застосування та погодити пріоритет об'єктів, що підлягають обробці. Тобто, це необхідно для збереження тих слідів, які можуть мати вирішальне значення під час подальших експертних досліджень у лабораторних умовах. Усі вжиті заходи, а також факти виявлення слідової інформації спеціалісти відображають у протоколі огляду місця події або додатках до нього.

Для візуального пошуку слідів на місці події широко застосовуються оптичні прилади – зокрема лупи, які входять до складу стандартних комплектів техніко-криміналістичних засобів. Слідчі набори зазвичай оснащуються лупами з чотири- або семикратним збільшенням, що являють собою збірні лінзи в оправі зі складною ручкою. Такі лупи зручні в експлуатації, легкі, компактні й забезпечують достатню точність при роботі зі слідами невеликих розмірів. Однак користування лупою має свої оптичні обмеження: через поглинання світлових променів матеріалом лінзи та наявність сферичної й хроматичної аберацій зображення може втрачати контрастність і чіткість. Тому її використання доцільне лише тоді, коли кутовий зір спостерігача наближається до критичного значення (приблизно одна кутова мінута). У випадках, коли об'єкт добре помітний неозброєним оком, використання лупи без необхідності є недоцільним, оскільки це може спотворити сприйняття деталей і ускладнити подальшу ідентифікацію. Під час вивчення об'єктів, елементи яких розташовані на різних відстанях від спостерігача, важливо зберегти відчуття просторової глибини та об'ємності. Таке порушення часто виникає під час переходу від огляду неозброєним оком до спостереження через оптичну лінзу, коли зникає стереоскопічний ефект. Для уникнення цього явища доцільно застосовувати біноклярні лупи, які забезпечують стереоскопічне сприйняття зображення, що

є особливо важливим при дослідженні об'ємних або рельєфних слідів. Під час роботи з речовими доказами ефективним є використання луп із підсвічуванням, які дозволяють оглядати об'єкти у збільшеному вигляді навіть за недостатнього освітлення. Конструктивно такі лупи поєднують оптичний блок і корпус циліндрового ліхтарика, що виконує функцію рукоятки. Наявність спеціального дзеркальця забезпечує можливість регулювання кута освітлення, завдяки чому створюються оптимальні умови для виявлення слабо виражених або малокоонтрастних слідів [122, с. 106–107].

Після виявлення слідів їх вилучення здійснюється лише після належної фіксації місця розташування. Спершу визначається відстань від сліду до двох постійних орієнтирів, що не підлягають переміщенню, а також взаємне розміщення слідів шляхом вимірювання відстаней між ними. Отримані результати відображаються у протоколі огляду місця події, де фіксуються не лише координати, а й індивідуальні ознаки кожного сліду, що має важливе значення для подальшого проведення експертних ідентифікаційних досліджень.

Основним вимірювальним інструментом слідчого під час огляду місця події є лінійка, рулетка або м'який метр, за допомогою яких виконуються більшість необхідних вимірювань. Особливої точності потребує опис і вимірювання тих об'єктів, форма та розміри яких становлять суттєву ідентифікаційну ознаку. До таких належать боєприпаси, дрібні пошкодження, мікросліди та інші об'єкти малої фрагментації, що потребують точного фіксування та подальшого лабораторного дослідження. Для забезпечення якісного огляду й вилучення мікрооб'єктів використовується типовий комплект техніко-криміналістичних засобів, який включає кілька функціональних груп.

Засоби для пошуку мікрооб'єктів. До них належать освітлювальні прилади (галогенові або світлодіодні лампи, портативні оптичні мікроскопи, ультрафіолетові освітлювачі), а також електронно-оптичні перетворювачі для виявлення мікрочастинок у різних спектральних діапазонах. Для пошуку магнітних або електризованих частинок використовуються портативні електромагніти, ебонітові чи каучукові палички.

Засоби для вилучення мікрооб'єктів. Серед них – мікропилососи зі змінними фільтрами, липкі стрічки для перенесення дрібних частинок, капіляри та мікропіпетки для відбору рідких зразків (крові, слини, розчинів, паливно-мастильних матеріалів), а також вата, губки та пензлики для збору порошкоподібних речовин.

Інструменти для роботи з мікрооб'єктами – пінцети, шпатель, препарувальні голки, скальпелі, що дозволяють проводити точні маніпуляції без пошкодження зразка. Для визначення фізичних характеристик застосовуються лінійки, кольорові шкали, предметні та покривні скельця.

Засоби для пакування та зберігання. До них належать пластикові контейнери, скляні бюкси, поліетиленові пакети різних розмірів, пергамент, калька. Герметичність упаковки забезпечується спеціальними паяльниками або липкою стрічкою, що гарантує збереження мікрооб'єктів у первісному стані.

Допоміжні засоби. Для забезпечення стерильності та запобігання контамінації застосовуються гумові рукавички, захисні костюми, поліетиленові скатертини. Для маркування використовуються фломастери або склографи, для пакування – спеціальні пакети.

Комплексне застосування зазначених засобів дозволяє забезпечити повноту та достовірність фіксації мікрооб'єктів, а також їх безпечне транспортування й подальше дослідження у лабораторних умовах. Зазначений набір техніко-криміналістичних інструментів відповідає сучасним вимогам до забезпечення наукової обґрунтованості та надійності доказового процесу у кримінальному провадженні [40, с. 105–106].

Варто й додати, що окрім вимірювальних приладів, важливою складовою техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події є освітлювальні засоби, що забезпечують належну видимість об'єктів і якісну фото- та відеофіксацію. Адже ефективність виявлення, фіксації та вилучення слідів значною мірою залежить від правильного вибору джерела освітлення, його потужності та напрямку світлового потоку. Під час проведення огляду у приміщеннях, де існує можливість підключення до централізованої

електромережі, використовуються галогенні лампи та подовжувачі, що забезпечують стабільне освітлення всієї ділянки. Такі прилади дозволяють регулювати інтенсивність світла та уникати тіней, які можуть спотворювати сприйняття розташування об'єктів або ознак на місці події. У разі проведення огляду в темну пору доби або в місцях, де електроживлення відсутнє чи відключене, доцільно застосовувати мобільні освітлювальні установки. Одним із ефективних технічних засобів цього типу є установка «Світлова Вежа», створена на базі переносного електрогенератора з двигуном внутрішнього згоряння. Її конструкція передбачає компресор, який нагнітає повітря до рукава зі спеціальної світловідбивної тканини, що розгортається у вертикальному положенні на висоту від трьох до семи метрів. У верхній частині циліндра розташовується джерело світла – натрієва або металогалогенова лампа потужністю 600–1000 Вт, яка створює світловий потік до 120 тис. люменів. Це дозволяє освітити територію площею до 20 тис. м², що повністю відповідає потребам огляду місця події навіть у складних умовах нічного часу. Завдяки простоті конструкції установка може бути приведена в робочий стан однією особою протягом 2–3 хвилин, а безперервний час роботи без дозаправки сягає 17 годин. Додатковою перевагою є можливість підключення допоміжного обладнання – зокрема галогенних ламп, подовжувачів або портативних фото- та відеопристроїв. Незважаючи на високу потужність, «Світлова Вежа» є компактною та мобільною, що дозволяє транспортувати її навіть у багажнику легкового автомобіля [205].

Отже в умовах воєнного стану, використання мобільних освітлювальних систем значно підвищує оперативність і якість слідчої роботи, забезпечуючи можливість проведення оглядів місця події за будь-яких умов освітлення. Як уже зазначалося, речові докази, вилучені з місця події для подальшого експертного дослідження, повинні бути належним чином упаковані та задокументовані. Повнота і достовірність експертного висновку значною мірою залежать від якості фіксації, вилучення та збереження слідів під час огляду місця події. Водночас кожне кримінальне правопорушення має індивідуальний

характер, що зумовлено різноманітністю способів його вчинення, а також неповторністю обставин події. Тому наявність певних видів слідів на одному місці події не означає їх обов'язкової присутності на іншому. За можливості сліди вилучаються разом з об'єктами-слідоносцями, що дає змогу уникнути їх пошкодження або втрати мікроелементів. Якщо вилучення разом із носієм неможливе, спеціаліст проводить масштабну фотозйомку з обов'язковим фіксуванням масштабного орієнтира та виготовлення копій (зліпків або відбитків) виявлених слідів.

Так, у випадках, коли вилучити предмет чи його частину неможливо, сухі сліди речовини бурого кольору (ймовірно крові) збираються шляхом обережного зішкрібання у паперовий конверт, який забезпечує вентиляцію та запобігає псуванню біологічного матеріалу. Якщо здійснити зішкріб неможливо, застосовується метод змиву: стерильна вата або бинт змочуються дистильованою водою і прикладаються до поверхні для відбору проби. Зручним засобом у таких випадках є гігієнічні ватні палички, які дозволяють зібрати незначні кількості речовини [217, с. 12].

Для запобігання гниттю або появі плісняви біологічні зразки необхідно ретельно висушити перед пакуванням. Якщо сліди крові виявлені на снігу, проба відбирається шляхом просочення марлевого тампона з наступним висушуванням та упакуванням у чисту ємність. Сліди на одязі або постільній білизні вилучаються разом з предметами, що їх містять, щоб уникнути деформації або руйнування зразка. У випадках, коли під час огляду виявлено ємність із водою червоного кольору, що могла використовуватись для змивання крові, частину рідини висушують на стерильному марлевому тампоні, після чого вилучають як саму посудину, так і висушений зразок. Якщо плями речовини бурого кольору розташовані на ґрунтовому покритті, то вилучається шар ґрунту разом із фрагментом, на якому розміщено слід, або ж здійснюється зліпок для подальшого лабораторного дослідження [26].

Одним із найсучасніших інструментів цифрової фіксації, аналізу та реконструкції місць подій є програмно-апаратний комплекс PIX4D –

професійна фотограмметрична платформа для створення тривимірних моделей і ортофотопланів на основі цифрових фотознімків, отриманих із безпілотних літальних апаратів (БПЛА), наземних або ручних камер. Розроблений швейцарською компанією *Pix4D SA*, цей програмний продукт широко використовується у сфері криміналістики, судової експертизи, геодезії, археології, інженерії та безпеки. Основою технології PIX4D є алгоритми комп'ютерного зору та фотограмметрії, які автоматично перетворюють серію двовимірних фотографій у високоточні тривимірні моделі об'єктів або територій. Програмне забезпечення здійснює процеси калібрування камер, вирівнювання знімків, побудови хмар точок, створення цифрової моделі поверхні (DSM), цифрової моделі рельєфу (DTM) і текстурованої 3D-моделі.

У криміналістичній практиці PIX4D використовується для: детальної фіксації місця події у форматі 3D-моделі з точністю до міліметра; створення ортофотопланів місця вчинення злочину, зокрема ДТП, вибухів, пожеж, надзвичайних подій; реконструкції траєкторії події та просторового розташування доказів; оцифрування слідів і доказів, що зберігаються в оригінальному масштабі для подальшого аналізу експертами чи судом; проведення судових експертиз із використанням 3D-візуалізації під час відтворення обстановки та обставин події.

Однією з ключових переваг PIX4D є можливість інтеграції з безпілотними літальними апаратами (наприклад, *DJI Phantom, Mavic, Autel EVO II*), що дозволяє проводити аерофотозйомку місця події з різних ракурсів. Завдяки цьому забезпечується повна просторово-геометрична фіксація обстановки, яка може бути використана як цифровий доказ у судовому провадженні.

PIX4D підтримує створення інтерактивних тривимірних моделей у форматах *OBJ, FBX, LAS, GeoTIFF*, що дозволяє інтегрувати результати у судово-експертні системи або геоінформаційні платформи (GIS). Додатково система має модулі *PIX4Dmapper, PIX4Dreact* (для швидкої обробки знімків у

польових умовах), PIX4Dmatic (для обробки великих територій), а також PIX4Dinspect (для автоматичного аналізу об'єктів інфраструктури) [190].

Завдяки впровадженню таких технологій українські експертні підрозділи отримують можливість створювати високоточні цифрові копії місць подій, які зберігають первинну обстановку навіть після проведення слідчих дій, що має значну доказову цінність при повторному аналізі чи судовому розгляді. Використання системи PIX4D узгоджується з тенденціями цифрової трансформації криміналістики, підвищення ефективності слідчих дій і впровадження європейських стандартів у сфері судово-експертної діяльності [238].

Також варто наголосити, що ідентифікація жертв масових катастроф (англ. Disaster Victim Identification, DVI) є спеціалізованим напрямом судово-криміналістичної та судово-медичної практики, який регламентується Міжнародними протоколами Інтерполу, прийнятими на 70-й сесії Генеральної асамблеї Інтерполу (Берлін, 2001 р.) і деталізованими в документі INTERPOL DVI Guide: Identification of Victims of Disasters (2020). Ці протоколи визначають єдиний алгоритм дій для національних і міжнародних слідчо-експертних груп під час катастроф природного, техногенного або воєнного характеру, коли виникає необхідність швидкого, достовірного та етичного встановлення особи загиблих [233].

У межах DVI-протоколів застосовується комплекс наукових методів ідентифікації, що поєднує традиційні криміналістичні підходи з високоточними біотехнологіями:

Дактилоскопічна ідентифікація – зняття папілярних візерунків за допомогою електронних сканерів (Thales AFIS, NEC, MorphoIDent) та подальша перевірка у базах автоматизованої дактилоскопічної інформаційної системи (АДІС). Метод залишається одним із найшвидших і найнадійніших, якщо шкіра збережена.

Дентальна ідентифікація – зіставлення даних зубної формули, стоматологічних протезів, рентгенограм, що зберігаються у стоматологічних

базах, з результатами постмортального огляду. Метод має особливе значення при значних руйнуваннях тіл або впливі високих температур.

ДНК-ідентифікація – використання лабораторного обладнання для встановлення ДНК-профілю зразків біологічного матеріалу (кісткової тканини, волосся, м'яких тканин) шляхом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР) та секвенування нового покоління (NGS). Отримані профілі вносяться до Національної бази геномної інформації, яка функціонує відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (2023 р.) і взаємодіє з міжнародними генетичними обліками INTERPOL DNA Gateway та CODIS.

Цифрова реконструкція місця події – застосування фотограмметричних платформ (PIX4D, RealityCapture, Agisoft Metashape), які дають змогу створювати точні 3D-моделі місць катастроф, локалізувати позиції тіл, уламків та особистих речей потерпілих. Це полегшує просторовий аналіз, документування і подальше відтворення події.

В Україні елементи протоколів DVI впроваджуються у діяльність Експертної служби МВС, Національного бюро Інтерполу, ДНК-лабораторій МВС і МОЗ, Державного бюро розслідувань та Міністерства юстиції. Після початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України система DVI отримала особливе значення під час ідентифікації військовослужбовців, цивільних жертв бойових дій, осіб, зниклих безвісти та похованих у братських могилах.

У процесі реалізації DVI-процедур активно використовуються технічні засоби: – мобільні ДНК-лабораторії для польових досліджень; – електронні дактилоскопічні комплекси (AFIS, Thales, NEC); – оптичні мікроскопи та трасологічні системи (Балскан, Трасоскан, Романівський мікроскоп); – GIS-платформи та 3D-фотограмметричні системи (PIX4D, FARO, Leica Cyclone).

Таким чином, система DVI є високотехнологічною формою міждисциплінарної криміналістичної ідентифікації, що поєднує судову медицину, генетику, дактилоскопію, трасологію, антропологію та інформаційні

технології. Її ефективне впровадження в Україні сприяє забезпеченню права родин на достовірне встановлення особи загиблих, дотриманню гуманітарного права, а також підвищенню рівня державного управління у сфері реагування на наслідки воєнних і техногенних катастроф.

Таким чином, правильне застосування техніко-криміналістичних прийомів при вилученні слідів і речових доказів забезпечує збереження їхньої доказової цінності та створює належні умови для проведення повного, об'єктивного і науково обґрунтованого експертного аналізу.

Як впливає з аналізу ст. 105 КПК України, до протоколу процесуальної дії можуть додаватися різні матеріали, виготовлення яких безпосередньо пов'язане із застосуванням технологій, засобів і методів криміналістичної техніки, а також залученням спеціалістів відповідного профілю. Закон передбачає широкий перелік таких додатків, які доцільно поділяти на кілька основних груп: матеріальні об'єкти, виявлені, вилучені або надані під час процесуальної дії (речі, предмети, фрагменти об'єктів тощо); документи та електронні носії інформації (дискети, флеш-накопичувачі, компакт-диски тощо); зразки речовин і матеріалів, виявлені на місці події (грунт, фарба, зерно, нафтопродукти, рослинні рештки, вода, повітря), які можуть бути використані для проведення експертних досліджень; зразки для порівняльних експертиз; об'єктивні технічні відтворення обстановки, процесів або явищ, отримані під час процесуальних дій – аудіо-, відеозаписи, фототаблиці, зліпки, відбитки; графічні відображення ходу або результатів дій – схеми, крокі, стенограми, письмові пояснення спеціалістів щодо застосованих технічних засобів і умов зберігання речових доказів [45, с. 335]. Зокрема, результати фотофіксації оформлюються у вигляді фототаблиць, підготовка яких має здійснюватися з дотриманням установлених криміналістикою вимог. Для цього доцільно використовувати комп'ютерну техніку та спеціалізоване програмне забезпечення («Word», «Photoshop» або інші графічні редактори), що дозволяє належним чином розташувати зображення, додати пояснення, масштабні

орієнтири й інші відомості, необхідні для точного відтворення результатів огляду.

Отже, якість техніко-криміналістичного забезпечення розслідування безпосередньо впливає на повноту, достовірність і доказове значення отриманих матеріалів. Недостатнє, помилкове або взагалі відсутнє застосування технічних засобів призводить до неповного виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення. Як наслідок – виникає необхідність у проведенні додаткових експертиз або ускладнюється оцінка доказів у суді. Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що у 29 % протоколів огляду місця події слідчі замість опису об'єктивних ознак виявлених мікрооб'єктів робили висновки про їхню природу, виходячи з власних припущень. Згодом експертиза нерідко встановлювала інше походження таких об'єктів, що викликало сумніви сторони захисту щодо достовірності отриманих доказів і створювало ризики звинувачень у їх фальсифікації. Результати проведеного анкетування підтвердили, що лише 4 % опитаних слідчих оцінили рівень застосування техніко-криміналістичних засобів як «відмінний», 16,8 % – як «добрий», майже половина (49,2 %) – як «задовільний», а 30 % – як «незадовільний». Серед основних причин такої ситуації респонденти назвали: недосконалість правового регулювання (20 %), нестачу кваліфікованих спеціалістів у правоохоронних органах (28 %), низький рівень професійної підготовки учасників слідчих (розшукових) дій (12 %) (додаток Б).

Отже, проведене дослідження дозволяє констатувати, що належне техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події в умовах воєнного стану набуває не лише доказового, а й тактичного значення у процесі досудового розслідування. Саме на цьому етапі формується первинна доказова база, що є основою для встановлення істини у кримінальному провадженні. В умовах воєнних дій, масових руйнувань інфраструктури, загибелі цивільних осіб, збройних нападів та терактів, роль техніко-криміналістичних засобів

суттєво зростає, оскільки вони забезпечують можливість швидкого, точного та безпечного фіксування обстановки місця події.

Застосування сучасних техніко-криміналістичних засобів – фото- і відеофіксації, лазерного сканування, БПЛА, портативних лабораторій, геодезичних приладів, трасологічних і біологічних комплектів дозволяє підвищити якість документування доказової інформації, мінімізувати вплив людського фактору та зменшити ймовірність втрати або спотворення даних. Водночас результати анкетування та аналіз практичної діяльності свідчать, що в умовах воєнного стану існує низка системних проблем, зокрема: недостатнє матеріально-технічне забезпечення підрозділів поліції, що обмежує можливість оперативного реагування на масштабні або небезпечні події; дефіцит підготовлених спеціалістів-криміналістів, здатних ефективно працювати з новітніми цифровими технологіями; правова неврегульованість окремих аспектів застосування технічних засобів у процесуальних діях (зокрема БПЛА та відеофіксації у зоні бойових дій); ризики збереження речових доказів у ситуаціях, коли територія залишається небезпечною для доступу слідчих або піддається обстрілам. Виявлені недоліки безпосередньо впливають на ефективність розслідування та достовірність зібраних доказів. Разом із тим практика доводить, що навіть за умов обмежених ресурсів правильна організація огляду місця події, залучення спеціалістів-криміналістів, використання наявних технічних можливостей (наприклад, відеофіксації на мобільні пристрої, застосування портативних джерел світла, дронів тощо) значно підвищує результативність слідчих дій.

У зв'язку з чим, в умовах воєнного стану техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події має відповідати підвищеним вимогам до точності, оперативності та безпеки. Своєю чергою це передбачає: впровадження єдиних стандартів техніко-криміналістичного забезпечення у підрозділах Національної поліції; оновлення криміналістичних наборів з урахуванням реалій воєнного стану (мобільні енергетичні джерела, цифрові пристрої, дистанційні сенсори, засоби захисту персоналу); підвищення рівня

підготовки слідчих і спеціалістів-криміналістів, у тому числі шляхом спеціалізованих курсів і тренінгів з практичного використання сучасних технологій; створення нормативно врегульованих умов для фіксації доказів на територіях, що зазнали бойових дій, включаючи процедури передачі матеріалів до міжнародних судових інстанцій.

2.3. Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів при проведенні інших слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану

Воєнний стан, як особливий правовий режим, зумовлює необхідність адаптації існуючих методик до реалій обмеженого часу, нестачі технічних ресурсів і постійної загрози для життя і здоров'я. Саме тому аналіз особливостей застосування техніко-криміналістичних засобів під час проведення різних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану є важливим для вироблення сучасних науково-практичних рекомендацій, що дозволяють не лише зберегти ефективність розслідувань, але й забезпечити належний рівень доказовості зібраних матеріалів.

У процесі розслідування застосування техніко-криміналістичних засобів має важливе значення для забезпечення належної фіксації матеріальних джерел доказової інформації, зокрема під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного. Саме встановлення особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, є основним етапом слідчої та розшукової діяльності, що визначає подальший напрямок розслідування. Відповідно до ст. 42 та 276 КПК України, підозрюваним є особа, яку затримано безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення або на місці події, якій повідомлено про підозру у встановленому законом порядку, або щодо якої обрано один із передбачених законом запобіжних заходів [110].

У процесі взаємодії між злочинцем і потерпілим, зазвичай, відбувається обмін слідовою інформацією матеріального характеру. Підозрюваний може не усвідомлювати, що на його тілі, одязі чи особистих речах залишаються сліди, які свідчать про контакт із місцем події або потерпілим. Саме тому одразу після затримання особи доцільно провести її особистий обшук із використанням техніко-криміналістичних засобів, звертаючи особливу увагу на наявність слідів кримінального правопорушення: плям крові, порохових часток, кіптяви, мастильних речовин чи мікрочастинок. Така процедура дозволяє своєчасно зафіксувати й вилучити сліди, що мають доказове значення.

Участь спеціалістів під час обшуку забезпечує підвищення якості та наукової обґрунтованості його проведення. Фахівці надають рекомендації щодо техніки виявлення та фіксації доказів, консультують слідчого щодо вибору засобів фото- і відеофіксації, допомагають уникнути пошкодження або втрати речових доказів, а також запобігають можливим небезпечним ситуаціям (наприклад, при роботі з вибухонебезпечними предметами).

Вилучений у підозрюваного одяг чи інші речі підлягають обов'язковій консервації та правильному пакуванню. З метою уникнення взаємного перенесення мікрооб'єктів кожен предмет упаковується окремо у спеціальний полімерний пакет або чистий паперовий конверт. У протоколі фіксується точна кількість упаковок, вид матеріалу, спосіб пакування та ідентифікаційні позначки. Перед пакуванням одяг висушують за кімнатної температури, уникаючи дії прямого теплового випромінювання чи сонячного проміння, що може призвести до руйнування або хімічних змін речових доказів.

Якщо обшук проводиться у приміщенні, де перебувають інші особи, у разі наявності обґрунтованих підстав він може бути розповсюджений і на них. У свою чергу, це пояснюється тим, що такі особи потенційно можуть зберігати при собі предмети чи документи, пов'язані зі злочинною подією. Усі виявлені об'єкти підлягають детальному опису із зазначенням їх зовнішніх ознак, зокрема, форми, кольору, розмірів, кількості, об'єму чи консистенції. У разі невизначеності у назві предметів вони описуються максимально точно для

подальшої експертної ідентифікації. Тобто, проведення слідчих дій за участю підозрюваного вимагає не лише дотримання процесуальних норм, а й високого рівня техніко-криміналістичної підготовки учасників розслідування, що забезпечує повноту, об'єктивність і достовірність отриманих доказів навіть в умовах воєнного стану, коли ресурсні й часові обмеження можуть суттєво ускладнювати роботу слідчих.

У процесі проведення обшуку ефективність пошукових дій значною мірою залежить від раціонального поєднання традиційних і сучасних технічних засобів. Пошукові дзеркала залишаються простим та надійним інструментом для виявлення прихованих ніш і сховків у важкодоступних місцях, тоді як сучасні компактні рентгенівські прилади дають змогу оперативно виявляти приховану зброю та інші металеві предмети. Портативні телевізійні (ендоскопічні) системи широко застосовуються для дистанційного огляду транспортних засобів, контейнерів і вагонів та значно прискорюють процедуру огляду великих об'єктів; оптичні прилади й дзеркала при цьому посилюють можливості ендоскопії та мають самостійне практичне значення. Доцільним є також залучення кінологічних підрозділів: спеціально навчені собаки ефективні при пошуку людей, вибухових речовин та наркотиків, що особливо важливо у складних оперативних умовах [39, с. 61–62].

Не менш важливою складовою техніко-криміналістичного арсеналу під час обшуку виступають засоби примусового доступу до приміщень та сховищ (ломи, кувалди, кутові шліфувальні машини, газові різакі, спеціальні «ключі» тощо), а також інструменти для подолання електронних бар'єрів доступу, асе апаратно-програмні комплекси для розкриття захищених інформаційних систем. Використання таких засобів регламентується процесуальними нормами (зокрема, ч. 6 ст. 236 КПК України), а факт їхнього застосування підлягає обов'язковому відображенню в протоколі обшуку та повідомленню всіх присутніх. Для локалізації металевих предметів, у тому числі закопаних або затонулих, традиційно застосовуються металошукачі, що дозволяють оперативно звузити зону пошуку.

Разом із фізичними та механічними засобами дедалі гостріше постає потреба у спеціалізованих методах виявлення і фіксації електронних доказів. Сучасні інформаційні технології забезпечують збереження великих обсягів даних у компактних пристроях, тому процес підготовки та проведення обшуку повинен передбачати наявність фахівців і технічних засобів для безпечного вилучення, тимчасового збереження та подальшої консервації електронних носіїв, а також для зняття інформації з пам'яті з дотриманням вимог судової експертизи. Цей напрямок потребує спеціалізованих процедур і обладнання, а також погоджених дій між слідчими, експертами й оперативними підрозділами, щоб гарантувати законність отриманої електронної інформації у подальшому кримінальному провадженні.

У межах попередньо окресленої необхідності узгоджених дій між слідчим, експертами та оперативними підрозділами особлива увага має приділятися підготовчому етапу обшуку щодо електронних носіїв інформації. До початку виїзду на місце слід заздалегідь зібрати достовірні відомості про конфігурацію та марку ЕОМ, наявність і структуру локальної мережі, типи використовуваних операційних систем і прикладного програмного забезпечення, наявність автономних джерел живлення та можливі наслідки вимкнення електроживлення, а також рівень професійної підготовки користувачів і технічного персоналу. Отримана інформація дозволить спланувати послідовність процесуальних та технічних дій для безпечного вилучення й консервації комп'ютерних доказів, мінімізуючи ризики втрати даних або порушення їх цілісності [3, с. 92].

Паралельно необхідно підготувати комплект спеціалізованого обладнання та програмних інструментів для проведення вилучення та зняття образів носіїв (апаратно-програмні комплекси для клонування дисків, зовнішні накопичувачі, інструменти для ізоляції мережевого трафіку тощо) і залучити кваліфікованого фахівця з комп'ютерних систем (інженера-програміста). Роль такого експерта є основної як під час організації охорони предмета обшуку, так і в момент здійснення безпосередніх операцій з вилучення, оскільки неправильні дії

(несанкціоноване вимкнення, фізичне відключення носіїв, самостійні спроби копіювання) можуть призвести до незворотної втрати інформації та ускладнити подальше технічне дослідження і юридичну оцінку доказів [201, с. 128].

На місці обшуку слідчий повинен організувати охорону електронної техніки: заборонити стороннім особам торкатися клавіатури, переміщати обладнання або вимикати живлення; усі дозволені дії виконуються виключно під керівництвом і безпосередньо фахівця. У випадку виявлення спроб учасників процесу або власників об'єкта втрутитися в роботу ЕОМ ці дії фіксуються у протоколі обшуку як спроби знищення інформації. Коли комп'ютер увімкнений, його не слід вимикати до завершення первинного огляду спеціалістом: часто системи захищені паролями або апаратними механізмами, а некваліфіковане вимкнення може утратити сліди у оперативній пам'яті та порушити хронологію подій. Усі зазначені заходи спрямовані на забезпечення доказової придатності електронної інформації в подальшому кримінальному провадженні [84].

Під час огляду приміщення пошук інформації не повинен обмежуватися лише аналізом робочих станцій: уважний перегляд паперових носіїв та супровідної документації є не менш важливим, оскільки інженери й програмісти часто фіксують у них паролі, ключі доступу, технічні нотатки щодо конфігурації та структури інформаційних баз. Наявність у помешканні різних носіїв (дискети, флеш-накопичувачі, оптичні диски, записні книжки) вимагає їх негайної і систематичної фіксації та вилучення для подальшого дослідження, оскільки такі джерела можуть містити інформацію для відтворення електронного сліду [101, с. 29–40]. Системний блок заслуговує окремої уваги як об'єкт, що має множинні технічні можливості для приховування додаткових носіїв або неофіційних компонентів. Модульна конструкція корпусу, наявність резервних відсіків і змінних плат створюють умови для розміщення як апаратних модифікацій, так і схованих носіїв інформації; тому перед будь-якими демонтажними діями доцільно провести

фіксацію зовнішнього стану пристрою – фотозйомку, опис розташування роз'ємів і кабелів, нанесення ідентифікаційних міток.

У разі, коли в обстежуваному приміщенні невелика кількість ЕОМ або виникають сумніви щодо повноти інформації, яка може бути отримана при вилученні лише окремих компонентів, обґрунтованим є рішення про вилучення всіх комп'ютерів із місця події. При цьому пристрої повинні бути попередньо знеструмлені, кожен системний блок та комплектуючі (жорсткі диски, кабелі, периферія) упаковані і марковані окремо; збереження ланцюга володіння та належне пакування є обов'язковими для збереження доказового значення. Варто також звернути увагу, що серійні або заводські номери часто відсутні безпосередньо на корпусі, проте їх можна ідентифікувати за маркуванням вузлів – жорсткого диска, материнської плати чи приводу, що полегшує подальшу ідентифікацію апаратури [84].

Процесуальне оформлення вилучення цифрових пристроїв має давати вичерпне уявлення про фізичні характеристики й ідентифікатори апаратури: тип, модель, видимі ознаки зносу або втручань, серійні номери складових, стан підключення та наявність зовнішніх накопичувачів. Такі дані необхідно детально занести до протоколу слідчої дії, оскільки саме протокол служить основним джерелом кримінально-процесуальної фіксації, від якої залежить подальше експертне дослідження та допустимість доказів у суді.

Якщо під час проведення слідчої (розшукової) дії підозрюваний або інші присутні особи наполягають на внесенні до протоколу конкретних технічних характеристик вилученого обладнання чи даних інформаційної бази, такі відомості слід зазначати як окремі заяви, оскільки фактичні параметри можуть бути уточнені лише після проведення відповідної експертизи або технічного дослідження. На завершальному етапі обшуку доцільно оформити повний пакет процесуальних документів, а саме: протокол, додатки, зокрема, плани та схеми приміщень, а також виконати додаткове фотографування або відеофіксацію для повного відтворення обстановки та забезпечення цілісності доказової інформації.

Поряд із цим, допит, як слідча дія, полягає у цілеспрямованому отриманні і фіксації у визначеній законом формі показань від осіб, обізнаних із обставинами правопорушення, зокрема підозрюваних, обвинувачених, потерпілих чи свідків [75]. Допит є складним інформаційно-психологічним процесом комунікації, який, за своєю суттю, спрямований на відтворення суб'єктивних знань учасників події про фактичні обставини, що мають значення для кримінального провадження [220, с. 265]. Криміналістична тактика допиту передбачає систему тактичних прийомів, спрямованих на забезпечення повноти, об'єктивності та достовірності отриманих показань [26, с. 25]. Техніко-криміналістичне забезпечення під час його проведення передбачає використання спеціальних технічних засобів, зокрема, аудіо- та відеофіксації, поліграфного контролю, апаратно-програмних комплексів для запису та збереження показань, а також засобів ідентифікації осіб і контролю поведінкових реакцій.

Як зазначає В. К. Весельський, серед усіх слідчих (розшукових) дій допит посідає провідне місце за обсягом часу та частотою проведення [29]. Допит не лише формує основне джерело доказової інформації – показання, але й слугує засобом перевірки вже наявних доказів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями та уточнення обставин, які мають значення для з'ясування істини. У зв'язку з чим, техніко-криміналістичне забезпечення проведення допиту має значення для формування належної доказової бази [75].

Підготовка до допиту вимагає системного підходу: слідчий повинен чітко окреслити предмет допиту, структурувати питання за логікою встановлення фактів, визначити докази, які будуть використані в процесі, та спланувати послідовність допитів за наявності кількох підозрюваних. З огляду на результати опитування практиків, найбільш розповсюдженими проблемами в підготовці є труднощі з термінологією (87 %), вибором тактичних прийомів (24 %) і встановленням психологічного контакту (17 %) (додаток Б). Усунення цих прогалин потребує не лише методичної підготовки, а й інтеграції техніко-криміналістичних засобів у процес підготовки та проведення допиту, як

елементів ідентифікації, фіксації та підсилення доказової сили отриманих показань [12, с. 37].

Технічні засоби фіксації (аудіо-, відеореєстрація, фотозйомка) виконують двояку функцію: вони слугують інструментом забезпечення об'єктивності й одночасно виступають фактором, який впливає на поведінку допитуваного. Практичне застосування таких засобів створює передумови для зменшення можливостей спотворення показань, зберігає інтонаційні й невербальні маркери, що відсутні в стенографічних записах, та дозволяє відновити хід бесіди у первісному вигляді під час подальшого аналізу. Одночасно фіксація дисциплінує допитуваного, що інколи сприяє виявленню суперечностей у його показаннях [110]. Критичний огляд методів ручного протоколювання, на який звертають увагу дослідники, вказує на вразливість традиційного запису до суб'єктивних спотворень: стенографічні або рукописні протоколи можуть не передавати інтонації, пауз, емоційного стану, а також не фіксують можливого фізичного чи психологічного тиску на допитуваного. Використання аудіо- та відеофіксації значно знижує ризик таких спотворень і підвищує доказову цінність матеріалів, особливо при спірних твердженнях щодо порядку проведення допиту або методів впливу на особу. За оцінками практиків, застосування технічної фіксації доцільне у випадках ризику зміни показань, наявності конфліктних сторін тощо [18, с. 45-46].

Сучасні виклики посилюють вимогу до надійності фіксації та збереження матеріалів допиту: загроза переривання комунікацій, обмежений доступ до спеціалізованих лабораторій або ризик пошкодження речових доказів роблять аудіо- і відеозапис критично важливими для відтворення обставин справи в майбутньому. Отже, інтеграція техніко-криміналістичних засобів у практику допитів повинна супроводжуватися відповідною методичною підготовкою слідчих, стандартизацією процедур фіксації та забезпеченням безпечного збереження отриманих цифрових носіїв – все це підвищить якість доказового матеріалу та зменшить ризики процесуальних рішень, що базуються на неповних чи помилкових відомостях.

Як зауважує В. К. Весельський [144, с. 15], слідча практика поступово утвердила правило проведення першого допиту підозрюваного у вчиненні особливо тяжкого злочину із обов'язковим застосуванням відеофіксації, що гарантує дотримання процесуальних прав і запобігає будь-яким сумнівам щодо об'єктивності отриманих показань. Особливо це важливо в умовах воєнного стану, коли навантаження на слідчих органів зростає, а кількість тяжких і особливо тяжких злочинів збільшується. Відповідно до вимог КПК України, участь захисника у справах щодо особливо тяжких злочинів є обов'язковою, тому слідчий має заздалегідь забезпечити допуск адвоката, організувати зустріч із підозрюваним до початку першого допиту, а також роз'яснити права, передбачені ст. 42 КПК України. Це не лише гарантує дотримання принципів справедливого судочинства, а й створює передумови для уникнення подальших скарг чи клопотань сторони захисту про визнання доказів недопустимими.

В організаційному аспекті допит із використанням техніко-криміналістичних засобів потребує належної технічної підтримки. Доцільним є залучення спеціаліста, який володіє навичками відеозапису та забезпечує якісну фіксацію допиту. На практиці ж нерідко функції оператора виконують оперативні працівники, що не завжди гарантує відповідність запису технічним і процесуальним вимогам. У таких випадках можуть виникати труднощі при подальшому відтворенні запису, його експертній оцінці чи долученні до матеріалів кримінального провадження [79, с. 123].

Особливе значення в умовах воєнного стану набуває використання дистанційних форматів проведення слідчих дій, що регламентовано ст. 232 КПК України. Йдеться про можливість проведення допиту або впізнання у режимі відеоконференції, коли учасники кримінального провадження перебувають у різних місцях, але мають змогу одночасно бачити й чути одне одного. Такий підхід є не лише проявом адаптації правозастосовної практики до реалій воєнного часу, а й ефективним механізмом захисту учасників процесу, зокрема свідків, експертів чи потерпілих, від можливих загроз їхній безпеці.

Варто відзначити, що подібна практика активно впроваджується у країнах Європейського Союзу. Австрія стала однією з перших держав, яка запровадила проведення слідчих дій у форматі відеоконференцій, визнавши їх повноцінним процесуальним доказом [196, с. 77]. Досвід цієї держави продемонстрував, що застосування технологій підвищує ефективність досудового розслідування, знижує витрати, забезпечує оперативність комунікації між правоохоронними органами та судом, а також гарантує прозорість процесу.

Таким чином, інтеграція технологій є не лише логічним продовженням тенденцій розвитку криміналістики, а й необхідною умовою адаптації правозастосування до надзвичайних обставин воєнного стану, коли технічні засоби стають основним гарантом об'єктивності.

Відповідно до положень ст. 240 КПК України, слідчий експеримент є однією з слідчих (розшукових) дій, спрямованих на перевірку, уточнення або підтвердження відомостей, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Його проведення дозволяє не лише перевірити достовірність показань підозрюваного, потерпілого чи свідків, але й відтворити обстановку, обставини та механізм учинення кримінального правопорушення, що має важливе значення для реконструкції події та перевірки слідчих версій [110].

Наукова сутність експериментального методу у криміналістиці полягає в активному впливі дослідника на об'єкт пізнання з метою створення умов, максимально наближених до реальних. Таке відтворення дає змогу виділити закономірності та властивості явищ, які цікавлять слідство, і на основі отриманих результатів зробити достовірні висновки про можливість або неможливість тих чи інших подій за аналогічних умов [98, с. 351]. У цьому аспекті слідчий експеримент є своєрідним «містком» між емпіричним досвідом та науково обґрунтованими висновками, які можуть мати вирішальне значення при оцінці доказів у суді. З практичного боку, проведення слідчого експерименту має особливе значення під час розслідування крадіжок, розбійних нападів, вбивств, підпалів, ДТП в умовах воєнного стану, коли необхідно

відтворити певні дії чи умови. Наприклад, слідчий може перевіряти, чи здатен підозрюваний фізично виконати певні дії – відкрити замок конкретного типу, подолати систему сигналізації, винести викрадені речі протягом певного часу, перемістити тіло або скористатися конкретним транспортним засобом тощо. У таких випадках залучення спеціаліста з техніко-криміналістичних питань є не просто бажаним, а необхідним, адже він надає професійні консультації щодо технічних характеристик предметів, можливості їх використання, способів подолання захисних систем або залишення слідів [159, с. 156].

Як слушно зазначає В. Ю. Шепітько, участь спеціаліста у проведенні слідчого експерименту сприяє науковій достовірності та технічній точності результатів, забезпечує належне застосування техніко-криміналістичних засобів, фіксацію процесу та документування його результатів [219, с. 93]. Залучений спеціаліст допомагає визначити оптимальне місце, час і спосіб проведення експерименту, підібрати необхідне обладнання (освітлювальні прилади, вимірювальні інструменти, фото- та відеотехніку, дрони тощо), а також гарантує, що експеримент не призведе до знищення або спотворення речових доказів.

В умовах воєнного стану проведення слідчого експерименту набуває ще більшої складності, зростає значення технічних засобів дистанційної фіксації, безпілотних апаратів, цифрової реконструкції подій, що дозволяє компенсувати обмеження доступу до місця події або ризику для життя учасників. Таким чином, слідчий експеримент у поєднанні з сучасним техніко-криміналістичним забезпеченням стає не лише інструментом відтворення минулої події, а й одним із найефективніших методів перевірки доказів у реаліях сьогодення.

На наш погляд, проведення експерименту за участю підозрюваного потребує чіткої поетапної підготовки, адже від її якості безпосередньо залежить достовірність і доказова цінність отриманих результатів. Як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія, експеримент повинен починатися із ретельного планування, що логічно поділяється на два етапи: підготовка до виїзду на місце проведення, підготовка безпосередньо на місці проведення.

На першому етапі слідчий або дізнавач має визначити мету, вид і конкретні завдання експерименту, тобто – які саме відомості потребують перевірки, уточнення або підтвердження. Це вимагає аналітичного опрацювання всіх попередньо здобутих матеріалів: результатів допитів, протоколів огляду місця події, висновків експертиз тощо. Саме на цьому етапі формується логічна основа експерименту – версія, яку необхідно перевірити, та умови, що підлягають відтворенню. Крім того, слідчий повинен забезпечити процесуальну можливість проведення експерименту, що особливо актуально у випадках, коли він відбувається у житлі чи іншому володінні особи. У такій ситуації, згідно з п. 5 ст. 240 КПК України, проведення експерименту можливе лише за добровільною згодою володільця або на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором. Не менш важливим є визначення кола учасників – від підозрюваного та захисника до спеціалістів, понятих, статистів тощо. Окремо слідчий повинен підготувати техніко-криміналістичні засоби, які забезпечать наочність, точність і повноту фіксації перебігу експерименту. В умовах воєнного стану це завдання ускладнюється – доступ до місця події може бути обмеженим або небезпечним, тому важливо мати при собі автономні джерела живлення, портативні відеокамери, бездротові мікрофони, дрони для панорамного зйомлення тощо.

Відеозйомку доцільно розпочинати з початком слідчої (розшукової) дії, до моменту проникнення до житла чи іншого володіння особи, аби зафіксувати процесуальну добросовісність дій слідчого. На відео має бути чітко видно кожного учасника, із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові, року народження, місця проживання, а також зафіксоване повідомлення про застосування технічних засобів фіксації та характеристику носія інформації. Особливо важливо відобразити згоду підозрюваного на участь у слідчому експерименті, його пропозицію відтворити певні дії та демонстрацію механізму події.

Під час відеофіксації застосовуються базові операторські прийоми: панорамування, наїзд і від'їзд. Панорамування – це рух камери, що дає змогу передати просторову картину обстановки, при цьому кожна панорама має

починатися та завершуватись статичним кадром, щоб уникнути порушення композиційної логіки відео. Прийом «наїзду» дозволяє акцентувати увагу на деталях, а саме: слідах, об'єктах, предметах, тоді як «від'їзд» допомагає відновити загальну орієнтацію у просторі після демонстрації крупних планів або введення до кадру нових учасників події [99, с. 149–150]. Усе це разом забезпечує комплексне техніко-криміналістичне супроводження слідчого експерименту, підвищує його доказову вагомість і виключає можливість сумнівів щодо достовірності чи об'єктивності результатів.

Варто додати, що на етапі розвитку криміналістики використання дронів (безпілотних літальних апаратів) відкриває нові можливості у фіксації ходу та результатів слідчих (розшукових) дій, зокрема, і під час проведення слідчого експерименту на відкритій місцевості. Оснащені фото- та відеокамерами дрони дозволяють здійснювати зйомку з висоти, що забезпечує панорамне охоплення обстановки та дає змогу уникнути помилок, пов'язаних із обмеженістю огляду або людським фактором. Отримані матеріали не лише підвищують доказову наочність, але й стають ефективним інструментом цифрової реконструкції події, можливості моделювати рух осіб, транспортних засобів чи послідовність дій у просторі та часі [96, с. 510–511]. Поряд із цим, можуть застосовуватись додаткові технічні засоби, серед яких: прилади спеціального освітлення, металошукачі, магнітні шукачі, цифрові вимірювальні прилади, маркери для трасологічних експериментів, матеріали для пакування виявлених об'єктів тощо. Таке комплексне техніко-криміналістичне забезпечення дозволяє не лише фіксувати перебіг експерименту, а й отримувати додаткову доказову інформацію, що має суттєве значення для перевірки версій чи реконструкції події.

Під час досудового розслідування нерідко виникає потреба у проведенні освідування особи, яке, згідно з ч. 1 ст. 241 КПК України, здійснюється з метою виявлення на тілі підозрюваного слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно призначати судово-медичну експертизу. Освідування за своїм змістом подібне до огляду, однак має живу

людину, а не матеріальний об'єкт. Саме тому законодавець встановив суворі гарантії, зокрема заборону будь-яких дій, що принижують честь і гідність освідуваної особи або становлять небезпеку для її здоров'я. На практиці трапляються випадки, коли слідчі помилково поєднують освідування та огляд одягу в межах одного процесуального документа, що є порушенням процесуальних вимог, адже це дві окремі слідчі дії з різними цілями та предметом доказування.

Фіксація результатів освідування здійснюється шляхом фотографування, відеозапису або за допомогою інших технічних засобів, що дозволяє об'єктивно відобразити стан тіла освідуваної особи. Перед початком освідування особі пред'являється постанова прокурора, після чого їй пропонується пройти процедуру добровільно. Якщо особа відмовляється – освідування може бути проведене примусово, але лише у виняткових випадках, коли всі інші засоби переконання вичерпані (ч. 3 ст. 241 КПК України). За необхідності до проведення цієї дії залучаються судово-медичний експерт або лікар, які володіють спеціальними знаннями для виявлення, фіксації та опису особливих прикмет, тілесних ушкоджень і слідів кримінальних правопорушень. Спеціаліст може надати первинну характеристику виявлених пошкоджень (їх форму, розміри, локалізацію, стан), а також допомогти у точному документуванні обставин їх утворення. Водночас визначити характер, механізм і давність ушкоджень, а також хімічний склад забруднень чи нашарувань можливо лише в межах подальшої судово-медичної експертизи.

У контексті забезпечення належної фіксації результатів освідування особливого значення набуває використання техніко-криміналістичних засобів, що дозволяють виявляти сліди, невидимі неозброєним оком. Зокрема, для виявлення підшкірних крововиливів, прихованих слідів травм або залишків видаленого татуювання застосовується електронно-оптичний перетворювач. Цей прилад функціонує шляхом опромінення тіла людини потоком інфрачервоних променів, які дозволяють отримати зображення прихованих структур підшкірного шару. Такий підхід особливо корисний у провадженнях,

де підозрюваний або потерпілий міг зазнати фізичного впливу, а характер ушкоджень не проявляється зовні.

У процесі освідування слідчий має не лише ретельно описати всі виявлені ознаки, а й забезпечити їх належну фіксацію – шляхом фотографування або відеозйомки, а також відібрання можливих слідів біологічного походження (крові, потожирових речовин, піднігтьового вмісту тощо). Усе вилучене необхідно ретельно впакувати, опечатати та позначити, дотримуючись правил збереження ланцюга володіння доказами. З огляду на це, під час проведення освідування доцільним є залучення спеціаліста-криміналіста, який забезпечить правильне застосування технічних засобів, а також допоможе у фіксації та консервації вилучених матеріалів.

Окремого техніко-криміналістичного супроводу потребує й інша важлива слідча дія – отримання зразків для експертизи. Як слушно зазначає В. В. Ковальов, участь спеціаліста в цій процедурі є вкрай необхідною, особливо у випадках, коли відбір здійснюється із застосуванням технічних засобів, що вимагають спеціальних знань [81, с. 134]. Саме залучення фахівця забезпечує точність, стерильність і наукову коректність процедури, що впливає на достовірність подальших експертних висновків. Науковець С. О. Коропецька, поглиблюючи цей підхід, пропонує розглядати зразки для експертизи як самостійну категорію процесуальних об'єктів, що мають власну природу. Зокрема, вона класифікує біологічні зразки як такі, що походять від людини (кров, слину, сперму, волосся, епідерміс, потожирову речовину та інші продукти життєдіяльності). На відміну від освідування, яке спрямоване на виявлення зовнішніх ознак і слідів, отримання біологічних зразків має іншу процесуальну мету, а саме: забезпечення матеріалів для проведення ідентифікаційних експертиз, покликаних установити тотожність, походження чи групову належність речовини [88, с. 202–203]. С. О. Коропецька обґрунтовано наголошує, що чинне законодавче посилення процедури відібрання біологічних зразків на ст. 241 КПК України, якою регулюється освідування, є недосконалим, адже ці дії істотно відрізняються за змістом,

ступенем втручання в особисту сферу людини, правовою природою та наслідками. Тому вбачається доцільним законодавчо закріпити обов'язкову участь спеціаліста-медика під час отримання будь-яких біологічних зразків, особливо коли йдеться про продукти життєдіяльності людського організму. Такий спеціаліст забезпечує дотримання санітарних норм і безпеки особи, у якої відбираються зразки, а також гарантує достовірність і незмінність об'єктів дослідження [88, с. 203].

Отже, ефективність проведення як освідчування, так і відбору зразків для експертизи напряму залежить від рівня технічного забезпечення, професійності залучених спеціалістів і правильного використання криміналістичних засобів. У випадках підозри у вчиненні злочинів проти життя і здоров'я особи першочерговим завданням є отримання біологічних матеріалів, здатних підтвердити чи спростувати контакт підозрюваного з потерпілим. З огляду на це стандартною практикою є відбір зразків крові та змивів з обох кистей рук. Збір крові належить до медичних маніпуляцій і тому повинен виконуватися кваліфікованим лікарем або медичним працівником із дотриманням асептики, а також з фіксацією у протоколі даних про особу, час, місце та підстави відбору. За відсутності медичних протипоказань переважним є взяття венозної крові (наприклад, із ліктьової вени) із застосуванням одноразового інструментарію; у виняткових обставинах можливий забір капілярної крові з пальця. Отриманий матеріал слід упакувати так, щоб виключити ризик контамінації або псування: шприц чи пробірка мають бути герметично закриті, поміщені в індивідуальний конверт або контейнер, опечатані та супроводжені розгорнутими поясненнями (хто, коли, в кого та з якою метою проводив відбір) [132].

Змиви з кистей рук виконують окремими стерильними тампонами (ватні або марлеві), змоченими дистильованою водою для біологічних слідів або органічним розчинником (наприклад ацетоном) у випадку підозри на наявність продуктів пострілу; для кожної руки використовується окремий тампон і відповідна упаковка. Під час забору змивів необхідно уникати перенесення рідини під нігті та інших джерел контамінації; тому зональний порядок відбору,

послідовність та методика фіксуються в протоколі. Обов'язково відбирається контрольний зразок чистого матеріалу (відрізок бинта або вати) і зберігається окремо для подальшого виключення фонові контамінації під час лабораторних досліджень. Важливими елементами ланцюга збереження доказів є своєчасне висушування тампонів у умовах, що виключають забруднення, маркування кожної одиниці пакування з вказівкою дати, часу, ініціалів особи, яка відбирала зразок, та підписів свідків; опечатування й документальне відображення передачі зразків до експертної установи [203].

Організаційно-технічні аспекти відбору необхідно поєднувати з правовими: забезпечення згоди особи або наявності процесуальної підстави для примусового відбору, наявність постанови чи іншого документа, що дає право на проведення слідчої дії, а також присутність понятих чи фіксація процесу технічними засобами. У випадках застосування специфічних реагентів або органічних розчинників слід передбачити заходи безпеки для осіб, що проводять відбір, і забезпечити відповідне маркування матеріалів у протоколі. Нарешті, для мінімізації ризику втрати видимості біоматеріалів під час транспортування та зберігання доцільно передбачити їхнє тимчасове зберігання в умовах охолодження та швидку доставку до лабораторії з метою проведення належних ідентифікаційних та судово-медичних досліджень.

Одним із важливих елементів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного є отримання зразків нігтів. Саме піднігтьовий вміст становить цінне джерело мікроб'єктів, здатних відобразити факт фізичного контакту між підозрюваним і потерпілим. У ньому можуть міститися епітеліальні клітини, частинки крові, волокна одягу, фрагменти ґрунту чи побутових речовин, що за результатами трасологічного чи біологічного дослідження підтверджують участь особи у події. Важливо також, що розташування цих частинок на нігтьових пластинах дає змогу експертам реконструювати механізм утворення слідів і, відповідно, відтворити характер взаємодії підозрюваного з потерпілим. Для відбору таких зразків використовують маленькі манікюрні ножиці або щипці, а також два паперові

конверти – для правої та лівої руки. Відстригати нігті слід цілими фрагментами, уникаючи подрібнення або пошкодження структури пластини, що може унеможливити мікроскопічне дослідження.

Наступним видом техніко-криміналістичних дій є отримання дактилоскопічних зразків. Процедура передбачає використання дактилокарти або аркуша формату А4, поліграфічної фарби, дактилоскопічного валика, скла для розкатки фарби, вологих і сухих серветок, а також одноразових рукавичок для осіб, які проводять процедуру. До початку роботи заповнюються всі реквізити дактилокарти. Якщо дозволяють умови, руки підозрюваного необхідно вимити з миючим засобом і висушити; за відсутності доступу до води використовуються антисептичні серветки. Тонкий рівномірний шар фарби наносять на пальці й долоні за допомогою валика, після чого прокатуванням отримують якісні, контрастні відбитки у відповідних клітинках дактилокарти. Отримані зразки підписуються, опечатуються й приєднуються до матеріалів кримінального провадження [37].

У цьому контексті варто згадати, *електронні дактилоскопічні сканери* – це сучасні технічні засоби ідентифікації особи за папілярними візерунками, призначені для цифрового зчитування, оброблення, передавання та збереження відбитків пальців у спеціалізованих інформаційно-аналітичних системах. На відміну від традиційних методів дактилоскопіювання із застосуванням фарбувальних речовин і паперових бланків, електронні сканери забезпечують безконтактне або малоконтактне отримання відбитків з високим рівнем точності, зменшуючи ризики спотворення зображення, а також пришвидшують процес ідентифікації [62].

Такі пристрої використовують оптичні, ємнісні, термальні або ультразвукові сенсори, що дозволяє фіксувати навіть слабо виражені папілярні лінії, визначати рівень вологості шкіри та усувати вплив зовнішніх факторів. Отримані зображення проходять автоматизовану обробку – фільтрацію, підвищення контрастності, векторизацію та кодування за біометричними алгоритмами, після чого зберігаються у відповідних базах даних, таких як АІД

(автоматизована ідентифікаційна дактилоскопічна система). Використання електронних дактилоскопічних сканерів має низку переваг:

- значне скорочення часу процедури ідентифікації та усунення людського фактора під час зняття відбитків;
- можливість негайного порівняння отриманих даних із національними або міжнародними базами (наприклад, AFIS, EURODAC);
- забезпечення високого рівня захисту персональних даних через криптографічні протоколи зберігання й передавання інформації;
- розширення можливостей мобільної криміналістики, зокрема під час виїзду на місце події або при ідентифікації осіб у польових умовах.

Сучасні електронні дактилоскопічні сканери інтегруються у комплексні біометричні системи контролю доступу, інформаційні ресурси МВС, ДМС, ДБР, а також у прикордонні та митні системи України. Вони є важливою складовою електронного криміналістичного обліку, який забезпечує оперативність, достовірність і об'єктивність результатів експертної та ідентифікаційної діяльності.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи спектр необхідних біологічних зразків розширюється. У підозрюваного додатково відбирають зразки волосся з рук, ніг, лобка та підборіддя, кожену групу поміщають в окремий паперовий конверт, який опечатують і маркують. Крім того, для подальшої судово-медичної експертизи можуть бути відібрані мазки з геніталій. Такі дії мають виконуватись лише за участю лікаря або судово-медичного експерта, з дотриманням медико-санітарних та процесуальних вимог. Поряд із цим, відібрання, наприклад, слини здійснюється стерильним марлевым тампоном, який за допомогою пінцета поміщають під язик підозрюваного на 2–3 хвилини для насичення біоматеріалом. Після цього тампон висушують, упаковують у паперовий конверт, опечатують і маркують із зазначенням дати, часу, особи та процесуальної підстави відбору. Для контролю якості експертизи додатково зберігають чистий контрольний зразок матеріалу, з якого виготовлено тампон, і

направляють його разом з іншими об'єктами до експертної установи [131, с. 114–115].

Таким чином, правильна організація отримання зразків у підозрюваного, дотримання санітарних і процесуальних вимог, а також застосування відповідних техніко-криміналістичних засобів мають визначальне значення для подальшої достовірності експертних висновків. Комплексний підхід до відбору матеріалів забезпечує не лише повноту доказової бази, але й зміцнює об'єктивність та законність результатів досудового розслідування.

У свою чергу, під час виявлення запахових слідів виникає необхідність отримання відповідних проб від затриманого, які повинні репрезентувати джерело виявленого запаху. Процедура полягає у використанні стерильного абсорбента (наприклад, шматочка фланелевої тканини), який за допомогою пінцета укладають на ділянку тіла, ймовірно пов'язану з джерелом запаху, не менш ніж на 30 хвилин; перед цим операції виконують в одноразових латексних або поліетиленових рукавичках. Після експозиції абсорбент поміщають у скляну банку або загортають у фольгу, маркують і опечатують; одночасно фіксують умови відбору (дата, час, місце, особа, яка брала пробу). При роботі з особами, затриманими або утримуваними під вартою, обов'язковою є також фіксація та вилучення фонового запаху приміщення, де вони перебувають, для подальшого зіставлення з пробами від підозрюваного [43, с. 6].

Додатково слід отримати контрольні запахові зразки: за вказівкою експерта пробу відтворюють на модельних предметах, аналогічних тим, що були виявлені на місці події. Така практика дозволяє підвищити інформативність порівняльних досліджень і зменшити вплив інших факторів при лабораторному аналізі. Усі запахові проби та матеріали, вилучені на місці події, оформлюються відповідними супровідними документами й надсилаються до експертної установи для проведення порівняльного дослідження з використанням спеціалізованих методик і обладнання [107, с. 126].

Отже, проведені дослідження підтвердили, що ефективність слідчих (розшукових) дій безпосередньо залежить від належного техніко-криміналістичного забезпечення. Саме застосування спеціалізованих засобів, приладів і методик дозволяє досягти наукової обґрунтованості, точності та достовірності отриманих результатів. Успішна реалізація таких дій можлива лише за умови професійної підготовки суб'єктів розслідування, їхньої здатності правильно приймати технічні рішення, дотримуючись при цьому вимог кримінального процесу та правил безпеки. Важливою умовою якісного проведення є участь профільних спеціалістів та використання ними сертифікованих засобів і методик. При цьому порядок залучення фахівців недержавних установ має бути чітко врегульований і документально підтверджений. Належна організація підготовчого етапу – чітке формулювання мети, вибір інструментарію, взаємодія з експертними й медичними службами, дотримання ланцюга збереження доказів і правильне оформлення матеріалів є запорукою достовірності та допустимості зібраних доказів. Системний підхід до техніко-криміналістичного забезпечення дозволяє не лише підвищити ефективність досудового розслідування, а й забезпечити його відповідність принципам законності, об'єктивності та науковості.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що техніко-криміналістичні засоби, які застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, охоплюють сукупність науково обґрунтованих і перевірених на практиці засобів, спрямованих на ефективне виявлення, фіксацію, вилучення та дослідження доказів. Розглянуто основні види таких засобів, а саме: засоби огляду місця події (комплекти криміналістичних валіз, портативні джерела освітлення, ультрафіолетові лампи, металодетектори, магнітні пензлі, пакувальні матеріали) засоби фото-, відео- та аудіофіксації (цифрові фотокамери, відеореєстратори, дрони, тепловізори, портативні системи 3D-

сканування місця події); трасологічні, балістичні та дактилоскопічні засоби (набори для виявлення слідів рук, взуття, транспортних засобів, відстрілених гільз та куль, мікроскопічне обладнання); засоби судово-біологічного та хімічного дослідження (мобільні експрес-тести, польові лабораторії, реагенти для виявлення крові, ДНК, вибухових речовин); засоби цифрової криміналістики (комплекси для вилучення інформації з мобільних пристроїв, аналізу електронних листувань, відновлення видалених файлів, збору метаданих); засоби індивідуального та колективного захисту (бронежилети, протигази, вибухостійкі костюми, медичні набори), необхідні для роботи у зонах бойових дій чи на територіях з підвищеною небезпекою. Доведено, що умови воєнного стану висувають підвищені вимоги до технічної автономності та мобільності техніко-криміналістичних засобів. Найефективнішими визнаються переносні польові лабораторії, безпілотні системи, цифрові комплекси збору доказів, які забезпечують оперативність та безпеку учасників слідчих дій. Підкреслено, що ефективність використання зазначених засобів неможлива без підготовки спеціалістів-криміналістів, слідчих та експертів, здатних швидко реагувати на зміни ситуації, користуватися новітніми приладами та діяти згідно з протоколами безпеки.

2. Доведено, що ефективність розслідування кримінальних правопорушень у період воєнного стану значною мірою залежить від належного техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події як першочергової слідчої (розшукової) дії. Саме на цьому етапі формується доказова основа всього подальшого розслідування, а якість зібраних об'єктів слідчої інформації визначає можливість їх подальшої експертної перевірки, процесуальної допустимості та доведення винуватості особи у суді.

3. В умовах воєнного стану, коли огляди місць подій часто проводяться на територіях, де ведуться бойові дії, або поблизу зруйнованих цивільних об'єктів, роль техніко-криміналістичного забезпечення суттєво зростає. Сучасні технічні засоби дають змогу забезпечити швидкість, безпеку та точність фіксації доказів навіть у складних і нестабільних умовах. У цьому контексті

надзвичайно важливими є застосування фото- і відеофіксації, аерофотозйомки за допомогою безпілотних літальних апаратів, лазерного 3D-сканування, портативних освітлювальних систем, мікроскопічного та спектрального аналізу. Разом із тим проведене анкетування серед практичних працівників засвідчило, що існує низка проблем, які стримують ефективне використання техніко-криміналістичних засобів. Серед них – недостатнє матеріально-технічне забезпечення слідчих підрозділів, відсутність єдиних стандартів застосування сучасних технологій, нестача кваліфікованих фахівців-криміналістів, а також прогалини у правовому регулюванні фіксації доказів у зонах активних бойових дій. У свою чергу це призводить до неповного виявлення та неналежної фіксації слідів, що зумовлює ризики втрати доказової інформації або сумнівів у її достовірності під час судового розгляду. З огляду на отримані результати, оптимізація техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події в умовах воєнного стану має здійснюватися у трьох взаємопов'язаних напрямках: нормативно-правовому – шляхом удосконалення процесуальних положень щодо фіксації, зберігання та передачі речових доказів, а також закріплення стандартів використання сучасних технічних засобів у кримінальному процесі; організаційно-технічному – через оновлення криміналістичних комплектів, розроблення мобільних лабораторій, постачання портативних засобів енергозабезпечення та зв'язку, інтеграцію цифрових технологій і безпілотних систем; кадрово-підготовчому – завдяки підвищенню рівня професійної підготовки слідчих, дізнавачів і спеціалістів-криміналістів, проведенню тренінгів щодо використання інноваційних засобів документування місця події.

4. Сформульовано теоретико-праксеологічні положення, які відображають стан, проблематику та перспективи удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного в умовах воєнного стану. Проведений аналіз показав, що застосування технічних засобів у роботі з підозрюваним (під час обшуку, допиту, слідчого експерименту, освідування чи отримання зразків) має свою

специфіку, обумовлену характером контакту з особою та підвищеними процесуальними вимогами. Використання таких засобів, як аудіо- та відеофіксація, дактилоскопічне та біологічне дослідження, комп'ютерно-технічні пристрої, електронно-оптичні перетворювачі, а також інноваційні системи (зокрема, безпілотні літальні апарати при реконструкції подій) забезпечує комплексність, достовірність та відтворюваність результатів розслідування. Особливу увагу приділено ролі спеціаліста-криміналіста, який виступає «посередником» між слідчим і технічним інструментарієм, забезпечуючи правильне використання приладів, збереження слідової інформації та її науково обґрунтовану інтерпретацію. Визначено, що залучення фахівців різних профілів (медиків, інженерів-програмістів, експертів-трасологів, біологів, психологів) підвищує якість досудового розслідування, а також знижує ризик втрати (знищення) доказів. Акцентовано увагу на тому, що в умовах воєнного стану особливої актуальності при проведенні слідчих (розшукових) дій набуває застосування окремих цифрових технологій, зокрема, засобів дистанційної фіксації, кіберкриміналістичних інструментів, відеоконференцзв'язку, систем автоматичного розпізнавання об'єктів та біометричної ідентифікації.

РОЗДІЛ 3.

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

3.1. Види та можливості судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану

Встановлення обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах особливого правового режиму вимагає використання комплексу процесуальних засобів, зокрема й тих, що вимагають взаємодії з носіями спеціальних знань, тобто обізнаними особами. Найбільш поширеною формою застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень за зазначених умов, є залучення експерта до проведення судових експертиз. З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України в лютому 2022 році актуальність і необхідність використання таких знань, у відповідній формі, не просто залишилася, а зросла в рази, адже саме завдяки цьому: забезпечується можливість одержання нових доказів; реалізується змога введення до процесу доказування фактичних даних, які недоступні для органолептичного сприйняття та дослідження; забезпечується можливість перевірки достовірних фактів, установлених органолептичними засобами; уможливорюються процеси ототожнення людей і різноманітних об'єктів за матеріальними відображеннями тощо [17, с. 105].

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [177].

Як показує вивчення судово-слідчої практики, в одному кримінальному провадженні розпочато за фактом вчинення кримінальних правопорушень в

умовах воєнного стану, зазвичай, призначається значна кількість судових експертиз. Обумовлено це кількістю епізодів злочинної діяльності, груповим характером вчинення кримінальних правопорушень, великою кількістю слідів і речових доказів, що фігурують у матеріалах кримінального провадження, а також специфічністю обставин, що підлягають встановленню.

Відповідно до аналізу вироків, опублікованих у Єдиному державному реєстрі судових рішень, найбільш поширеним і типовим під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану є проведення наступних видів судових експертиз:

I. *Криміналістична*: експертиза зброї та слідів її використання; вибухових пристроїв, вибухових речовин та продуктів вибуху (пострілу); портретна; семантико-текстуальна; відео-, звукозапису.

При вирішенні питання про призначення експертизи, слід урахувувати, що досить важливим і впливає на потенційні результати, які будуть здобуті за результатами кваліфікованого дослідження, є етап підготовки до призначення експертизи [35, с. 82], під яким у юридичній літературі прийнято розуміти систему процесуальних, організаційних, тактичних, технічних дій зі збирання, підготовки й оформлення необхідних для проведення експертизи об'єктів експертного дослідження [225, с. 324]. Ретельна підготовка до призначення судових експертиз, в цілому передбачає: ознайомлення з усіма встановленими обставинами кримінального провадження; підготовку об'єктів і матеріалів, які слід направити на дослідження; коректне формулювання запитань, розв'язання яких буде доручено експерту [36, с. 92–93].

Експертиза зброї та слідів її використання. Про призначення відповідної експертизи зазначається в Постанові пленуму Верховного Суду «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами», зокрема, вказано, що для вирішення питання про те, чи є окремі предмети зброєю, бойовими припасами, вибуховими

речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами необхідно обов'язково провадження експертизи [178].

Сьогодні, більшість організованих груп та злочинних організацій, на своєму озброєнні мають вогнепальну зброю, боєприпаси, вибухові пристрої, які використовують при вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів. Досить часто такі угруповання займаються придбанням та збутом зброї й боєприпасів. Непоодинокими є випадки застосування задля доведення злочинного умислу, спрямованого на протиправне позбавлення життя особи вогнепальної зброї, холодної зброї тощо. Своє чергою, відповідна експертиза призначається з метою вирішення широкого кола різних завдань ідентифікаційного, діагностичного й ситуаційного характеру, пов'язаних із дослідженням вогнепальної зброї і боєприпасів, слідів пострілу в самій зброї та на ураженій перешкоді.

До головних завдань експертизи зброї та слідів її використання належать:

- 1) визначення конкретного екземпляра вогнепальної зброї за слідами на стріляних кулях, шроті, картечі, гільзах;
- 2) визначення виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї та боєприпасів;
- 3) установлення її технічного стану, бойових припасів і придатності їх до стрільби;
- 4) з'ясування можливості пострілу без натискання на спусковий гачок;
- 5) установлення належності саморобних стріляючих пристроїв і патронів до них до вогнепальної зброї та бойових припасів;
- 6) з'ясування способу виготовлення саморобної вогнепальної зброї;
- 7) визначення обставин, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї (факту стрільби після останнього чищення та змащування зброї, кількості пострілів, відстані з якої стріляли, напрямку пострілу, взаємного положення зброї та перешкоди тощо);
- 8) установлення належності об'єктів до категорії холодної зброї [5, с. 186; 143, с. 40–43].

У розпорядження експерта мають бути надані всі без винятку вилучені екземпляри зброї та боєприпаси. У постанові про призначення експертизи слідчий має зазначити заводські порядкові номери кожного екземпляра представленої на експертизу зброї, також маркувальні позначення на денцях

гільз патронів. У разі вчинення вбивства із використанням вогнепальної зброї, з місця події можуть бути вилучені стріляні гільзи та кулі зі слідами зброї, які мають бути перевірені за балістичним обліком, що може дозволити встановити конкретні екземпляри зброї, у яких вони стріляні, а також факти застосування однієї й тієї ж зброї при вчиненні різних кримінальних правопорушень [31, с. 82].

На слушне переконання Д. В. Лавріненко, з чим варто погодитись, серед типових помилок, що допускаються слідчими на етапі підготовки до проведення судової експертизи зброї та слідів і обставин її використання, необхідно відзначити формулювання завдань експерту шляхом простого копіювання питань із переліків, які містяться у інструкціях та різного роду довідкових матеріалів із судової експертизи, зокрема без урахування наявних фактичних даних, що впливають із матеріалів розслідуваної події, а іноді й постановку питань, що виносяться на вирішення експертизи, не маючих прямого відношення та значення для кримінального провадження, що, своєю чергою, призводить до необхідності проведення експертом додаткових інструментально-лабораторних експертних досліджень, збільшення їх обсягу, а отже невиправданих витрат часу на провадження судової експертизи та, як наслідок, затягування строків досудового розслідування у цілому. До порушень правил вилучення та пакування об'єктів експертизи зброї та слідів і обставин її використання варто віднести, випадки неправильного зберігання закривавленого одягу зі слідами вогнепальної зброї, коли одяг, не просушуючи, пакують в поліетиленовий пакет замість паперового, що може призвести до процесів розкладання вилученого біологічного матеріалу, а саме слідів крові та у подальшому неможливості встановлення характеру пошкоджень, що виносяться на вирішення експертизи, а також інших, пов'язаних з цим супутніх питань [115, с. 183].

Експертизи вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху. В умовах воєнного стану, актуалізувалося питання щодо розслідування вбивств, учинених з використанням вибухових пристроїв, повне і об'єктивне

дослідження яких, неможливе без використання спеціальних кримінальних знань у галузі вибухотехніки.

Під вибуховим пристроєм розуміється спеціально виготовлений пристрій для вибуху, або виріб, конструктивно призначений для виробництва хімічного вибуху за певних умов, що володіє вражаючими властивостями. Як об'єкт криміналістичного дослідження, вибуховий пристрій характеризується такими основними ознаками: 1) використання енергії хімічного вибуху – визначення природи процесу розкладання вибухової речовини, внаслідок якої виділяється енергія; 2) наявність вибухової речовини та засобів ініціювання (детонатора, підричника), що складають здатність вибухового пристрою до виробництва вибуху; 3) укомплектованість вибухового пристрою всіма необхідними елементами, що дозволяють привести його в дію; 4) одноразовість застосування – неможливість повторного застосування вибухового пристрою через те, що він руйнується при першому підриві; 5) наявність вражаючих елементів та можливість нанесення цими елементами різних пошкоджень об'єктів або ураження людей [102, с. 118; 59; 104; 21].

До основних завдань експертизи вибухових пристроїв, речовин і продуктів вибуху належать: установлення належності об'єкта до вибухових пристроїв або речовин, що використовуються у якості компонентів для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів або піротехнічних засобів; з'ясування способу виготовлення вибухових речовин; виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях; установлення за продуктами розкладу вибухових речовин вихідної речовини, що використовувалися для вибуху (пострілу); з'ясування спільної родової (групової) приналежності вибухових речовин [76; 137].

Ураховуючи проведений аналіз слідчої та судової практики слід відмітити ефективність комплексної судової вибухотехнічної та матеріалознавчої експертизи. Об'єктами цього виду експертизи є: вибухові пристрої, боеприпаси, засоби підриву і їх фрагменти; вибухові речовини, їх залишки та продукти вибуху; сліди вибуху на місці події; предмети, що

імітують вибухові речовини й вибухові пристрої; інструменти, матеріали та оснащення, які використовувалися при їх виготовленні, а також матеріали провадження, що містять відомості про обставини підготовки та вчинення вибуху. Щодо останніх, то до об'єктів даного експертного дослідження можуть належати протоколи слідчих дій, висновки судово-медичних, трасологічних та інших експертиз, що містять відомості про подію, що відбулася, обстановку, яка передувала вибуху, про наслідки вибуху тощо [115, с. 164–165].

До завдань комплексної судової вибухотехнічної та матеріалознавчої експертизи належать: установлення механізму утворення пошкоджень на місці події внаслідок вибуху вибухового пристрою (чи боєприпасів); з'ясування належності об'єктів, вилучених з місця події, до вибухових пристроїв (фрагментів вибухових пристроїв, боєприпасів), засобів підриву, предметів, які імітують вибухові речовини та вибухові пристрої, інструментів, матеріалів і оснащення, що використовувалися при їх виготовленні; установлення обставини підготовки та вчинення вибуху, які з'ясовуються на підставі інтеграції спеціальних знань у галузях вибухотехніки та матеріалознавства [34, с. 221].

Судова портретна експертиза. Основним завданням судової портретної експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, є встановлення наявності або відсутності тотожності осіб, відображених на фотографічних зображеннях або інших об'єктивних відображеннях зовнішності людини.

Об'єктами судової портретної експертизи можуть бути лише об'єктивні зображення, тобто зображення, отримані об'єктивними засобами фіксації комплексу ознак зовнішності людини, що відображають його за законами геометричної оптики та просторової перспективи. Під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, об'єктами судової портретної експертизи найчастіше є фрагменти відеозаписів із камер відеоспостереження, рідше – фотознімки, переважно отримані за допомогою цифрових технологій. Однією з умов отримання позитивного висновку, за

результатами проведення судової портретної експертизи, є підбір і представлення в розпорядження експерта відеозаписів чи фотозображень особи, що встановлюється, та відеозаписів чи фотозображень особи, що порівнюється (перевіряється) з особою, яка встановлюється, тобто зразків для порівняльного дослідження [31, с. 84–85].

Доступним на сьогодні способом отримання зразків для порівняльного дослідження при призначенні судової портретної експертизи є фотографування чи відеозапис особи, що порівнюється (перевіряється). Зрозуміло, що така процедура (фотографування чи відеозапис) має бути проведена в порядку ст. 245 КПК України. У разі якщо в розпорядженні органів досудового розслідування є відеозапис із зображенням особи, яка підлягає встановленню, у динаміці (наприклад, особа зображена в фас, а потім вона повільно повертає голову так, що на екрані з'являється її зображення в профіль (правий чи лівий)), експерт під час проведення судової портретної експертизи матиме можливість здійснювати порівняльне дослідження не в одному, а в декількох ракурсах, що позитивно вплине на вирішення поставлених перед ним завдань. Для цього він матиме змогу зробити і зафіксувати стоп-кадри відеозапису із зображенням обличчя особи в фас й окремо – у профіль чи напівпрофіль. Логічно, що експерт буде обирати моменти відеозапису, де максимально деталізовані анатомічні елементи обличчя людини й ознаки, що їх характеризують [31, с. 87].

Судова експертиза відео-, звукозапису. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану така експертиза може призначатися з метою ототожнення особи за голосом та мовленням (тобто за фізичними параметрами голосу), наприклад, за записом зустрічі учасників злочинного угруповання, спілкування організатора (лідера) організованої групи чи злочинної організації з представником силової структури, який здійснює прикриття злочинної діяльності тощо, а також для встановлення технічних умов і технології отримання відео-, звукозапису [31, с. 102–103].

З метою ототожнення особи за голосом та мовленням, у розпорядження експерта має надаватися відео- чи аудіофонограма, зафіксована у файлі,

збереженому на носієві (на оптичному диску DVD-R), та зразки голосу та мовлення особи, яка перевіряється (також має бути збережена на носієві (на оптичному диску DVD-R)). У процесі відбору зразків голосу та/чи мовлення й підготовки матеріалів для надання на експертизу треба дотримуватись таких основних правил: до відбору зразків голосу та мовлення не можна ставитись формально; треба дати змогу особі, у якої проводиться відбір зразків мовлення, звикнути з обстановкою, встановити з нею психологічний контакт; необхідно пам'ятати, що головною метою отримання зразків є запис усного мовлення особи, у якої вони відбираються, тому не потрібно її перебивати, говорити одночасно з нею [55].

Семантико-текстуальна експертиза. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану означувана експертиза може призначатися з метою встановлення змісту понять (висловлювань), лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях (за їх текстовими відтвореннями), їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в них, аналізу прихованої, замаскованої, завуальованої інформації в мовленнєвому повідомленні при спілкуванні в різних месенджерах (WhatsApp, Viber, Telegram та ін.), зокрема, коли висловлюється погроза, передається якась команда від організатора (лідера) злочинного угруповання виконавцям. При цьому, прихована інформація може бути замаскована під конкретний знак, слово, словосполучення, вона є специфічною формою кодування окремих відомостей, заздалегідь обумовлених між фігурантами [19; 20].

Узагальнюючи слідчу, судову та експертну практику можемо зауважити, що типовими об'єктами перелічених вище експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, стають вогнепальна зброя, боєприпаси, матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації, а саме: веб-сайти і сторінки соціальних мереж; відкриті телеграм канали; різноманітні матеріали, підготовлені засобами медіа, які

утворені та працюють на тимчасово окупованій території України та в державі-агресорі; фото, відео, аудіо файли, створені потерпілими та свідками тощо [30, с. 79–80].

II. *Інженерно-технічна*: зокрема, екологічна, комп'ютерно-технічна; водно-технічна; авіаційно-технічна. Особливе місце серед визначених судових експертиз і має свою специфіку, котру необхідно урахувати при організації та плануванні розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, займає *екологічна* та *комп'ютерно-технічна* експертизи.

Військові дії чинять значний вплив на екологічну обстановку, призводять до забруднення ґрунту, води та повітря, руйнування природних екосистем. Особливо це стосується районів, де ведуться активні бойові дії і руйнуються інфраструктурні об'єкти, зокрема хімічні, металургійні та енергетичні підприємства [116]. *Екологічна експертиза* має на меті дослідити явища, процеси і матеріальні об'єкти, що пов'язані із впливом техногенних факторів на стан екосистем, виявлення обставин виникнення негативного впливу на навколишнє природне середовище, оцінки наслідків такого впливу; установлення розмірів відшкодування збитків, спричинених державі через порушення вимог природоохоронного законодавства; визначення розміру збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів рослинного або тваринного світу, через ведення бойових дій і застосування військової техніки та озброєння [171; 154, с. 350].

Відповідно до даних Державної екологічної інспекції України «агресивні дії військ рф призвели до того, що: ґрунт забруднено шкідливими речовинами; кілометри землі завалені залишками знищених предметів та боєприпасів; тисячі тон нафтопродуктів згоріло під час обстрілів, що призвело до забруднення атмосфери. Крім того, в повітря потрапили тонни викидів від горіння російської техніки та утворилося тисячі відходів, які забруднюють не лише повітря. Про ще один масштабний приклад екологічної катастрофи зазначено в Програмі ООН з питань довкілля яка опублікувала «швидку екологічну оцінку» підриву армією рф Каховської греблі, де вказала на «неясні» масштаби катастрофи, що

відчуватимуться протягом десятиліть. В цьому звіті зазначається, що підрив призвів до викиду хімічних забруднювачів, зокрема машинного мастила та рідких добрив, оскільки значна кількість об'єктів, що зберігають хімікати, були розташовані в зоні затоплення [24; 4].

Варто додати, що значний вплив на навколишнє середовище має і токсичний вміст капсулів боєприпасів – пристроїв, призначених для запалювання порохового заряду у вогнепальній зброї, або для детонації зарядів вибухових речовин (наприклад – запал гранати). Вмістом цих капсулів є ініціюючі вибухові речовини. Застосовуються вони, найчастіше, як ініціатори детонації бризантних вибухових речовин (речовини, що здатні дробити та руйнувати предмети, які знаходяться в зоні вибуху) або для займання порохів та інших горючих речовин. Для ініціюючих вибухових речовин характерною є здатність детонувати від простого початкового імпульсу (удару, тертя, тиску, іскри). Наприклад, запал гранати після спрацювання створює невеликий вибух, який «активує» вибухові речовини, що вже містяться у значній кількості в її корпусі. Капсуль патрону після удару по ньому вибухає, запалюючи порох, що призводить до вильоту кулі» [4, с. 9–10; 200, с. 186].

У зв'язку з цим, актуалізоване завдання щодо дослідження впливу бойових дій на екологію. Водночас, як слушно відмічаються науковці, призначення та проведення екологічних експертиз під час війни стикається з низкою проблем, включно з правовими, технічними, фінансовими та організаційними аспектами. Для їхнього ефективного розв'язання необхідно адаптувати наявні методики до нової ситуації, розробити чіткі правові норми, що регулюють процес проведення оцінок у воєнний час, а також забезпечити адекватне фінансування і підтримку з боку міжнародного співтовариства [116]. У розрізі цього дослідження, важливо відмітити, що відсутність правового регулювання процесу проведення екологічних експертиз у воєнний час – серйозна проблема [61]. Нині ні на національному, ні на міжнародному рівні не існує конкретного механізму, який би визначав порядок проведення екологічних оцінок у зонах воєнних дій. У результаті отримані результати часто

не можуть бути використані як докази в судових розглядах за фактами екологічних кримінальних правопорушень. Для ефективного правового регулювання в цій сфері необхідно розробити спеціальне законодавство, що визначає конкретний зміст екологічних розслідувань у воєнний час, порядок їхнього призначення та використання їхніх результатів у міжнародних трибуналах. Особливу увагу слід приділити розробці нових міжнародних стандартів у сфері охорони довкілля під час воєнних конфліктів, оскільки існуючі міжнародні конвенції та угоди не враховують сучасні виклики, які постають перед екологічною безпекою в зонах конфліктів [116].

Своєю чергою, *комп'ютерно-технічну* експертизу, необхідно призначити у випадках, коли необхідно встановити фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження і пов'язані із застосуванням комп'ютерної техніки, та вчинені за її допомогою дії, які встановлюються на основі спеціальних знань у галузях обчислювальної техніки та програмування [74].

Наприклад, завдяки можливостям комп'ютерно-технічної експертизи можуть бути встановлені обставини, пов'язані з використанням ймовірним підозрюваним комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення для розміщення в мережі Інтернет дописів щодо публічного заперечення здійснення збройної агресії проти України, утвердження тимчасової окупації частини території або публічних закликів до підтримки рішень та/або дій держави агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора тощо [30, с. 82].

Об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи є: комп'ютерна техніка (системні блоки комп'ютерів, ноутбуки, сервери тощо та їх комплектуючі); периферійні пристрої (принтери, сканери, дисководи, модеми тощо), комунікаційні пристрої комп'ютерів і обчислювальних мереж; носії інформації (накопичувачі на жорстких магнітних дисках, комп'ютерні дискети, оптичні компакт-диски, флеш-картки пам'яті тощо); електронні записні книжки,

планшети, смартфони, мобільні телефони та інші електронні носії текстової або цифрової інформації [186, с. 25].

Водночас, до самих об'єктів, які направляються на комп'ютерно-технічну експертизу, висуваються певні вимоги, а саме: системний блок комп'ютера та інші пристрої мають бути упаковані й опечатані в такий спосіб, що унеможливило б їхнє пошкодження, безпосередній доступ до носіїв інформації та підключення системного блока до мережі електроживлення; при вилученні комп'ютерів та електронних носіїв інформації їх слід упаковувати в поліетиленовий (або полотняний) пакет; під час перевезення комп'ютерних засобів необхідно вжити заходів щодо запобігання їх механічного пошкодження і взаємодії з хімічно активними речовинами; у постанові про призначення експертизи повинні бути точно вказані місце, час вилучення, а також зовнішній вигляд пристроїв та програмних продуктів, які направляються на експертизу [186, с. 26].

За результатами аналізу судово-експертної практики нами виокремлено ряд типових помилок, які, допускають ініціатори призначення та проведення комп'ютерно-технічних експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану (як наслідок, це ускладнює або взагалі унеможливило б їх проведення), зокрема:

1) в ході слідчих дій оглядаються та вилучаються не всі об'єкти, які містять інформаційні сліди кримінальних правопорушень (31 %);

2) об'єкти вилучаються, зберігаються чи транспортуються без дотримання відповідних правил (25 %);

3) на вирішення експертизи ставляться питання, які не відносяться до обставин кримінального провадження, або ж є некоректними (30 %);

4) на експертизу надаються такі об'єкти, які ап'орі не можуть містити інформації, що має значення для розслідування, або які з об'єктивних причин неможливо належно дослідити (14 %) (додаток Б).

Як бачимо, в непоодиноких випадках слідчі (детективи) та їх процесуальні керівники недостатньо підготовлені до роботи в кримінальному

провадженні, що пояснює необхідність в підвищенні їх кваліфікації та попередньої консультації із судовим експертом перед призначенням комп'ютерно-технічної експертизи.

III. *Товарознавча*: військового майна, техніки та озброєння. Товарознавча експертиза військового майна, техніки та озброєння – це процес дослідження об'єктів та виробів військового призначення і подвійного використання, які перебувають у власності ЗСУ та правоохоронних органів і для яких визначено спеціальний режим обігу і використання [198, с. 340].

Предмет товарознавчої експертизи військового майна, техніки та озброєння визначається у кожному конкретному кримінальному провадженню з урахуванням наявних вихідних даних і завдань, які підлягають вирішенню. Об'єктами експертизи є: військове майно, військова техніка та озброєння, а саме: ракети; артилерійське озброєння; стрілецька зброя; боєприпаси; бронетанкова техніка і майно; засоби інженерного озброєння (інженерна техніка та майно, електротехнічні засоби); інженерні боєприпаси; автомобільне майно; засоби електрозабезпечення (електростанції, перетворювальні кабінки, трансформаторні підстанції); озброєння і засоби радіаційного, хімічного, біологічного захисту; авіаційна техніка; повітряно-десантна техніка (спорядження); кораблі, судна та плавзасоби; вимірювальна техніка; залізнично-технічне майно; техніка та апаратура зв'язку, техніка та майно зв'язку радіотехнічного забезпечення польотів авіації. Завдання, які вирішуються під час проведення товарознавчої експертизи військового майна, техніки та озброєння, полягають у: визначенні вартості наданих на дослідження об'єктів, які використовуються як військове майно; визначенні типу та призначення наданих на дослідження об'єктів; визначенні характеристик та властивостей наданих на дослідження об'єктів відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності; визначенні виробника, країни походження, року виготовлення (комплексно з трасологічним дослідженням) наданих на дослідження об'єктів; визначенні змін показників

якості наданих на дослідження об'єктів (комплексно з відповідними фахівцями з експлуатації подібного майна) [171].

Товарознавча експертиза військового майна, техніки та озброєння проводиться за результатами візуального обстеження виробів. В окремих випадках під час проведення візуального обстеження виробу може виникнути потреба в проведенні його часткового розбирання (для покращення доступу до пошкоджених складників), а також проведення діагностики основних складників з використанням відповідного спеціалізованого обладнання. На момент проведення діагностування, обладнання повинно бути сертифікованим та мати документальне підтвердження проходження періодичної метрологічної повірки. Необхідно надати у розпорядження експерта: формуляр (паспорт) виробу, а також формуляри (паспорти) на основні складники, які входять до його конструкції; до візуального обстеження, надати у розпорядження експерта відповідну технічну документацію, яка містить детальний опис об'єкта дослідження та його складових; інформацію про призначені ресурси до середнього, капітального ремонтів, а також граничного строку використання; у випадку проведення інструментальної перевірки виробу або його складових надати належним чином оформлені результати перевірки; належним чином завірені копії документів про проходження діагностичним обладнанням сертифікації та метрологічної повірки [198, с. 342–343].

Орієнтовний перелік питань для проведення цієї експертизи, визначений у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [171]. Щоб правильно сформулювати питання, які ставляться перед експертом для їх вирішення під час проведення експертизи, рекомендується попередньо проконсультуватися з експертом, який буде її проводити [16, с. 331–332].

IV. Судово-медична та судово-психіатрична.

Залежно від обставин кримінального провадження, під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, можуть призначатися і судово-медична та судово-психіатрична експертизи, результати досліджень

яких також використовуються для забезпечення всебічного, повного і об'єктивного розслідування та ефективного судового розгляду.

У зв'язку з воєнними діями на території України дію Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини [173], було призупинено до завершення воєнного стану в Україні і прийнято Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України від 09 березня 2022 р. У ньому, зокрема, зазначається, що труп не направляється на судово-медичну експертизу за умови огляду трупа працівником закладу охорони здоров'я на місці перебування трупа зі встановленням факту відсутності ознак насильницької смерті або на підставі наявної медичної документації із закладів охорони здоров'я. Водночас, трупи, частини трупів підлягають обов'язковому направленню на судово-медичну експертизу (розтин) у випадках ознак насильницької смерті або достатньо обґрунтованої підозри на таку смерть та якщо особу яких не встановлено [227].

У відповідності до п. 1.2 Правил проведення судово-медичної експертизи трупів у бюро судово-медичної експертизи така експертиза проводиться для визначення причини смерті, наявності, характеру і механізму виникнення тілесних ушкоджень, часу настання смерті. Окрім того, вона вирішує й інші питання, які були поставлені органами дізнання, слідчим, прокурором та судом, які належать до компетенції цього виду судово-медичної експертизи [164].

На етапі підготовки до призначення від слідчого вимагається встановлення деяких обставин вчинення кримінального правопорушення, задля їх викладення у постанові про призначення експертизи, зокрема обставин виявлення трупа, умов його виявлення тощо, адже це може вплинути на можливість вирішення деяких завдань, що винесені на розв'язання експерта. Важливим є коректне формулювання запитань, зокрема їх відповідність предмету дослідження й уникнення формального підходу, у зв'язку з чим

необхідне попереднє отримання консультаційної допомоги спеціаліста перед складанням постанови про призначення експертизи. Саме такий підхід може сприяти уникненню необхідності призначення повторних чи додаткових експертиз, які у подальшому можуть впливати на хід і порядок проведення розслідування, а також строки його здійснення [36]. Отримання подібного роду консультацій можливе вже після проведення огляду трупа і позитивно позначиться на строках призначення експертизи і на якості розслідування [34, с. 175–176].

Специфічними є обставини вчинення смерті за допомогою різного роду отрут, сильнодіючих речовин і наркотичних засобів. Видимих, а тим більше очевидних, ознак такого роду спричинення смерті потерпілої особи може не бути. Лише окремі обставини, що виявляються за допомогою судового медика під час огляду трупа на місці події та подальших показань свідків, можуть вказувати на можливість такої версії [92].

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, доцільно констатувати, що найчастіше неможливість установлення причини смерті обумовлена такими обставинами: 1) на момент проведення судово-медичної експертизи труп перебував у стані глибоких пізніх трупних явищ; 2) смерть ймовірно настала внаслідок отруєння потерпілого невідомої речовини, вид та розміри якої необхідно встановити; 3) тіло піддавалось впливу високих температур. Водночас, на підставі аналізу експертної практики пропонуємо звернути увагу і на типові помилки, які допускаються слідчими при підготовці і призначенні судових експертиз трупа та на які вказали опитані судові експерти:

- 1) невірно сформульовані питання перед експертом (57 % опитаних);
- 2) не поставлені всі необхідні питання (36 %);
- 3) постановка питань, які не відносяться до компетенції експерта (25%);

4) копіювання питань із довідників без оцінки їх необхідності в постановці у конкретному провадженні, професійна безграмотність (14 %) (додаток Б).

Варто додати, що досить вагому роль під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, відіграють висновки судово-медичних експертиз речових доказів біологічного походження. Ці експертизи проводяться у відділах судово-медичної експертизи речових доказів (судово-медичних лабораторіях), які складаються з: 1) відділення судово-медичної гістології; 2) відділення судово-медичної імунології; 3) відділення судово-медичної криміналістики; 4) відділення судово-медичної токсикології; 5) відділення судово-медичної цитології [164].

Якщо в загальному, то алгоритм дослідження речових доказів біологічного походження передбачає: виявлення, опис, фотографування, вилучення і упаковку речових доказів біологічного походження; доказ наявності в досліджуваному матеріалі крові, сперми, волосся та інших біологічних рідин і тканин (слина, слізна рідина, сеча, кал, молоко та ін.); установлення видової приналежності слідів біологічного походження; з'ясування статевої приналежності слідів біологічного походження; установлення групової приналежності слідів біологічного походження (у тому числі за імунними системами); виключення або встановлення приналежності слідів біологічного походження конкретній особі (значення молекулярно-генетичних методів) [197].

У відділеннях судово-медичної імунології проводиться судово-медичне дослідження крові [139, с. 138–139]. У відділеннях судово-медичної цитології експертні дослідження проводять з метою встановлення в слідах, на речових доказах, наявності клітин тканин людини, визначення їх видової, групової, статевої і органо-тканинної приналежності. Об'єктами дослідження у відділенні судово-медичної гістології є: шматочки органів і тканин людини; готові на предметному склі препарати на дослідження планктону, надіслані з відділення судово-медичної токсикології; шматочки тканин, знятих зі знаряддя

кримінального правопорушення та транспортних засобів; інші об'єкти біологічного походження [197, с. 466-467]. Проте, у відділеннях судово-медичної токсикології також проводиться один з різновидів судово-медичної експертизи речових доказів, метою якого є виявлення хімічних речовин в об'єктах біологічного походження та інших доказах, а також визначення їх виду, розміру тощо [34, с. 180].

При цьому, використання судово-медичних знань під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, є невід'ємною частиною для виявлення наявності, характеру, давності та ступеня тяжкості тілесного ушкодження. Як слушно зазначає, М. В. Шкурупій: «Судово-медична експертиза є важливим інструментом у розслідуванні злочинів, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень. Вона дозволяє встановити як їх характер і ступінь тяжкості, так і час і місце їх заподіяння» [222, с. 104]

Тілесним ушкодженням вважається порушення анатомічної цілості тканини, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних [165, п. 1.2]. Судово-медична експертиза може визначити характер ушкодження, такі як забійний, колотий, різаний або вогнепальний, а також оцінити ступінь тяжкості на основі характеристик ушкоджень та їх впливу на здоров'я постраждалої особи [113; 92, с. 150–151].

До матеріалів, які повинні бути витребувані слідчим з лікувальної установи й передані судово-медичному експерту, необхідно віднести: медичну карту стаціонарного хворого (форма 003/о); карту хворого денного стаціонару поліклініки, стаціонару вдома (форма 003–2/о); медичну карту амбулаторного хворого (форма 025/0); листок непрацездатності; акт констатації біологічної смерті (форма № 017/о); талон амбулаторного пацієнта (форма № 025–6/о); виписку із медичної карти амбулаторного, (стаціонарного) хворого (форма № 027/о); консультативний висновок спеціаліста (форма № 028/о); повідомлення про травму невиробничого характеру (форма № 092/о); лікарське

свідоцтво про смерть (форма № 106/0); супровідний лист станції швидкої медичної допомоги (форма № 114/о) тощо [58, с. 11].

Таким чином, використання судово-медичних знань в аспекті заподіяння тілесних ушкоджень та вчинення інших дій насильницького характеру під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану має важливе значення для встановлення істини у кримінальному провадженні та притягнення винних осіб до відповідальності. Втім, на практиці при призначенні судово-медичної експертизи живих осіб спостерігаються певні недоліки, які суттєво знижують якість досудового розслідування. Проведення анкетування серед практичних працівників органів досудового розслідування та експертів щодо поширених дефектів документа про призначення відповідної експертизи дозволило змогу виявити наступні недоліки:

- не обґрунтоване призначення експертизи (непотрібність експертизи) пов'язана, зазвичай, з тим, що в розслідуванні раніше вже була проведена експертиза (експертизи), яка дала вичерпні відповіді на всі необхідні слідству (суду) питання (5 %);

- наявність питань, які фактично дублюють один одного, наприклад, не повинно бути зазначено питань, які повторюються (наприклад, «який характер та розташування пошкоджень?» і далі: «яка локалізація пошкоджень?») (17 %).

- наявність незрозумілих для експерта питань (13 %);

- наявність питань, що прямо виходять за межі компетенції будь-якого експерта (правового характеру) (11 %).

- наявність питань, що стосуються іншої галузі спеціальних знань (6 %) (додаток Б).

Разом із цим, науковцями активно обговорюються й інші недоліки щодо використання можливостей судово-медичних експертиз у кримінальному провадженні, у тому числі під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, а саме:

Перевантаженість судових медиків: недостатня взаємодія між органами досудового розслідування і судовими медиками може призвести до надмірного

завантаження судових медиків, що своєю чергою впливає на якість та швидкість проведення медичних експертиз.

Нестача фінансування та ресурсів: брак адекватного фінансування у сфері охорони здоров'я та судово-медичних експертиз часто призводить до обмежень у проведенні належних експертиз та наданні медичної допомоги, що може вплинути на якість та доступність послуг.

Відсутність вдосконалення законодавства: нормативно-правова база у галузі медицини та судово-медичних питань вимагає певного оновлення та вдосконалення, щоб відповідати сучасним викликам і стандартам, а відсутність актуалізації законодавства може призвести до неспроможності ефективно реагувати на нові виклики в цих галузях.

Нестача кваліфікованих фахівців: у деяких регіонах України є відчутною нестача кваліфікованих судових медичних експертів та медичних працівників [25, с. 121; 148, с. 129; 138, с. 22; 92, с. 152–153].

Щодо судово-психіатричної експертизи під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, то наявність психічних розладів і відхилень, а також психічних захворювань дійсно є досить поширеною характеристикою, зокрема, вбивць, гвалтівників та іншої категорії насильників. За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень та опитування практичних працівників органів досудового розслідування, нами встановлено, що 25 % осіб, засуджених за вчинення насильницьких та інших кримінальних правопорушень, мали психічні та поведінкові розлади через вживання алкоголю, наркотичних засобів, 10 % – мали синдром залежності від алкоголю (хронічний алкоголізм), 5 % – відрізнялися емоційно нестійким розладом особистості, 3 % – мали клінічні ознаки посттравматичного стресового розладу (додаток Б). Подібні висновки про поширеність психічних відхилень, зокрема, у вбивць таких як психопатія, шизофренія, дебільність, органічні захворювання центральної нервової системи, хронічний алкоголізм, епілепсія, отримали й інші вчені [141, с. 6; 34, с. 189].

За формою розрізняють амбулаторну, стаціонарну та посмертну судово-психіатричні експертизи [162]. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, зазвичай, призначають амбулаторні та стаціонарні судово-психіатричні експертизи. Об'єктами таких досліджень є підозрюваний у вчиненні кримінального правопорушення (не допускається направлення на дослідження особи, яка не має процесуального статусу у кримінальному провадженні), а також матеріали кримінального провадження, медична документація, матеріали, що характеризують особу тощо. Слід мати на увазі, що строк проведення амбулаторної судової психіатричної експертизи становить до 30 робочих днів з дати отримання всіх необхідних матеріалів. Залежно від ступеня складності експертизи й обсягу її об'єктів, поданих на дослідження, цей строк може бути продовжено з інформуванням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта) та за клопотанням якого (якої) експерт був залучений. Строк проведення стаціонарної судової психіатричної експертизи становить до двох місяців, якщо коротший строк не встановлено ухвалою слідчого судді або суду [174]. Зважаючи на це, в умовах дії воєнного стану, судово-психіатрична експертиза в кримінальному провадженні має бути призначена невідкладно,

Проведення амбулаторної й стаціонарної судово-психіатричних експертиз, розпочинається з перевірки особи підекспертного, що здійснюється за документами, які посвідчують особу. У подальшому проводиться психіатричний огляд, під час якого експерт оцінює об'єктивний анамнез, включаючи дані про спадковість психічних розладів, особливості психічного розвитку, сімейний і соціальний статус, особливості реагування на різні життєві ситуації, психічні травми, особливості психічного стану та поведінки під час проведення судово-психіатричної експертизи та в період дій, з приводу яких ведеться провадження. Окрім цього, експерт надає оцінку особливостям зовнішнього вигляду, міміки, руху і мови підекспертної особи, а також аналізує її манеру триматися під час обстеження. Також експерт здійснює соматичне обстеження особи, звертаючи додатково увагу на сліди ушкоджень, наявність і

особливості татуювань, виявляє рубці та шрами, сліди ін'єкцій, оглядає слизову рота і язик [174].

А. Г. Вуйма, своєчасно звертає увагу на те, що під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану непоодинокими є факти, коли особа не перебуває на обліку у лікаря-психіатра, однак, відповідно до інформації, отриманої з територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (раніше – військових комісаріатів), звільнена від проходження військової служби через наявність у неї психічного розладу або психічного захворювання [34, с. 193]. За таких умов, перед слідчим виникає потреба у встановленні та вилученні висновку психіатра про непридатність особи до військової служби, порядок складання якого регламентується Положенням про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України [161]. У зв'язку з чим, ми погоджуємось із твердженням дослідниці, що сформована слідча практика щодо надіслання запитів стосовно чоловіків, підозрюваних у вчиненні вбивства, виключно до лікувально-профілактичних закладів, не цілком узгоджується з завданнями та загальними засадами кримінального провадження щодо повноти та об'єктивності розслідування.

V. *Судова молекулярно-генетична експертиза.* Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» молекулярно-генетична експертиза – це дослідження біологічного матеріалу людини, що здійснюється з метою отримання її геномної інформації (відомості про генетичні ознаки людини) [167]. Необхідність у призначенні відповідної експертизи може виникнути в умовах воєнного стану під час досудового розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, оскільки генетичний матеріал людини у переважній більшості випадків лишається на місці її перебування. Однак, варто зауважити, що під час розслідування воєнних злочинів, вчинених на території України, важливо, що вказаний законодавчий акт передбачає порядок міжнародного співробітництва та надання геномної інформації, а саме: *«обмін геномною інформацією з іншими країнами та міжнародними організаціями під час кримінального провадження, її*

використання за запитами іноземних держав здійснюються відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та норм Кримінального процесуального кодексу України». Правова норма щодо геномної інформації закріплена і на міжнародному нормативному рівні. Так, зокрема, згідно зі ст. 37 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства «для запобігання скоєнню злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції, та забезпечення їхнього кримінального переслідування кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для накопичення та зберігання з урахуванням відповідних положень стосовно охорони й захисту особових даних та інших відповідних норм і гарантій, передбачених національним законодавством, інформації про ідентифікаційні дані та генетичний код (ДНК) осіб, засуджених за скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції» [85; 206].

У зв'язку з чим, нині, обов'язковій державній реєстрації підлягає геномна інформація:

1) осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні умисних тяжких чи особливо тяжких злочинів проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, власності, громадської безпеки, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, або стосовно яких обвинувальний акт у кримінальних провадженнях зазначеної категорії злочинів передано до суду;

2) осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння або злочини проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, власності, громадської безпеки, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, та до яких за рішенням суду застосовані примусові заходи медичного характеру;

3) осіб, засуджених за вчинення умисних злочинів проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, власності, громадської безпеки, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

4) установлена з біологічного матеріалу, отриманого під час проведення слідчих дій відповідно до КПК України, та неідентифікована;

5) невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини, відомості про виявлення яких унесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань або відображено у постанові про початок досудового розслідування, винесеній у порядку, передбаченому ст. 615 КПК України;

б) встановлена з раніше відібраних біологічних зразків осіб, зниклих безвісти, або біологічного матеріалу з особистих речей осіб, зниклих безвісти, відомості щодо яких внесено до ЄРДР, або відображено у постанові про початок досудового розслідування, винесеній у порядку, передбаченому ст. 615 КПК України;

7) осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе [167].

Судовою молекулярно-генетичною експертизою під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, можуть вирішуватися завдання ідентифікації особи методом ДНК-аналізу, зокрема: встановлення приналежності об'єктів біологічного походження (кров, сперма, слина, волосся, м'язова та кісткова тканини) певній особі, встановлення слідів біологічного походження конкретної особи в змішаних слідах, встановлення ідентичності останків у випадках розчленування трупа та встановлення батьків дитини у випадках крадіжки, підміни дітей тощо [64, с. 2]. У якості зразків на експертизу можуть надаватися зразки буквального епітелію, крові, слини сперми, волосини з цибулинами, осіб, які перевіряються.

Враховуючи реалії сьогодення та наслідки повномасштабного вторгнення рф в Україну, означувана експертиза є важливим інструментом для пошуку та

ідентифікації безвісти зниклих осіб. За кожним фактом зникнення, викрадення або потрапляння в полон органом досудового розслідування розпочинається кримінальне провадження. Зразки ДНК відбираються в біологічних батьків чи дітей зниклої людини [53]. Наприклад, як повідомив *Сергій Кримчук, директор державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, від початку повномасштабної війни виконано 81% від призначених експертиз з кримінальних проваджень, пов'язаних з воєнними злочинами, із загибеллю солдатів ЗСУ. У кожному обласному центрі є лабораторія, де родичі загиблих можуть здати біологічний матеріал для подальшого виділення з нього ДНК-профілю. Загалом по Україні є 12 повнопрофільних лабораторій. Проте, є певна кількість експертиз, які не завершені. Складність у тому, що зазвичай це проблемні об'єкти. Деградований кістковий матеріал, об'єкти, що були обвуглені або мали гнилісні зміни. Саме через складність роботи з такими об'єктами маємо невеликий залишок невиконаних експертиз. Але випадків невиділеного ДНК-профілю з таких об'єктів немає. Ми по декілька разів повторюємо роботу і до того часу, поки не встановимо ДНК-профіль, її не зупиняємо [208].*

Варто додати, що використання новітніх технологій для збору, обробки та аналізу інформації дає змогу формувати повну та об'єктивну доказову базу для притягнення військових злочинців РФ до відповідальності. Завдяки ДНК-лабораторіям ANDE, які Національна поліція України отримала від США, час ідентифікації осіб, загиблих унаслідок бойових дій, скоротився до 90 хвилин [57].

При цьому звернемо увагу на те, що в умовах воєнного стану, обов'язково здійснюються відбір біологічного матеріалу та державна реєстрація геномної інформації військовополонених. Під час відбору відповідного біологічного матеріалу заповнюються реєстраційна картка, в якій зазначаються прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), громадянство (за наявності), стать особи, у якій здійснюється відбір, дата та місце відбору, орган (установа), що здійснив відбір біологічного матеріалу, а також, за наявності відповідної

інформації, – належність особи до іноземних військових формувань, державних органів, їх підрозділів, органів, закладів, установ [167].

VI. Військова експертиза.

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах стану слідчий стикається з необхідністю встановлення обставин, які, своєю чергою, потребують спеціальні знання багатьох аспектів урегулювання порядку проходження військової служби та особливостей несення такої служби. Зокрема, під час розслідування воєнних злочинів, з метою встановлення «обставин застосування та дій військових формувань», «відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів» [63] використовуються спеціальні знання у формі залучення експерта для проведення військової експертизи [15, с. 239–245].

В загальному, завдання, які вирішуються під час проведення військової експертизи, полягають у: «встановленні обставин застосування та дій військових формувань; встановленні обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановленні відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків)» [63].

Наприклад, основними завданнями судової військової експертизи з дослідження ракетно-артилерійського озброєння є встановлення: порядку роботи органів військового управління, командирів та начальників ЗСУ, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення сектору безпеки і оборони, які виконують покладені на них службові обов'язки з планування бойового застосування, експлуатації, списання та утилізації ракетно-артилерійського озброєння:

відомостей стану ракетно-артилерійського озброєння; відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків). Предметом судової військової експертизи при дослідженні ракетно-артилерійського озброєння є встановлення судовим військовим експертом фактів (суджень про факти) по визначених слідчим або судом питаннях щодо: порядку роботи органів військового управління, командирів та начальників ЗСУ, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення сектору безпеки і оборони, які виконують покладені на них службові обов'язки з планування бойового застосування, експлуатації, списання та утилізації техніки; відомостей про стан ракетно-артилерійського озброєння. Об'єктом є матеріальні носії доказової інформації (зразки ракетно-артилерійське озброєння Центрального ракетно-артилерійського управління Озброєння ЗСУ та дії (бездіяльність) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків)), які зібрані й надані слідчим або судом на судову військову експертизу щодо дослідження обставин застосування та дій військових формувань з використанням, що призвели до тяжких наслідків, загибелі людей, втрати озброєння [83].

При цьому перелік питань, що підлягають вирішенню під час проведення військової експертизи, визначається у кожному конкретному кримінальному провадженні з урахуванням наявних вихідних даних і тактичних завдань розслідування.

З метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), у тому числі й тих, що перебувають у стадії наукової розробки.

Згідно з процесуальним законодавством України експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи. *Первинною* є експертиза, коли об'єкт досліджується вперше. *Додатковою* є експертиза, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який

досліджувався під час проведення первинної експертизи, необхідно провести додаткові дослідження або дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експертові під час проведення первинної експертизи. *Повторною* є експертиза, під час проведення якої досліджуються ті самі об'єкти і вирішуються ті самі питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз). *Комісійною* є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), або керівником експертної установи. *Комплексною* є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [63].

Результати проведення експертиз та експертних досліджень викладаються у письмовому документі – висновку експерта – джерело доказів. У зв'язку з чим, важливо забезпечувати дотримання ряду правових та організаційних засад під час залучення експерта до проведення експертиз. Однією з таких особливостей є коректне обрання експертної установи, котрій буде доручено дослідження. Як відомо, висновок експерта складається з обов'язковим зазначенням його реквізитів (найменування документа, дати та номера складання висновку, категорії експертизи (додаткова, повторна, комісійна, комплексна), виду експертизи (за галуззю знань) та трьох частин: вступної (Вступ), дослідницької (Дослідження) та заключної (Висновки) [172].

Отже, під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану важливе значення відіграє процесуальна форма використання

спеціальних знань: залучення експерта до проведення експертизи. Нехтувати можливостями судових експертиз суворо забороняється, зокрема, через ризики втрати доказового потенціалу окремими матеріальними і цифровими об'єктами. Тому в умовах особливого правового режиму, важливо своєчасно проводити заходи як щодо збору порівняльних зразків для експертного дослідження, так і направлення їх на кваліфіковане дослідження.

3.2. Види техніко-криміналістичного забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень та його застосування в умовах воєнного стану

Відповідно до ч. 5 ст. 38 КПК України, орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування [111]. Слідчим (детективом) спеціальні знання в кримінальному провадженні використовуються для виявлення, фіксації й вилучення доказів. Менш характерним для осіб уповноважених на здійснення розслідування є дослідження їх у процесі огляду. Це пояснюється тим, що в Україні створена система експертних установ, які провадять судово-експертну діяльність відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» [177].

Техніко-криміналістичне забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень є завжди відкритим питанням, як для експертів-практиків, так і для науковців. Такий їх інтерес пояснюється тим, що: 1) судові експерти шляхом надання обґрунтованого висновку повинні ефективно протидіяти злочинцям, які кожного разу розробляють, пристосовують нові технічні засоби для вчинення кримінальних правопорушень; 2) наявні технічні засоби у правоохоронних органів інколи уже не можуть вирішити взагалі, або так ефективно, як розроблені чи пристосовані нові технічні засоби, сучасні поставлені перед ними задачі. Активний розвиток

вітчизняного техніко-криміналістичного забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень та його застосування в умовах воєнного стану в Україні набуває додаткової актуальності у зв'язку із значним відсотком учинених збройних кримінальних правопорушень, а також ситуацією, що виникла з початком військових дій. Аналогічна тенденція спостерігається й в Ізраїлі. За матеріалами балістичної лабораторії Ізраїлю (єдиної лабораторії, що виконує судову експертизу стрілецької зброї – тому її дані значною мірою відображають ситуацію на «ринку» щодо незаконного обігу зброї) за останні роки спостерігається суттєве зростання кількості зброї, зокрема, нетипової, що надходить на експертизу [38, с. 5; 152, с. 12].

Ведучи мову про співвідношення техніко-криміналістичного і, в цілому, криміналістичного забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, необхідно враховувати, що перше є нічим іншим, як елемент другого і співвідноситься з ним, як окреме і загальне. Тобто, перше, і друге, однаково характеризуються за структурою, що охоплює за своїм змістом правове, науково-методичне, кадрове та інше забезпечення [147, с. 43]. Поряд із цим, тенденції, що формуються на різних історичних етапах розвитку правових та організаційних основ застосування напрацьовань криміналістичної техніки мають сталий закономірний характер, що проявляється в наступному:

по-перше, зростаюча потреба забезпечити безпеку особи, суспільства і держави об'єктивно зумовлює пошук сучасних засобів і методів вирішення цієї проблеми (науково-технічний прогрес відкриває нові можливості в боротьбі зі злочинністю, а його досягнення виступають джерелом та головним засобом розвитку науки криміналістичної техніки);

по-друге, необхідність у застосуванні криміналістичної техніки зумовлює появу відповідних правових і організаційних форм такого її застосування (вони здійснюють вплив на процеси «об'єктивізації і технізації» кримінального судочинства, а основна роль належить правовим, кримінально-процесуальним

формам регулювання застосування засобів і методів криміналістичної техніки в процесі розслідування кримінальних правопорушень);

по-третє, з однієї сторони, форми застосування криміналістичної техніки удосконалюються під впливом змін в правовому регулюванні, а з іншої – внаслідок їхньої динамічності упорядковують застосування криміналістичної техніки з питань, які не знайшли своє закріплення у правових нормах, а отже виступають основою для подальшого удосконалення законодавства, зокрема, через норми кримінального процесуального законодавства, а потреби практики боротьби зі злочинністю трансформуються в можливість використання з цією метою тих чи інших науково-технічних методів чи засобів [56, с. 51; 147, с. 43–44].

Вчені слушно відзначають, що криміналістичне забезпечення в найбільш загальному вигляді складається з трьох компонентів: суб'єкт, об'єкт та зв'язок між ними. Останній забезпечує об'єднання суб'єкта і об'єкта в єдину цілісну систему. На думку вчених, це є закономірностями предмета криміналістичного забезпечення як виду діяльності [70, с. 69]. На переконання В. А. Сас, сутність техніко-криміналістичне забезпечення полягає в створенні належних умов для застосування в розслідуванні кримінальних правопорушень традиційних і новітніх криміналістичних засобів і методів, зокрема судової фотографії, звуко- та відеозапису, трасології, балістики, дослідження документів, дослідження людини за зовнішніми ознаками, криміналістичних обліків тощо [191, с. 99]. Також подібне визначення наводить О. В. Шаповал, зазначаючи, що це діяльність зі створення умов для практичного застосування сучасних технічних засобів, наукових положень та практичних рекомендацій й безпосереднього застосування цих сучасних технічних засобів, наукових положень та практичних рекомендацій у ході розслідування кримінальних правопорушень [218, с. 29]. Натомість, Ю. М. Чорноус пропонує розглядати техніко-криміналістичне забезпечення з одного боку, як систему криміналістичних рекомендацій, які адресуються слідчим, спеціалістам,

експертам, а з іншого – як сукупність пристроїв, інструментів, пристосувань, які застосовуються при виконанні експертних завдань [217, с. 217].

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що в криміналістичній науці трактування техніко-криміналістичного забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, як складної системи знайшло широку підтримку. Незважаючи на відмінності у визначеннях, думки зазначених авторів загалом збігаються, особливо стосовно теоретичних положень й практичних засобів, спрямованих на реалізацію основних досягнень криміналістичної техніки.

З погляду на наявні міркування науковців, відповідне забезпечення має наступні структурні елементи: цілі використання криміналістичних засобів і методів, конкретні напрями забезпечення та способи отримання необхідної інформації для досягнення мети у межах конкретного напрямку. При цьому до числа цілей такого забезпечення відносять: виявлення, отримання, фіксацію, вилучення, збереження носіїв криміналістичної (значущої) інформації; діагностику (розпізнавання – встановлення певних характеристик осіб та матеріальних об'єктів); ідентифікацію – встановлення тотожності особи або матеріального об'єкта за проявами загальної родової (групової) належності порівнюваних матеріальних об'єктів; визначення ситуації (явища, події або дії осіб) за залишеними матеріальними відображеннями; відтворення матеріальних об'єктів у їх первісному стані шляхом реконструкції (уявного образу) або реставрації (відтворення); класифікацію (систематизація даних про осіб та матеріальні об'єкти у відповідних криміналістичних інформаційних системах з метою отримання доказової інформації) [42, с. 122–123].

Втім, аналізуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що єдності думок стосовно визначення техніко-криміналістичного забезпечення проведення саме судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в криміналістиці поки що немає. Але з наведених визначень можна побачити, що, по-перше, його сутність науковці трактують як діяльність зі створення умов для ефективного застосування спеціальних знань і науково-

технічних засобів з метою розслідування кримінальних правопорушень. По-друге, представляють у вигляді системи, спрямованої на розроблення, упровадження й використання техніко-криміналістичних засобів і методів задля ефективного здійснення розслідування. Водночас, різноманіття наукових поглядів, спонукає до певного узагальнення з означуваного питання. У зв'язку з чим, в розрізі здійснюваного дослідження, нами пропонується під техніко-криміналістичним забезпеченням проведення судових експертиз під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану розуміти діяльність під час дії особливого правового режиму, з розроблення та застосування криміналістичної техніки, засобів, методів й рекомендацій, що ґрунтуються на теоретичних та праксеологічних засадах криміналістики, а також забезпечення належних умов дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Необхідно додати, що технічна сторона криміналістики сформувалась у відповідному розділі як власне технічні методи, що використовуються з метою виявлення, фіксації, збереження, дослідження інформації про подію, що містить ознаки кримінального правопорушення, особу злочинця та інших обставин кримінального провадження. Такими методами є криміналістична фотографія, відео і звукозапис, освітлення, спеціальні засоби «польової криміналістики», лабораторне обладнання для проведення діагностики і криміналістичних експертиз, кримінальна реєстрація, а також система теоретичних положень, що характеризують ці засоби та можливості їх застосування [107, с. 121]. Загалом, їх визначають як «сукупність способів та прийомів за допомогою яких відбувається розширення пізнавальних можливостей та здійснюється дослідження речових джерел на предмет виявлення інформації, яка має певне процесуальне або доказове значення, і широко використовуються в практичній діяльності слідчого, оперативного працівника та експерта [101]. Тобто, в аспекті експертної та наукової практики, термін «криміналістична техніка»

може використовуватись у двох значеннях: 1) як розділ науки криміналістики; 2) як технічні засоби, їх сукупність та прийоми використання під час проведення судових експертиз. Своєю чергою, техніко-криміналістичні засоби – це науково обумовлені, перевірені експериментально і на практиці, ефективні технічні засоби, що використовуються суб'єктами експертної діяльності [96, с. 93].

Враховуючи те, що техніко-криміналістичне забезпечення є складним та багатоаспектним, а також важливим для теорії та практики розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, актуальним є визначення різновидів цієї категорії, саме в розрізі проведення судових експертиз.

Як було показано в попередньому підрозділі дисертаційного дослідження, судові експертизи класифікуються за різноманітними підставами й, зокрема, за галузями знань. Техніко-криміналістичне забезпечення орієнтоване на потреби криміналістичних експертиз, основними підвидами якої є: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; техногенних вибухів; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин; вибухових речовин, продуктів вибуху (пострілу)); біологічна [171].

А. В. Іщенко цілком слушно піднімає важливу проблему, пов'язану із визначенням виду судових експертиз, предметом їх дослідження. Він зазначає,

що практично всі види криміналістичних експертних досліджень сформувались як практична реалізація певних знань, які були узагальнені і узагальнюються у відповідних підрозділах структурної складової криміналістичної науки, яка отримала назву «криміналістична техніка». Фактично і назви таких експертиз, здебільшого витікають із назви відповідних підрозділів, наприклад, трасологія – трасологічна експертиза; дактилоскопія – дактилоскопічна експертиза; почеркознавство – почеркознавча експертиза; судова-балістика – судово-балістична експертиза. Зазначається й те, що специфіка означених взаємозв'язків у кожному конкретному випадку постійно потребує окремого розгляду, оскільки постійно розширюється коло знань з трасології, дактилоскопії, почеркознавства тощо, які мають детермінуючий вплив на можливості конкретних експертиз [68, с. 144–145].

Досліджуючи наукову та правову проблему техніко-криміналістичного забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень та його застосування в умовах воєнного стану в Україні, необхідно зауважити, що цій категорії притаманна власна суб'єктивна сторона, «учасники» якої характеризуються особливим правовим статусом. Водночас, акцентуємо увагу на тому, що останнім часом все частіше термінологія техніко-криміналістичного забезпечення застосовується не лише в розрізі кримінального провадження, а і щодо інших сфер діяльності. Це пов'язано з тією обставиною, що техніко-криміналістичні засоби (як спеціально розроблені, так і пристосовані для потреб криміналістики) все ширше впроваджуються не тільки у кримінальну процесуальну чи судову, а й в іншу правозастосовну діяльність, та і взагалі в повсякденне життя. Типовим прикладом є використання в телекомунікаційних засобах і системах захисту приміщень сканерів відбитків пальців, застосування поліграфа під час прийому на роботу, використання різноманітної техніки (у тому числі і криміналістичної) під час підприємницької діяльності тощо [150].

Втім, відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [177] та ст. 69 КПК України [110], експертом у кримінальному провадженні є особа, яка

володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [110]. Виключно експерт державної спеціалізованої установи, включений до реєстру атестованих судових експертів та залучений відповідним чином до кримінального провадження, є головним суб'єктом техніко-криміналістичного забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, оскільки, тільки він має право проводити криміналістичні експертизи й надавати відповідні висновки.

Під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, однією з можливих причин невиконання поставленого перед експертом завдання, може бути саме відсутність необхідних або використання застарілих технічних засобів, приладів, обладнання, потрібних для проведення дослідження. Організаційне забезпечення як структурний елемент експертної діяльності, що базується на наукових засадах теорії управління, належить до загальної організації проведення експертизи в експертних підрозділах та організації проведення судовим експертом певної експертизи. Проте, як вірно зазначає І. В. Пиріг, до експертної діяльності не належать дії слідчого з організації призначення експертизи та забезпечення проведення судових експертиз і діяльність уповноважених органів державної влади, що здійснюють функції управління судово-експертною діяльністю. Натомість, підтвердженням тези, що науково-методичне забезпечення є складовою судово-експертної діяльності, є те, що процес дослідження базується на наукових методах і методиках, має творчий характер та є підґрунтям для наукових розробок у галузі судової експертизи і вдосконалення наявних експертних методик. Науково-методичне забезпечення експертної діяльності є основною функцією судової експертології як науки [155].

У кримінальному процесуальному законодавстві відсутня норма, яка б містила чітке визначення правових засад застосування криміналістичної техніки [96, с. 91]. Проте, в окремих його положеннях прямо передбачено можливість і регламентовано порядок використання науково-технічних засобів у різних випадках, в окремих з яких встановлено обов'язковість використання певного виду технічних засобів [102, с. 47].

Усі засоби криміналістичної техніки, які утворюють її прикладну частину, призначені для збирання (виявлення, фіксації, вилучення) доказів або для їх експертного дослідження. Тому їх структуру традиційно формують не за метою застосування криміналістичних засобів (хоча й така класифікація існує), а за галузями технічних і природничих наук та знань, які в цьому процесі задіюються [179, с. 11]. Задля збирання доказів використовується широкий арсенал науково-технічних засобів, запозичених з різних природничих та технічних наук, а також спеціально розроблених наукою криміналістикою приладів і методів [96, с. 93], які в криміналістичній літературі іноді називають «експертною технікою» та потребують достатньо високого рівня спеціальних знань [158, с. 71]. Зазвичай, це науково-технічні засоби стаціонарного типу (програмно-апаратні комплекси), комплекти програмного забезпечення та лабораторного обладнання, суб'єктом застосування яких є, як вже було зазначено, виключно судовий експерт.

Окрім цього, сьогодні доволі часто при проведенні різних видів судових експертиз використовують сучасні експертні технології. Не дивлячись на те, що кожна з експертних методик, що заснована на використанні комп'ютерів, є специфічною і орієнтовна на вирішення конкретного завдання при дослідженні різноманітних об'єктів, всі вони мають загальні властивості: в основі цих методик лежать такі кардинальні принципи правової інформатики, як принцип системної організації об'єкта пізнання, кількісної визначеності і використання математичного апарату, функціональний та алгоритмічний підхід до самого процесу пізнання і до об'єкту пізнання; методологічною передумовою є математичне моделювання об'єкта і розробка алгоритму його пізнання;

незалежно від індивідуальних особливостей в структурі кожної із таких методик можна виокремити характерні для будь-якої з них елементи, зокрема, такі як постановка завдання та визначення мети дослідження; декомпозиція загальної задачі на окремі під завдання; визначення конкретних засобів і прийомів їх реалізації; власне практична діяльність, яка складається з певної сукупності трудових операцій; отримання результату та його оцінка; прийняття рішення [147, с. 186–187].

Своєю чергою, засоби класифікують за різними підставами. Наприклад, за класифікацією В. Ю. Шепітька, засоби поділяються на три групи: 1) взяті без змін з різних технічних і природно-технічних наук; 2) спеціально пристосовані для криміналістичних цілей; 3) спеціально розроблені для цілей криміналістики [95, с. 58]. Наведена класифікація загальноприйнята, не викликає значних дискусій серед вчених-криміналістів та викладена в багатьох підручниках з криміналістики. Наприклад, для технічної експертизи документів у судових експертів є ціла низка сучасних науково-технічних засобів. Насамперед, це відеоспектральний компаратор, що використовується при експертному дослідженні паспортів, ідентифікаційних карт, та інших документів, що посвідчують особу та/або дають право на перетин кордону, візових марок, відбитків печаток та штампів, водійських посвідчень, документів на транспортні засоби, банкнот, акцизних і спеціальних марок, цінних паперів та інших документів із засобами захисту [120].

Ще одним засобом дослідження документів, є відеоспектральний компаратор VSC 8000 («Foster & Freeman», Великобританія), що поєднує в собі складну цифрову візуалізацію і багатохвильову світлодіодну технологію. Інфрачервона, гіперспектральна візуалізація і системний інтегральний спектрометр можуть бути використані для виявлення факту використання декількох чорнил при виконанні документа та порядку, в якому різні чорнила були додані на сторінку [189, с. 484].

Натомість, серед програм для автоматизації почеркознавчої експертизи можна виділити такі: «Почерк» (призначена для автоматизованого експертного

дослідження почерку), «Oldman» (встановлення віку виконавця підпису, виконаного від імені особи літнього чи похилого віку), «Lefth» (встановлення факту виконання рукопису незвичною для написання (лівою) рукою), «CHANGE» (встановлення факту умисної зміни почерку способом швидкописання), «AGE. SEX» (встановлення статі та віку виконавця рукописного документу) тощо. Серед програм для портретної експертизи – «БАРС-Портрет», «Портрет-Поиск», для експертизи відео-, звукозапису – «PINGUIN-IP», «EXPAD», «OTExpert», «ИКАР», «MCP-Фоно», «Signal Viei», «Логос», для КЕМРВ – «Проволока», «Спирт», «Farm», «Бібліотека», а для вибухотехнічної експертизи – програма визначення потужності заряду вибухової речовини [213, с. 16]. Щодо останніх, варто додати, що проведення полігонних випробувань вибухових пристроїв, пов'язаних з їх підривами в бронях (з метою встановлення осколкового спектра вибухових пристроїв) або в щитовій мішенній обстановці (для реєстрації параметрів повітряної ударної хвилі, оцінки маси заряду пристрою, визначення радіуса можливого ураження), здійснюється за допомогою спеціальних методик. Матеріальна база цих експериментів включає високочутливу техніку, комплекс складної відеоапаратури, що реєструє, телевізійної й обчислювальної техніки, а також спеціальні інженерні споруди й пристосування, що входять у перелік устаткування вибухового полігона. Експериментальні дослідження запалювальних і димових пристроїв також проводяться на полігонах. У результаті експериментів встановлюється запалювальна здатність виробів, визначається час їх горіння, температура горіння запалювальних і димових піротехнічних складів. У процесі проведення досліджень застосовується відеозаписувальна техніка, вимірювальна апаратура для реєстрації часу і температури горіння, спеціальна мішенна обстановка зі зразками горючих матеріалів. До речі, останнім часом базові вибухотехнічні лабораторії поступово оснащуються вибуховими камерами, розрахованими на випробування вибухових пристроїв, що мають осколкові оболонки й масу заряду вибухової речовини, що складають у тротиловому еквіваленті до 1000 г.

Вибухова камера дозволяє здійснювати підриви, як безоболонкових зарядів вибухової речовини, так і вибухових пристроїв, що мають осколкові оболонки (маса заряду вибухової речовини для одного підриву становить у тротиловому еквіваленті 2000 г.). Результати експериментальних підривів у вибухових камерах можуть фіксуватися за допомогою фотозйомки, високошвидкісної й звичайної відеозйомки [166, с. 180–181].

Поряд із цим, для проведення порівняльних балістичних, трасологічних досліджень застосовуються порівняльні мікроскопи. Наприклад, порівняльний мікроскоп «Vision X PROGESTINA FG», що добре зарекомендував себе з огляду на його характеристики у частині діапазону збільшень, системи освітлення, параметрів цифрової камери та ергономіки. Мікроскоп оснащений комплектом спеціалізованих кріплень, цифровою камерою і програмним забезпеченням для отримання зображень. В комплекті приладу наявний еталон калібрування міжнародного зразку, завдяки якому можливо проводити автоматичне зняття розмірних характеристик досліджуваного об'єкта [189, с. 483]. Необхідно також додати, що в умовах воєнного стану, в експертній практиці при вирішенні завдань, спрямованих на оцінку можливості ураження людини в результаті спрацювання якого-небудь виробу, що містить вибухові речовини, наприклад, вибухового або запалювального пристроїв, використовуються спеціальні імітатори. Так, наприклад, при вивченні осколкової дії вибухових пристроїв на людину відповідно до окремих методик застосовуються мішені із сухих дощок товщиною 25 мм. В інших випадках використовуються біологічні манекени, полімерні матеріали (штучна шкіра й озокерит), складні конструкції, що імітують кровоносні органи людини. У результаті аналізу отриманих даних від експериментальних досліджень встановлюються причини й обставини спрацювання виробів, що містять вибухову речовину, їх аномального функціонування або відмови [166, с. 182].

Водночас, під час дослідження зброї, зокрема, для отримання зображення внутрішньої будови її механізму та каналу ствола можуть бути використані рентгенівські апарати різних конструкцій, як портативні, так і стаціонарні.

Існує велика кількість портативних рентгенівських апаратів, що застосовуються в медицині, але потужність таких приладів недостатня для дослідження металевих конструкцій. Для рентгенівського вивчення будови зброї та перевірки наявності патрона або кулі в каналі ствола більш придатні переносні рентгенівські апарати, що застосовуються для дефектоскопії металевих виробів і зварних з'єднань або апарати, які використовують спеціалісти з вибухової техніки для розмінування. До речі, останнім часом в ході криміналістичного дослідження конструкцій вогнепальної зброї та інших закритих механізмів (замків та ін.) здійснюються спроби застосовувати системи комп'ютерної томографії [44]. Зазначимо, що на слушне переконання П. В. Гіверца, за результатом проведеного порівняння різного рентгенівського обладнання [38, с. 112], що може застосовуватись для криміналістичного дослідження вогнепальної зброї, найкраще співвідношення між ціною, якістю та простотою використання дає застосування рентгенівських апаратів для огляду багажу [210]. Такі апарати мають вбудований захист від рентгенівського випромінювання, а тому безпечні, коли їх використовують відповідно до вимог виробника. Вбудовані системи аналізу дозволяють отримувати кольорове зображення, що відображає товщину та властивості матеріалів, з яких виготовлений об'єкт дослідження.

Заслуговує на увагу також сучасне обладнання хімічної лабораторії, яка оснащена газовими хроматографами з маселективним (GC-MS) та полум'яноіонізаційним (GC-FID) детекторами, ІЧ-Фур'є спектрометром та високоефективним рідинним хроматографом з УФ-детектором. Поєднання цих елементів в одному приладі дозволяє вирішувати широке коло завдань: досліджувати невідомі речовини, наркотики, лікарські засоби, органічні частини продуктів пострілу, домішки в харчових продуктах та алкогольних напоях, ароматизатори тощо, а також досліджувати леткі речовини матеріалів документів з метою визначення віку документів, що виконані пастами кулькових ручок [120].

У свою чергу, програмний комплекс криміналістичного дослідження звукозаписів «Justiphone» дозволяє виявляти ознаки оригінал-копія, оцифрування, конвертації з одного формату файлу в інший, видалення / вставки / накладення частини фонограми, проводити оцінку комп'ютерного синтезу фрази тощо. Корисними його функціями є можливість пошуку ідентичних фрагментів та застосування методу накладання з метою встановлення збіжності сигналів. В цьому контексті, також варто вказати на програмні засоби – системи підготовки текстів (Microsoft Office Word), електронних таблиць (Microsoft Office Excel), програми створення та роботи з банками даних (Microsoft Office Access), програми роботи із зображеннями та графічні редактори (наприклад, Adobe Photoshop, CorelDRAW), технічні засоби – сканери та принтери, що дозволяють переносити інформацію із паперового вигляду у цифровий та роздруковувати підготовлені матеріали, а також засоби цифрової фотографії, без якої на сьогодні неможливо уявити експертну діяльність взагалі.

Сучасне техніко-криміналістичне забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень характеризується активним використанням комп'ютерних систем, які являють собою банки даних та мають інформаційно-пошукову функцію у автоматичному режимі. Під дану категорію підпадають, дві групи систем, одні із яких є інформаційно-довідковими, за конкретними об'єктами експертизи (наприклад, інформаційно-довідкові системи «АР» (автоматичні пістолети), «Метали» (містять відомості про склади металів і сплавів та галузі й сфери їх застосування), «Волокно» (характеристики текстильних волокон), «Взуття» (характеристики підшов взуття)). Вони можуть працювати як ізольовано, так і бути частиною вимірювально-обчислювальних комплексів. Інша група – оперативно-пошукові системи, які дозволяють вводити інформацію до бази даних та в подальшому здійснювати її пошук. До таких систем відносяться, наприклад, в галузі судової балістики автоматизовані ідентифікаційні балістичні системи «Druggfier» (США), «IBIS» (Канада), дактилоскопії –

ідентифікаційні системи **«Дакто-2000»** та «DEX» (Україна), «AFIS» (США), «Морфо» (Франція) та ін [7, с. 14].

Як зазначає В. В. Арешонков, особливістю наведених автоматизованих систем є те, що за допомогою них можна проводити порівняння зображень різноманітних слідів, наприклад, папілярних узорів або слідів на стріляних снарядах та гільзах із наявними у існуючій базі даних зразками в автоматичному режимі, а також проводити ранжування відповідно до ступеня подібності [9]. Таким чином, під час експертного дослідження, експерт звільняється від рутинної, досить складної роботи та відповідно може більше часу відвести для дослідження відібраних зразків. Необхідно позитивно відмітити те, що в Україні в умовах воєнного стану, ведуться роботи зі створення програмних засобів для проведення балістичних досліджень і автоматизованих пошукових систем для створення інформаційних масивів слідів на кулях та гільзах і роботи з ними [89, с. 211]. Автоматизовані пошукові системи дозволяють в автоматичному режимі сканувати поверхню стріляних куль чи гільз, формувати їх зображення та порівнювати виявлені сліди вогнепальної зброї із зображеннями слідів на кулях та гільзах, які містяться у відповідній базі.

Розвиток сучасної системи криміналістичної ідентифікації в Україні нерозривно пов'язаний із запровадженням високотехнологічних приладів, цифрових систем обліку та аналітичного обладнання, що забезпечують підвищення точності, швидкості й об'єктивності експертних досліджень. Серед сучасних засобів техніко-криміналістичного забезпечення особливе місце посідають системи комплексного трасологічного, дактилоскопічного та генетичного аналізу, які використовуються в експертних установах.

До високотехнологічних систем трасологічного дослідження належить, зокрема, «Балскан» – автоматизований комплекс для ідентифікації та порівняння куль, гільз і слідів набоїв. Він дозволяє здійснювати цифрове сканування слідів на поверхнях об'єктів, формувати їх тривимірні моделі, зберігати результати в базах даних та проводити пошук збігів у національних і

міжнародних системах. Використання «Балскану» дає змогу оперативно виявляти серійність злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, і підвищує ефективність криміналістичних обліків. Подібні завдання виконує «Трасоскан» – система трасологічного аналізу, призначена для цифрової реєстрації та порівняльного дослідження мікрорельєфу стріляних куль і гільз. Її технологічна особливість полягає у використанні методу цифрової кореляції зображень, що дозволяє визначати збіги за мікрослідами з високою достовірністю. Цей комплекс широко застосовується в експертних підрозділах Національної поліції для побудови автоматизованих банків даних стріляних боєприпасів [202].

У системі судово-криміналістичних лабораторій активно використовується *мікроскоп Романівського*, який є багатофункціональним оптичним комплексом, призначеним для порівняльного аналізу мікрооб'єктів, дослідження слідів пострілу, волокон, мікрочасток, лакофарбових покриттів, документів тощо. Завдяки високій роздільній здатності та можливості цифрової фіксації зображення мікроскоп дозволяє проводити детальний аналіз матеріальних доказів, що має особливе значення у трасології, балістиці та біологічній експертизі.

Одним із ключових напрямів сучасної ідентифікаційної експертизи є лабораторне встановлення ДНК-профілю особи. У криміналістичних центрах МВС та науково-дослідних експертно-криміналістичних установах функціонують сучасні генетичні лабораторії, оснащені комплексами для екстракції, ампліфікації та секвенування ДНК (PCR-аналізатори, термоциклічні системи, секвенатори нового покоління) [133].

На державному рівні забезпечується функціонування обліку геномної інформації, який ведеться відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». Цей облік використовується для встановлення особи невідомих трупів, розшуку зниклих безвісти, ідентифікації військовослужбовців, а також осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини. Дані зберігаються у спеціальних державних базах, що

взаємодіють з інформаційними системами МВС та правоохоронних органів інших країн через канали Інтерполу [153, с. 45–46; 128, с. 177–178].

Ключову роль у сучасному криміналістичному забезпеченні відіграють автоматизовані дактилоскопічні інформаційні системи (АДІС), які забезпечують зберігання, обробку та порівняння електронних відбитків пальців. В Україні використовуються системи типу AFIS (Automated Fingerprint Identification System), які функціонують у складі єдиної інформаційно-аналітичної мережі МВС.

Однією з найпоширеніших є система «Thales AFIS» (розробка компанії Thales Group), що дозволяє проводити автоматизовану перевірку ідентифікаційних даних за мільйонами відбитків у базі, інтегрованій із паспортною та міграційною інформацією.

Крім того, у ряді підрозділів використовуються рішення на базі NEC AFIS (японська технологія), яка відзначається високою швидкістю пошуку та можливістю багатопараметричної біометричної ідентифікації (відбитки пальців, долоней, обличчя).

Сучасні дактилоскопічні системи дозволяють:

- проводити повну електронну дактилоскопію з використанням сканерів без застосування чорнила;
- здійснювати оперативну перевірку осіб у польових умовах (мобільні комплекси поліції та прикордонних служб);
- інтегрувати дані у єдину інформаційно-аналітичну платформу криміналістичних обліків;
- забезпечувати обмін біометричними даними між державними установами відповідно до міжнародних стандартів INTERPOL Automated Fingerprint Identification System (AFIS) та ISO/IEC 19794-2.

Таким чином, сучасне техніко-криміналістичне забезпечення України базується на інтегрованому використанні трасологічних, дактилоскопічних, біометричних і генетичних технологій, що забезпечує високий рівень точності, достовірності та ефективності доказування у кримінальних провадженнях. Ці

технології є невід'ємним елементом цифрової трансформації системи кримінальної юстиції та наближають українську криміналістику до європейських і світових стандартів.

Отже, нами охарактеризовано основні види техніко-криміналістичного забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень та його застосування в умовах воєнного стану. Підсумовуючи вищевикладене, наголосимо на тому, що основу такого забезпечення складають науково-технічні засоби, а саме: 1) пошуку, огляду та дослідження об'єктів, що містять криміналістичну інформацію, яка має значення для розслідування кримінальних правопорушень; 2) перевірки об'єктів за криміналістичними обліками (інформаційно-пошукові, довідкові та інші програми); 3) експертних досліджень (використовуються експертами в спеціальних умовах під час проведення криміналістичних експертиз).

3.3. Оцінка та використання результатів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану

Серед основних джерел доказів, важливе місце відведене результатам судових експертиз – висновкам експерта. Воєнний стан ускладнює проведення всіх необхідних слідчих та інших процесуальних дій з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень. Вимагають визначення та проведення якомога більшого комплексу, у тому числі й судових експертиз, з метою перевірки інформації про факт можливої злочинної діяльності, зокрема щодо підтвердження або спростування отриманої інформації про причетність особи до кримінальної діяльності, а у випадку її підтвердження, – здобуття достатніх доказів вчинення кримінальних правопорушень.

Відповідно до ч. 1 ст. 101 КПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [110].

Висновок експерта є самостійним джерелом доказів у кримінальному провадженні, а інколи, і єдиним, що істотно підвищує відповідальність експертів за надання об'єктивного і науково-обґрунтованого висновку з питань, що відносяться до їхньої компетенції. Доказове значення висновку відображає: по-перше, його місце в системі інших доказів, які є у кримінальному провадженні; по-друге, рівень аргументованості результатів експертних досліджень; по-третє, забезпечення можливості його логічного сприйняття та розуміння слідчим, прокурором, слідчим суддею, іншими учасниками кримінального процесу.

На підставі аналізу цілей використання доказів, М. Г. Щербаковський виділив чотири основні взаємопов'язані між собою напрямки використання висновку експерта: 1) кримінально-правовий – кваліфікація злочинних дій (встановлення ознак, елементів складу кримінального правопорушення); 2) кримінально-процесуальний – отримання нових доказів, перевірка інших доказів, формування комплексів доказів, обґрунтування процесуальних рішень; 3) криміналістичний – висунення та перевірка версій, моделювання механізму кримінального правопорушення, подолання протидії розслідуванню; ідентифікація осіб та предметів; 4) кримінологічний – встановлення обставин, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень [225, с. 421–422].

С. П. Лапта також виділяє чотири напрямки використання висновків експерта: 1) у доказуванні – отримання нових доказів, перевірка інших доказів, формування комплексів доказів; 2) у тактичному плані – висунення та перевірка версій, моделювання механізму злочину, подолання протидії розслідуванню; 3) в організаційному плані – обґрунтування рішень, які приймає слідчий у розслідуваній справі; 4) у профілактиці – встановлення обставин, які

сприяли вчиненню кримінальних правопорушень [118, с. 16–17]. Окрім цього, доказове значення висновку експерта, на думку вчених, також полягає у тому, що висновок може перешкоджати уповноваженій особі ухвалювати необґрунтоване процесуальне рішення у кримінальному провадженні [135]. Результати судової експертизи фіксуються відповідно до встановленого законом процесуального порядку і оформляються згідно з вимогами ст. ст. 101, 102 КПК України [110].

Відразу необхідно звернути увагу на те, що свого часу КПК 1960 р., не містив норм, щодо висновку експерта, як джерела доказів у кримінальній справі, та порядку отримання такого висновку, а визначав лише випадки призначення експертизи, вимоги до експертів, умови проведення додаткової чи повторної експертизи тощо у ст. 75, обов'язки і права експерта у ст. 77, а також підстави призначення обов'язкової експертизи у ст. 76 КПК України [110].

В чинному КПК України висновок експерта як вид доказу в кримінальному провадженні має сутнісні ознаки, що дозволяють відмежувати його від інших документів-доказів у кримінальному провадженні. Зокрема, Р. В. Малюга до таких ознак висновку експерта справедливо запропонував віднести наступне: а) складається на підставі безпосередніх досліджень; б) особою, яка володіє відповідними спеціальними знаннями; в) ґрунтується на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження; г) обов'язкові елементи змісту висновку експерта (ст. 102 КПК України). Особиста відповідальність експерта, у тому числі й кримінальна, є однією із гарантій достовірності висновку експерта [129; 130, с. 176].

Натомість, оцінка доказів є розумовою діяльністю слідчого, дізнавача прокурора, слідчого судді, суду, яка полягає в тому, що вони за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні усіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору

достатності та взаємозв'язку, з метою прийняття відповідного процесуального рішення [109, с. 125].

Енциклопедичне визначення поняття «належність» (англ. *relevance*) доказу обмежено спроможністю фактичних даних містити інформацію про обставини, які належать до предмета доказування, служити аргументами (посилками) у процесі з'ясування об'єктивної істини. На думку авторів такого формулювання, вирішення питання про належність доказів потребує з'ясування двох моментів: чи належать до предмета доказування факти, для визначення яких вилучають і досліджують відповідні об'єкти (основні, проміжні чи допоміжні факти); чи спроможні фактичні дані, що є змістом доказових матеріалів, з урахуванням їх інформаційного значення, зумовити відповідні обставини предмета доказування [228]. У ст. 85 КПК України належність доказів визначено так: належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування або відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [110].

Неналежність наданого експертом висновку може бути пов'язана як із постановкою завдань чи наданням неналежних об'єктів з боку особи (органу), що призначила (призначив) експертизу, так і з дослідженням неналежних об'єктів, обраних експертом самостійно. Якщо в постанові про призначення експертизи поставлено кілька питань, експерт має право згрупувати їх і викласти в послідовності, яка забезпечує найдоцільніший порядок дослідження; якщо деякі питання, що їх містить документ про призначення експертизи (залучення експерта), вирішували під час проведення експертиз різних видів, – то відомості (назву експертної установи, номер і дату висновку) про ці експертизи; якщо питання, поставлені на розв'язання експертизи, доцільно вирішувати в іншому порядку, аніж обумовлено в документі про призначення експертизи (залучення експерта), – зазначити, у якому порядку

вирішуватимуться ці питання [171]. Головним у таких випадках є те, щоб судовий експерт під час переформулювання або групування питань не порушив кола предмета доказування. Тільки в такому разі висновок експерта визнають належним доказом [180].

Вимога щодо правильності складання висновку експерта спрямована на вирішення завдань кримінального провадження, до яких у ст. 2 КПК України віднесені охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також швидке і повне розкриття кримінальних правопорушень, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний [183, с. 37]. Водночас, П. І. Репешко вдало підмітив, що у правозастосовній практиці відповідність висновку судової експертизи критерію об'єктивності сприяє реалізації при здійсненні правосуддя визначених в Конституції України основних засад судочинства, серед яких законність, рівність усіх учасників судового процесу, забезпечення доведеності вини, змагальність сторін тощо [183].

Втім, акцентуємо увагу на тому, що професійна діяльність експерта являє собою сукупність виконуваних психічних процесів і фізичних дій. У зв'язку з цим особливості пізнання судового експерта дозволяють розкрити генезис експертної помилки з двох боків: по-перше, з боку форм відображення об'єктивної реальності людиною (онтологічні корені); по-друге, з боку умов, що були своєрідним тлом неправильного відображення дійсності, що визначили це відображення і супроводжували помилку (гносеологічні корені). Усе це є сукупністю чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру [1, с. 12; 86, с. 1]. Суб'єктивні чинники виникають на тлі неадекватності психічних процесів, невідповідності психічних, психофізіологічних, соціальних якостей, психічного стану і зумовлюють виникнення помилок через професійні недогляди, методичні порушення (неповноту та поверхове дослідження), відсутність знань щодо сучасних методів і методик, порушення вимог нормативних актів, що регламентують призначення та проведення експертизи.

У процесі здійснення діяльності кожний експерт по-своєму сприймає, оцінює факти, що зумовили таку діяльність. Праксеологічний підхід до розуміння помилки дозволяє стверджувати, що, в остаточному підсумку, один і той самий предмет неоднозначно відображається свідомістю двох індивідів [2, с. 1]. Це пояснюється як їхніми психологічними і соціальними, так і біологічними особливостями, і тільки в комплексі вони розкривають помилку у всій її повноті.

Повнота оцінки висновку експерта передуює його використанню в процесі розслідування кримінальних правопорушень й передбачає необхідність оцінити усі частини висновку окремо і в сукупності. Мета оцінки висновку експерта, передусім, полягає у встановленні: додержання законності під час призначення й проведення експертизи; правосуб'єктності, компетенції і компетентності судового експерта; обґрунтованості і вмотивованості висновків; достовірності встановлених фактичних даних; узгодженості висновку експерта з іншими доказами у провадженні.

Перевірка одних доказів на базі інших у кримінальному провадженні здійснюється шляхом зіставлення їх змісту і з'ясування їх погодженості один з одним. При цьому, така перевірка буде взаємодоповнюючою. Так, результати судової експертизи можуть підтверджуватись показаннями свідка, в той час як і саме судово-експертне дослідження може підтверджувати його показання. З іншого боку, якщо показання свідка суперечать висновкам експерта, це може бути підставою як для перевірки цих показань свідка, так і для перевірки самого експертного висновку. Саме слідчий повинен звертати особливу увагу на такі ситуації. Очевидно, що слідчому недоцільно призначати повторну експертизу кожного разу, коли підозрюваний буде змінювати свої показання. Однак, якщо висновок експерта, крім того, суперечить й іншим доказам – це привід розглянути питання про призначення повторних експертиз. Варто зазначити, що як висновки експерта можуть бути підставою для висунення і перевірки слідчих версій, так і обставини провадження можуть бути використані експертом, причому не тільки для побудови версій, але й навпаки,

для обмеження кола версій, які підлягають перевірці. Таке обмеження можливе, якщо обставини провадження аналізуються під кутом зору спеціальних пізнань [142].

Згідно з ч. 1 ст. 86 КПК України висновок експерта, як доказ, визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Зміст цієї ознаки (властивості) доказів, В. В. Рожнова охарактеризувала так: належний суб'єкт здійснення процесуальних дій; належне джерело даних, які утворюють зміст доказу; належна процесуальна дія, що застосовується для одержання доказів; належний порядок проведення процесуальної дії та форми фіксації її результатів [184, с. 302].

В постанові Пленуму Верховного Суду від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначається, що «докази мають визнаватися такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами» [169]. Крім цього, за змістом рішення Конституційного Суду України № 12 рп/2011 від 20 жовтня 2011 року, визнаватися допустимими і використовуватися як докази в кримінальній справі можуть тільки фактичні дані, одержані відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства. Своєю чергою, перевірка доказів на їх допустимість є найважливішою гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина в кримінальному процесі та ухвалення законного і справедливого рішення у справі [82, с. 407–409].

На практиці, типовими підставами визнання недопустимості висновку експерта є: відсутність зареєстрованого в ЄРДР кримінального провадження; відсутність рішення органу досудового розслідування, або договору з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб; залучення до проведення судової експертизи та

виконання обов'язків судового експерта особи, визнаної в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта; проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз не в державних спеціалізованих установах; порушення вимог ст. 69 КПК України, в якій забороняється бути експертами особам, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого; невиконання вимог ст. 290 КПК України щодо відкриття матеріалів іншій стороні [91].

З цього випливає, що висновок експерта буде допустимим доказом якщо: одержаний у результаті судової експертизи, що була призначена та проведена у встановленому законом порядку; одержаний у результаті судової експертизи, при призначенні та проведенні якої були дотримані права та свободи учасників кримінального провадження; одержаний у результаті судової експертизи, під час якої досліджувалися об'єкти, що були отримані у передбаченому законом порядку; складений уповноваженим суб'єктом; складений відповідно до встановленої законом процесуальної форми (ст. 102 КПК України) [185, с. 255].

При цьому, слід наголосити, що важливе значення для належної оцінки висновку експерта має допустимість об'єктів, які досліджувались експертом. Якщо вони будуть визнані недопустимими, то автоматично втрачає цю властивість і сам висновок. Тому має бути перевірена процесуальна вимога до об'єктів експертного дослідження. Для цього необхідно найперше встановити, чи був законним спосіб їх отримання. В рішеннях Європейського суду з прав людини у справах «Балицький проти України», «Тексейра де Кастро проти Португалії», «Шабельник проти України» викладена доктрина «плодів отруєного дерева», коли визнаються недопустимими не лише докази, які безпосередньо отримані внаслідок порушення, а також і докази, які не були б отримані, якби не були отримані перші. Наприклад, аналізуючи практику

ЄСПЛ у частині застосування правила «плодів отруєного дерева», О. Г. Яновська відзначає, що воно передбачає оцінку не лише кожного засобу доказування автономно, а й всього ланцюга безпосередньо пов'язаних між собою доказів, з яких одні впливають з інших та є похідними від них. Критерієм віднесення доказів до «плодів отруєного дерева» є наявність достатніх підстав вважати, що відповідні відомості не були б отримані за відсутності інформації, одержаної незаконним шляхом [229, с. 215].

Нині, під час оцінки допустимості висновку експерта вітчизняними судами широко використовується правило «плодів отруєного дерева», яке, як вже було зазначено, полягає у тому, що докази, отримані на основі незаконно здобутих доказів, підлягають визнанню недопустимими і не можуть використовуватися під час постановлення судового рішення [82, с. 342]. Водночас, як вказує С. О. Ковальчук, у судовій практиці ЄСПЛ правилу «плодів отруєного дерева» не завжди надається абсолютного значення [82, с. 343]. Як приклад цього, можна навести рішення ЄСПЛ від 01 червня 2010 р. у справі «Gäfgen v. Germany», в якому він дійшов висновку, що оспорюванні речові докази не були необхідними і не використовувалися для доведення вини заявника. Водночас, у причинно-наслідковому ланцюгу, який веде від заборонених методів розслідування до засудження заявника, стосовно оскаржуваних речових доказів відбувся розрив. Проте, у конкретних обставинах справи заявника не виключення оскаржених речових доказів, отриманих на основі його заяв, здійснених внаслідок нелюдського поводження, не впливало на засудження заявника. Оскільки право заявника на захист і його право не свідчити проти себе так само було дотримано, судовий розгляд у цілому повинен вважатися справедливим. Відповідно, порушення п.п. 1 і 3 ст. 6 Конвенції не було (п. п. 147, 169–191 вказаного рішення) [234; 195].

Не зайвим буде згадати і про такий аспект, як перевірка за допомогою експертизи окремих матеріалів, отриманих під час проведення оперативно-розшукових заходів з метою їх подальшого використання у кримінальному процесуальному доказуванні (стосується, передусім, аудіозаписів, відеозаписів

та фотознімків). Виконуючи вимогу законодавства (ст. 94 КПК України) про всебічну, повну і неупереджену оцінку доказів, слідчий повинен з'ясувати правову природу й спосіб отримання матеріалів, які з'явилися в результаті проведення відповідних заходів. Одна зі складових допустимості цих матеріалів у кримінальному провадженні буде прямо залежати від висновку експерта про те, чи не піддавалися фотознімки монтажу, чи зазнавала змін фонограма, чи є ознаки механічного або електронного монтажу на фонограмі, чи одночасно проводився запис відео та аудіо на відеофонограмі тощо [142].

До того ж необхідно перевірити, чи не вийшов експерт за межі своєї компетенції, це може бути у випадках: 1) якщо експерт, відповідаючи на запитання, вторгається у сферу наук, яка не входять до кола його спеціальних знань; 2) якщо для вирішення поставленого питання взагалі не потрібно спеціальних знань, а досить лише суб'єктивних суджень, заснованих на життєвому досвіді та здоровому глузді [112, с. 423–424]. У випадках, коли експерт створює методику експертного дослідження для конкретного випадку (евристичні методики), слід враховувати те, що вона вимагає наукового обґрунтування й перевірки достовірності. Критерій достовірності висновку експерта передбачає відповідність отриманих даних дійсності, відсутність у висновку експерта суперечностей матеріалам провадження. Саме тут виникає найбільше труднощів для суб'єкта оцінки доказів, оскільки методологія отримання фактичних даних під час експертизи є специфічною, вузькоспеціалізованою діяльністю яка є незрозумілою для не фахівця та по суті стає перепорою для достовірної оцінки дійсності отриманих результатів експертного дослідження. Така об'єктивна реальність свідчить про те, що сумніви щодо достовірності висновку експерта завжди будуть, втім, якщо є обґрунтовані підстави недостовірності висновку експертизи, такий висновок не може бути використаний у процесі доказування. Внаслідок цього виникає необхідність проведення додаткових процесуальних дій спрямованих на отримання даних, які підтверджують чи спростовують висновок експертизи. Серед таких дій є призначення повторної експертизи [91].

Після основної частини висновку розміщують додатки, які є невід'ємною частиною висновку. В додатках наводять креслення, графіки, схеми, діаграми, фотознімки виявлених ознак. Ілюстративний матеріал робить висновок більш зрозумілим і переконливим, у ньому мають наочно висвітлюватися процес експертного дослідження та його результати. Поряд із цим, на основі аналізу матеріалів слідчої та судової практики, Верховний суд у Постанові № 8 від 30 травня 1997 р. «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» звертає увагу на те, що при дослідженні висновку експерта суди повинні виходити з того, що висновок експерта не має наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, підлягає перевірці й оцінці за внутрішнім переконанням суду, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у сукупності [176].

Отже, за результатами оцінки висновку експерта, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд можуть прийняти такі рішення: визнати, що виник сумнів в обґрунтованості висновку експерта; визнати висновок експерта достатньо повним, належним, допустимим і достовірним; визнати висновок експерта з судової експертизи недостатньо повним (для його роз'яснення можливий допит експерта в порядку ч. 3 ст. 95 та ст. 356 КПК України).

За таких умов допит експерта має бути повноцінною процесуальною дією, що проводиться після представлення результатів експертного дослідження, з метою пояснення, уточнення чи доповнення наданого експертом висновку. Допит має проходити у формі постановки запитань і відповідей, які експерт дає лише в межах своєї компетенції та у зв'язку із проведеними дослідженнями. В процесі такого допиту можуть з'ясуватись: причини розходження між обсягом поставлених запитань і відповідями експерта, чи між дослідницькою частиною висновку і самими висновками; повнота використання матеріалів досудового розслідування тощо. Поширеною є точка зору, згідно з якою результати допиту експерта є частиною експертного висновку. Обґрунтовується ця позиція тим, що допит експерта не є самостійною слідчою дією, а може проводитися лише після експертизи. Однак,

експертиза та допит експерта – це зовсім різні процесуальні дії. Також існує думка, що показання експерта є додатком, продовженням висновку, виступають як складова частина. До прикладу, М. Г. Щербаковський зазначає, що під роз'ясненнями та доповненнями до висновку експерта необхідно розуміти його показання, в яких розкривається зміст та значення відповідних положень висновку, а саме обраної методики дослідження, причин відмови від інших методик або методів дослідження об'єкта, використання в експертизі науково-технічних засобів; особливості підготовки об'єктів до дослідження, умов відбору експериментальних зразків, порівняння, кількісних та якісних змін після проведення досліджень; виявлені ідентифікаційні та діагностичні ознаки; критерії оцінки ознак, яких експерт дотримувався при винесенні проміжних та остаточних висновків; окремих термінів та визначень, які є у висновку тощо [224, с. 371].

Однак, чинний КПК України, нині передбачає можливість здійснити допит експерта лише в суді, у зв'язку з чим пропонуємо змінити назву та ч. 1 ст. 356 КПК України (Допит експерта в суді) викласти в такій редакції:

Стаття 356. Допит експерта

1. За клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд, а під час досудового розслідування дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку...»

Таким чином, в ході допиту експерта під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану можуть бути встановлені обставини, які мають самостійне доказове значення без призначення повторних чи додаткових експертиз.

Ознайомившись зі слідчою практикою можна дійти до висновку про те, що тактичні прийоми з використання інформації, яка міститься у висновку експерта, під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, застосовуються під час проведення допиту як одної, так і кількох осіб, обшуку, слідчого експерименту. Наприклад, результати слідчого

експерименту шляхом відтворення обстановки та обставин події, проведеного з метою перевірки показань підозрюваного про те, як ним були спричинені ушкодження потерпілому (використане знаряддя, способи нанесення ударів, їх кількість тощо), зіставляються з висновками судово-медичної експертизи потерпілого. Збіг отриманих результатів буде свідчити про те, що подія відбувалася саме так, як вказує підозрюваний. Отже, у слідчого з'являється новий доказ, який тільки підтверджує вже відомі йому дані про факти [142].

Окрім цього, в криміналістичній літературі зазначається, що судові експертизи тісно пов'язані з іншими заходами, які спрямовані на вирішення тактичних завдань розслідування, і, відповідно, можуть бути складовими тактичних операцій, зокрема, таких як «Пошук і встановлення злочинця», «Встановлення механізму кримінального правопорушення», «Встановлення достовірності показань підозрюваного», «Встановлення виду і розміру спричиненої шкоди». Якщо слідчий отримує результати експертизи вже у ході тактичної операції, він повинен їх врахувати і за необхідності скоригувати хід останньої [226].

Варто додати, що різні види судових експертиз посідають важливе місце у встановленні і викритті різноманітних способів приховування кримінальних правопорушень. Доцільно зазначити про два способи виявлення приховування слідів кримінальних правопорушень за допомогою судових експертиз: 1) безпосередній, коли завдяки експертним дослідженням слідчий отримує докази, які безпосередньо вказують на приховування кримінального правопорушення; 2) опосередкований – встановлення обставин, які спростовують показання свідків, підозрюваного; встановлення симуляції психічної хвороби підозрюваним. У разі приховування інформації або відмові від надання показань тактичними прийомами використання результатів судових експертиз можуть бути: а) ознайомлення допитуваного з їх результатами; б) постановка питань допитуваному за результатами судових експертиз; в) наведення аргументів, які ґрунтуються на результатах судових експертиз; г) демонстрація перед підозрюваним обізнаності слідчого в окремих обставинах

кримінального правопорушення завдяки експертним дослідженням (наприклад, про зняття вчинення, про чисельність співучасників тощо). До того ж встановлення факту приховування інформації чи її носіїв також може здійснюватися шляхом використання експертних висновків, які виявляють або підтверджують факт зміни зовнішності суб'єкта злочину (наприклад, висновки судово-медичних досліджень шрамів, рубців, інших особливих прикмет зовнішності особи, що перевіряється тощо) [142].

Підсумовуючи вищевикладене, узагальнено відмітимо, що процес оцінки та використання результатів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні складається з таких стадій: 1) перевірка дотримання вимог закону під час призначення та проведення експертизи, що полягає у з'ясуванні відповідей на питання: чи дотримана процесуальна форма висновку експерта і наявні належні реквізити; 2) аналіз достовірності та достатності об'єктів дослідження; 3) оцінка наукової обґрунтованості експертної методики і правомірності її використання; 4) встановлення повноти висновку; 5) оцінка логічної обґрунтованості перебігу і результатів експертного дослідження; 6) перевірка належності результатів дослідження до кримінального провадження.

Висновки до розділу 3

1. З'ясовано, що призначення судової експертизи в умовах воєнного стану є процесуальною дією. Під час проведення експертного дослідження експерт, використовуючи спеціальні знання, навички й досвід, самостійно в межах своєї компетенції встановлює факти, що мають доказове значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. На основі реальної експертної практики, наукової літератури та системного аналізу нормативно-правових актів (КПК України, Закон «Про судову експертизу», Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень й

Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України), було виділено основні види (криміналістична: експертиза зброї та слідів її використання; вибухових пристроїв, вибухових речовин та продуктів вибуху (пострілу); портретна; семантико-текстуальна; відео-, звукозапису; інженерно-технічна: екологічна, комп'ютерно-технічна; водно-технічна; авіаційно-технічна; товарознавча: військового майна, техніки й озброєння; судово-медична (трупів, їх частин та експертиза живих осіб), судово-психіатрична; судово молекулярно-генетична й військова)) та охарактеризовано потенційні можливості судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану й виокремлено проблеми організаційно-управлінського, правового та іншого характеру, що виникли в діяльності судових експертів й органів досудового розслідування під час дії особливого правового режиму (вказано про перевантаженість судових медиків; нестачу фінансування, брак ресурсів; повільну актуалізацію законодавства щодо сучасних стандартів проведення експертних досліджень й наявним викликам обумовлених війною тощо) з пропозиціями щодо їх усунення.

2. Під техніко-криміналістичним забезпеченням проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану запропоновано розуміти діяльність під час дії особливого правового режиму, з розроблення та застосування криміналістичної техніки, засобів, методів й рекомендацій, що ґрунтуються на теоретичних та праксеологічних засадах криміналістики, а також забезпечення належних умов дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

3. Обґрунтовано, що техніко-криміналістичне забезпечення проведення судових експертиз є системним елементом загального криміналістичного забезпечення розслідування, який у правовому вимірі ґрунтується на вимогах ч. 5 ст. 38 КПК України щодо обов'язку органів досудового розслідування забезпечити ефективність провадження та на норми Закону України «Про судову експертизу». У виконавчому ж аспекті центральне місце в системі техніко-криміналістичного забезпечення належить державному судовому експерту, діяльність якого ґрунтується на використанні спеціальних знань, наукових методів і технічних засобів у процесі дослідження об'єктів кримінального провадження.

4. Аргументовано, що в умовах воєнного стану техніко-криміналістичне забезпечення набуває особливої актуальності через: зростання кількості збройних та вибухових інцидентів; зміну номенклатури об'єктів дослідження (нетипова зброя, саморобні вибухові пристрої, пошкоджені або контаміновані носії інформації); логістичні й безпекові обмеження для лабораторій. Водночас, встановлено стійкі тенденції розвитку: потреба безпеки стимулює пошук нових технічних рішень, а практичні форми застосування криміналістичної техніки обумовлюють подальше вдосконалення процесуальних норм.

5. Види техніко-криміналістичного забезпечення проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень та його застосування в умовах воєнного стану в Україні розкриваються через їх функціональне призначення – виявлення, фіксацію, вилучення, збереження, діагностику, ідентифікацію, ситуаційний аналіз, реконструкцію та класифікацію об'єктів дослідження. До складу такого забезпечення входять засоби, які поділяються на адаптовані для вирішення криміналістичних завдань (зокрема, лабораторні комплекси, відеоспектральні компаратори, порівняльні мікроскопи) та спеціально розроблені для потреб досудового розслідування в умовах воєнного стану (автоматизовані ідентифікаційні системи, галузеві довідково-пошукові банки даних, спеціалізоване програмне забезпечення для почеркознавчих, портретних, вибухотехнічних і фоноскопичних досліджень).

6. Виявлено основні проблеми практики в умовах воєнного стану, зокрема: фрагментарність процесуального регулювання застосування окремих технічних засобів; нерівномірність матеріально-технічного оснащення; обмежений доступ до полігонних та високотехнологічних випробувань; потреба в уніфікованих стандартах документування і цифрових форматах обміну даними. Наголошено на тому, що в умовах воєнного стану пріоритетами виступають: стандартизація процедур і методик; модернізація обладнання (включно з автоматизованими пошуковими системами та 3D/гіперспектральною візуалізацією); забезпечення безперервності експертиз у разі евакуацій/перебоїв; підготовка кадрів для роботи з новітніми технологіями; посилення міжвідомчої й міжнародної співпраці.

7. Наведено процесуальні особливості та криміналістичні алгоритми щодо оцінки й використання результатів судових експертиз (в доказуванні, слідчих діях, оперативно-розшуковій діяльності) під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні. Констатовано, що висновок експерта є самостійним джерелом доказів у кримінальному провадженні й повинен відповідати загальним принципам щодо оцінки доказів (допустимість, належність), як окремо, так і в сукупності з іншими доказами в кримінальному провадженні (достовірність, достатність). Розроблено типовий механізм оцінки результатів судових експертиз під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, який складається з наступних стадій: 1) перевірка дотримання вимог закону під час призначення та проведення експертизи, що полягає в з'ясуванні відповідей на питання: чи законним шляхом були отримані об'єкти надані на дослідження (з огляду на практику ЄСПЛ щодо «правил плодів отруйного дерева»); чи дотримана процесуальна форма висновку експерта і наявні всі належні реквізити; 2) аналіз достовірності та достатності об'єктів дослідження; 3) оцінка наукової обґрунтованості експертної методики і правомірності її використання; 4) встановлення повноти висновку; 5) оцінка логічної обґрунтованості перебігу і результатів експертного дослідження; 6) перевірка

належності результатів відповідного дослідження до кримінального провадження; 7) перевірка правомочності судового експерта.

8. Аргументовано, що під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, допит експерта повинен стати повноцінною слідчою дією, яка проводиться після одержання висновку, з метою дотримання розумних строків розслідування (виключається необхідність призначення повторних або додаткових експертиз), шляхом пояснення, уточнення чи доповнення наданого висновку у формі постановки запитань і відповідей, які експерт надає лише в межах своєї компетенції та щодо проведеного дослідження (за аналогією дії КПК 1960 р.). У зв'язку з чим, запропоновано ч. 1 ст. 356 КПК України викласти в наступній редакції:
«Стаття 356. Допит експерта

1. За клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд, а під час досудового розслідування дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку...».

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано важливе наукове завдання, яке полягає у формуванні науково обґрунтованих теоретичних і практичних засад техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень з розробленням пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів і судово-експертних установ в умовах воєнного стану. За підсумками проведеного дослідження найсуттєвішими висновками є такі:

1. Встановлено, що розвиток техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в Україні, який тривалий час здійснювався у стабільних умовах, зазнав глибоких трансформацій унаслідок збройної агресії російської федерації. Введення воєнного стану актуалізувало потребу у переосмисленні традиційних криміналістичних засобів і методів, оскільки вони виявилися недостатніми для ефективного виявлення, фіксації та дослідження доказів, зокрема у провадженнях, пов'язаних із воєнними злочинами. З'ясовано, що умови ведення бойових дій істотно обмежують можливості проведення слідчих (розшукових) дій, ускладнюючи доступ до місць подій, забезпечення безпеки персоналу, збереження речових доказів та дотримання процесуальних вимог. Більшість практиків наголошують, що наявна технічна база не відповідає викликам часу, а дефіцит сучасного обладнання негативно позначається на повноті й достовірності експертних досліджень.

Проаналізовано основні наукові праці вітчизняних криміналістів, присвячені розвитку криміналістичної техніки та удосконаленню методів доказування, що дозволило визначити сучасний стан досліджень і виявити наявні прогалини у сфері техніко-криміналістичного забезпечення в умовах воєнного стану. Доведено, що, попри наявність вагомих наукових напрацювань, у сучасній криміналістиці бракує комплексних досліджень, орієнтованих на використання технічних засобів у надзвичайних і небезпечних умовах. Наявні підходи здебільшого розраховані на практику мирного часу, що не враховує

реалій розслідувань, руйнування інфраструктури, ризиків для життя слідчих і експертів та обмеженості ресурсів.

2. Встановлено, що техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану є складним, багатокомпонентним явищем, яке поєднує теоретико-методологічні засади та практичну діяльність уповноважених органів щодо збирання, фіксації, дослідження й збереження доказової інформації. Проведений аналіз засвідчив, що питання визначення сутності, структури та завдань техніко-криміналістичного забезпечення залишаються дискусійними, а єдиний підхід до його розуміння у сучасній науці відсутній. З'ясовано, що у практичній діяльності продовжують мати місце термінологічні розбіжності: частина фахівців ототожнює техніко-криміналістичне забезпечення з проведенням судових експертиз або використанням окремих технічних засобів, що свідчить про недостатню науково-нормативну визначеність цього поняття. Такий стан речей негативно впливає як на розвиток криміналістичної теорії, так і на ефективність досудового розслідування в особливих умовах воєнного стану.

Доведено, що техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного має розглядатися як система науково обґрунтованих положень, принципів і практичних заходів, спрямованих на забезпечення постійної готовності слідчих, експертів і спеціалістів до виконання завдань кримінального провадження в умовах підвищеної небезпеки. Його ключовими завданнями є адаптація технічних засобів і методик до специфіки бойових дій, забезпечення цілісності та достовірності доказів, застосування інноваційних (зокрема, цифрових) технологій для документування кримінальних правопорушень, а також координація взаємодії між слідчими, експертними та військовими установами.

Визначено, що система суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення має дворівневий характер і охоплює як загальних суб'єктів (державні органи, науково-дослідні заклади, експертно-криміналістичні центри), так і спеціальних

(слідчих, інспекторів-криміналістів, судових експертів), діяльність яких безпосередньо забезпечує ефективність розслідування в умовах воєнного стану.

3. Встановлено, що техніко-криміналістичні засоби, які застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, становлять сукупність науково обґрунтованих і перевірених на практиці засобів, спрямованих на ефективне виявлення, фіксацію, вилучення, збереження та дослідження доказів. Проведений аналіз наукових праць і практичного досвіду дав змогу систематизувати основні види таких засобів – від комплектів для огляду місця події, засобів фото-, відео- та аудіофіксації до сучасних цифрових, біологічних і хімічних лабораторних комплексів, а також засобів індивідуального захисту, необхідних для роботи у небезпечних умовах.

З'ясовано, що умови воєнного стану висувають підвищені вимоги до автономності, мобільності й стійкості техніко-криміналістичних засобів. Найефективнішими визнано переносні польові лабораторії, безпілотні системи та цифрові комплекси збору доказів, які забезпечують швидкість і безпеку для учасників слідчих (розшукових) дій. Доведено, що ефективність застосування зазначених засобів безпосередньо залежить від професійної підготовки фахівців, здатних працювати з новітнім обладнанням, оперативно адаптуватися до змін ситуації та суворо дотримуватися вимог процесуального законодавства і протоколів безпеки.

4. Аргументовано, що результативність розслідування кримінальних правопорушень у період воєнного стану безпосередньо залежить від належної організації огляду місця події, який є базовою слідчою (розшуковою) дією та визначає якість усієї подальшої діяльності. Саме на цьому етапі формується інформаційна основа кримінального провадження, а повнота і достовірність зафіксованих об'єктів зумовлюють можливість їх експертного дослідження. Наголошено на тому, що в умовах воєнного стану, коли огляди проводяться на територіях із підвищеною небезпекою або поблизу зруйнованих об'єктів, значення техніко-криміналістичного забезпечення істотно зростає. Використання сучасних технологій, зокрема, фото- та відеофіксації,

аерозйомки, 3D-сканування, портативних освітлювальних систем, мікроскопічного і спектрального аналізу, забезпечує швидке, безпечне та точне документування доказів навіть за складних умов. Акцентовано увагу на тому, що ефективному застосуванню цих засобів перешкоджають низка системних проблем: недостатня матеріально-технічна база, відсутність єдиних стандартів використання сучасних технологій, відсутність підготовлених фахівців та недосконале правове регулювання фіксації доказів. У свою чергу це зумовлює ризики втрати чи спотворення слідової інформації, що негативно впливає на доказову силу матеріалів під час судового розгляду.

Узагальнено, що вдосконалення техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події в умовах воєнного стану має здійснюватися у трьох взаємопов'язаних напрямках: нормативно-правовому (через оновлення кримінальних процесуальних положень щодо фіксації, зберігання та передачі речових доказів і закріплення стандартів використання новітніх технологій); організаційно-технічному (шляхом модернізації криміналістичних комплектів, упровадження мобільних лабораторій, безпілотних систем і цифрових платформ збору доказів); кадрово-підготовчому (через системне підвищення кваліфікації слідчих, дізнавачів, інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів), судових експертів, а також проведення практичних навчань з використання інноваційних засобів документування місця події)).

5. Встановлено, що техніко-криміналістичне забезпечення під час проведення інших слідчих (розшукових) дій, зокрема, за участю підозрюваного в умовах воєнного стану охоплює комплекс теоретичних і практичних положень, спрямованих на забезпечення достовірності та повноти збирання доказової інформації. Проведений науковий аналіз засвідчив, що застосування техніко-криміналістичних засобів (під час обшуку, допиту, слідчого експерименту, освідування чи отримання зразків для експертизи) має специфіку, обумовлену як особливостями психологічного контакту з особою, процесуальними гарантіями її прав, так і безпековими вимогами. Зокрема, аудіо- та відеофіксація дозволяє повно і безперервно зафіксувати перебіг

процесуальних дій, виключити спотворення чи суб'єктивне трактування показань; дактилоскопічні та біологічні види засобів забезпечують оперативне виявлення, вилучення й ідентифікацію слідів людини, що підтверджує її присутність або участь у події; комп'ютерно-технічні пристрої застосовуються для пошуку, копіювання й збереження електронних даних без порушення їх цілісності; електронно-оптичні перетворювачі дають змогу виявляти мікросліди, невидимі неозброєним оком; а цифрові системи, зокрема безпілотні літальні апарати, використовуються для просторової реконструкції обстановки, визначення траєкторій руху учасників і точного відтворення подій.

6. З'ясовано, що призначення та проведення судових експертиз у період воєнного стану є самостійною процесуальною дією, спрямованою на встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні шляхом використання спеціальних знань, досвіду та наукових методик. Експерт, діючи в межах своєї компетенції, самостійно визначає фактичні дані, що мають доказове значення, забезпечуючи наукову обґрунтованість і процесуальну допустимість результатів. На основі аналізу чинного законодавства (КПК України, Закону України «Про судову експертизу», відповідних інструкцій і методичних рекомендацій) та реальної експертної практики визначено основні види експертиз, що застосовуються у кримінальних провадженнях в умовах воєнного стану. До них належать криміналістичні (зброї, вибухових речовин, вибухових пристроїв, портретна, семантико-текстуальна, відео- і звукозапису), інженерно-технічні (комп'ютерно-технічна, водно-, авіаційно- і військово-технічна), товарознавчі (військового майна, техніки та озброєння), судово-медичні, молекулярно-генетичні, психіатричні та військові експертизи. Показано, що ці види судових експертиз мають вирішальне значення, передусім, для розслідування, воєнних злочинів. Їх проведення забезпечує встановлення причинно-наслідкових зв'язків, ідентифікацію осіб, визначення механізмів подій і кваліфікацію дій підозрюваних.

Встановлено, що діяльність експертних установ у період воєнного стану супроводжується значними труднощами, зокрема, перевантаженістю судових

експертів, браком фінансування та матеріальних ресурсів, частковим руйнуванням лабораторій, а також повільною актуалізацією нормативних актів відповідно до сучасних стандартів судово-експертної діяльності.

Запропоновано комплекс заходів для підвищення ефективності судово-експертної діяльності: удосконалення законодавчого регулювання, створення мобільних експертних груп, розширення фінансування судово-експертних установ, цифровізацію обліку результатів експертиз і запровадження міжвідомчої взаємодії у сфері збору, зберігання та обробки експертних даних. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню оперативності, достовірності та доказової значущості результатів експертних досліджень у кримінальних провадженнях.

7. Встановлено, що техніко-криміналістичне забезпечення проведення судових експертиз у період воєнного стану є складовою частиною загального криміналістичного забезпечення розслідування, що поєднує теоретичні засади криміналістики та практичну діяльність експертів. Під цим поняттям запропоновано розуміти діяльність, спрямовану на розроблення, удосконалення та застосування технічних засобів, методів і рекомендацій, заснованих на спеціальних знаннях у сфері науки й техніки, з метою забезпечення належних умов дослідження об'єктів, явищ і процесів для формування висновку експерта.

Обґрунтовано, що у правовому вимірі техніко-криміналістичне забезпечення експертної діяльності спирається на положення ч. 5 ст. 38 КПК України щодо обов'язку органів досудового розслідування забезпечувати ефективність кримінального провадження, а також на норми Закону України «Про судову експертизу». У виконавчому аспекті центральне місце належить державному судовому експерту, який, використовуючи спеціальні знання, методики та технічні засоби, забезпечує наукову достовірність і процесуальну допустимість результатів експертного дослідження.

Звернута увага на те, що в умовах воєнного стану актуалізувались різного роду професійні виклики, зокрема, поява нетипових об'єктів дослідження, обмеження у логістиці та безпеці функціонування судово-експертних установ.

Унаслідок цього виникає потреба у впровадженні адаптованих або спеціально розроблених технічних рішень: лабораторних комплексів, відеоспектральних компараторів, порівняльних мікроскопів, автоматизованих ідентифікаційних систем, галузевих баз даних, а також спеціалізованого програмного забезпечення для експертних досліджень. Акцентовано, що пріоритетними напрямками удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення судових експертиз у період воєнного стану є: стандартизація методик і процедур; модернізація обладнання із впровадженням 3D- та гіперспектральних технологій; створення умов для безперервності експертних досліджень; підготовка кадрів; розширення міжвідомчої та міжнародної взаємодії в судово-експертній діяльності.

8. Висновок експерта є самостійним джерелом доказів, який повинен відповідати загальним критеріям оцінки доказів (допустимості, належності, достовірності та достатності, як окремо, так і в сукупності з іншими доказами).

Для забезпечення єдиного підходу до оцінки висновків експертів у складних умовах воєнного стану розроблено типовий криміналістичний алгоритм, який передбачає послідовну перевірку: законності призначення експертизи; достовірності та достатності об'єктів дослідження; наукової обґрунтованості застосованої методики; повноти та логічної послідовності викладених результатів; належності отриманих даних до конкретного провадження; правомірності дій експерта та наявності в нього необхідної компетенції. Такий підхід забезпечує всебічність і неупередженість оцінки експертних результатів.

Доведено, що в умовах воєнного стану допит експерта повинен розглядатися як самостійна слідча дія, спрямована на уточнення, роз'яснення або доповнення висновку без необхідності призначення повторних чи додаткових експертиз. Окрім цього, відповідна дія сприяє дотриманню розумних строків розслідування, оптимізує доказовий процес і підвищує ефективність взаємодії між експертом та слідчим. У зв'язку з чим, запропоновано вдосконалити чинне законодавство, зокрема викласти ч. 1 ст.

356 КПК України у новій редакції, передбачивши право дізнавача, слідчого, прокурора чи слідчого судді викликати експерта для допиту з метою роз'яснення висновку. Такий підхід відповідає сучасним потребам кримінального процесу в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова В. М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.
2. Абрамова В. М. Праксеологічний підхід до розуміння помилки в діяльності судового експерта. *Молодий вчений*. 2015. № 2. С. 717–720.
3. Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження): монографія. Київ: Атіка, 2007. 304 с.
4. Ангурець О., Хазан П., Колесникова К., Куш М., Чернохова М., Гавранек М. *Україна, шкода довкіллю, екологічні наслідки війни: електронне науково-популярне видання*. 2023. 82 с. URL: <https://cleanair.org.ua/wpcontent/uploads/2023/03/cleanair.org.ua-war-damages-ua-version-04-low-res.pdf>.
5. Андрєєв Д. В. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного обігу зброї: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Харків, 2020. 272 с.
6. Антонюк Ю. В., Удовенко Ж. В. Поняття та суть взаємодії слідчого з працівниками експертної служби. *Теорія і практика судової експертизи: збірник матеріалів круглого столу*. / Навчально-науковий інститут № 2 Нац. акад. внутр. справ Київ, 2016. С. 7–8.
7. Арешонков В. В. Інформаційні технології у криміналістичних дослідженнях: сучасний стан та перспективи подальшого впровадження. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез II Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 15 квіт. 2016 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2016. С. 12–16.
8. Арешонков В. В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 42 с.

9. Арешонков В. В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 559 с.
10. Барцицька А. А. Криміналістичні технології: сутність та місце в системі криміналістичної науки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2011. 21 с.
11. Батюк О. В, Дмитрів С. О. До питання організації розслідування військових злочинів. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 77–87.
12. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту: навч. посіб. Київ: НВТ «Правник», 1997. 64 с.
13. Бедь В. В. Юридична психологія: навч. посіб. 2 вид., допов. і переробл. Київ: МАУП, 2004. 436 с.
14. Береза Ю. М., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 155 с.
15. Бершов Г. Є. Військова експертиза у кримінальному провадженні. *Вісник Кримінологічної Асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 239–245. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/141/138>.
16. Бершов Г. Є. Теоретико-правові та праксеологічні основи використання спеціальних знань при розслідуванні військових злочинів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2024. 410 с.
17. Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2007. 512 с.
18. Боровиченко Ю. О. Позитивні та негативні сторони обов'язкового застосування відео зйомки під час допиту. *Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень: збірник матеріалів круглого столу / Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів Нац. акад. внутр. справ*. Київ, 2013. С. 45-47.

19. Будко Т. В. Проблемні питання судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення та рекомендації щодо їх вирішення (на матеріалах кримінальних проваджень): монографія. Київ: Нац. акад. СБУ, 2017. 88 с.
20. Будко Т. В. Семантико-текстуальна експертиза мовленнєвих об'єктів з умовностями: монографія. Київ: НА СБУ, 2024. 50 с.
21. Бульба Т. М. Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 220 с.
22. Буханченко О. А. Особливості огляду місця кримінального вибуху за участю спеціаліста-вибухотехніка: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 16 с.
23. Буханченко О. А. Особливості огляду місця кримінального вибуху за участю спеціаліста-вибухотехніка: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 183 с.
24. В ООН опублікували швидку екологічну оцінку підриву Каховської дамби. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3779059-v-oon-opublikovali-svidku-ekologichnu-ocinku-pidrivu-kahovskoi-dambi.html>.
25. Варсан Є. Б. Судово-медична оцінка надзвичайної ситуації з великою кількістю постраждалих як особливий об'єкт судово-медичної експертизи. *Вісник Вінницького національного медичного університету*. 2020. Т. 24, № 3. С. 502–506.
26. Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І., Гончаренко С. В., Попелюшко В. О. Криміналістика. Академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 495 с.
27. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
28. Великий тлумачний словник сучасної української мови: уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

29. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1999. 212 с.

30. Використання спеціальних знань під час розслідування колабораційної діяльності: практ. посіб. / М. В. Нечеснюк, А. А. Вознюк, Є. О. Письменський та ін. Київ:, 2024. 132 с.

31. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями: наук.-практ. рек. / В. В. Коваленко, В. С. Бондар, І. М. Вигівський, В. Г. Дрозд, Ю. М. Слухаєнко. Київ: Алерта, 2024. 136 с.

32. Воєвода А. Г. Основні положення методики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил водіння або експлуатації військових машин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 253 с.

33. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методології розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.09. Харків: 2002. 37 с.

34. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Харків, 2023. 297 с.

35. Вуйма А. Г. Особливості підготовки до призначення молекулярно-генетичних експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку зі вчиненням убивств. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. № 21. С. 79–91.

36. Вуйма А. Г., Степанюк Р. Л. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування вбивств. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики*: матер. міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків, 29 жовтня 2021 р.). Харків, ХНУВС, 2021. С. 91-94.

37. Гацкалов К. О. Учбово-методичний посібник з питань дактилоскопіювання живих осіб та трупів. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 24 с.

38. Гіверц П. В. Криміналістичне дослідження нетипової вогнепальної зброї (за матеріалами ізраїльської експертної практики): дис. ... докт. філософ. 081. Харків. 2021. 268 с.

39. Головка М. Б., Осипенко І. П. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення): навч.-метод. посіб. Чернігів: ЧНТУ, 2015. 126 с.

40. Гончаренко В. Г. Науково-технічні засоби в роботі слідчого: навч.-метод. посіб. Київ: Вид-во Київськ. ун-та, 1972. 108 с.

41. Гончаренко В. Г. Право і криміналістика. *Вісник Академії адвокатури України*. 2004. № 1. С. 40–43.

42. Гора І. В. Сучасні проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів органами Служби безпеки України. *Криміналістика XXI століття: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 25–26 листоп. 2009 р.). Харків: Право, 2010. С. 120–124.

43. Гора І. В., Колесник В. А. Криміналістичні експертизи та дослідження, що проводяться у системі правоохоронних органів України: наук.-практ. посібник. Київ: Вид-во Академії СБУ, 1999. 80 с.

44. Гресь Ю. О. Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 23 с.

45. Григоренко Д. Правила оформлення додатків до протоколів процесуальних дій за чинним КПК України. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу*: Матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф. 10 червня 2016 р. Кривий Ріг, 2016. С.334-337.

46. Давиденко В. В. Методика розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 322 с.

47. Давиденко В. С. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 313 с.

48. Давиденко В. С. Розслідування насильницьких злочинів, вчинених військовослужбовцями: проблеми тактики та методики: монографія. Київ: Атіка, 2010. 272 с.

49. Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2018. 238 с.

50. Дановська І. І. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в органах внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 280 с.

51. Дановська І. І. Техніко-криміналістичне забезпечення процесу розкриття та розслідування злочинів. *Міжнародне співробітництво ОВС у боротьбі з транснаціональною злочинністю*: тези доп. Міжнар. наук.-теорет. конф., (Київ, 24 берез. 2010 р.) / ред. кол.: М. Г. Вербенський, В. Я. Горбачевський, Є. М. Моїсеєв, О. М. Джужа та ін.; КНУВС. Київ, 2010. С. 68–70.

52. Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції: постанова Кабінету Міністрів України: від 27.05.2011 р. № 804. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/804-2011-п#text>.

53. ДНК-експертиза для пошуку загиблих. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3693116-dnkekspertiza-dla-posuku-zagiblih-provoditsa-lise-za>.

54. Дяченко Н. М., Костильова О. А. Метод генетичної ідентифікації людини шляхом аналізу мітохондріальної ДНК. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ: Міністерство юстиції України, 2011. № 56. С. 187–191.

55. Експертиза відео-, звукозапису. Основні завдання експертизи відео-, звукозапису та перелік вирішуваних питань. URL: <https://www.hniise.gov.ua/13975-ek-spertiza-vdeo-zvukozapisu.html>.

56. Єзерський Р. Б. Криміналістична техніка та її роль у розкритті і розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2005. 253 с.

57. Завдяки ДНК-лабораторіям зі США ідентифікація загиблих займає 90 хвилин. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3688757-zavdaki-dnklaboratoriam-zi-ssa-identifikacia-zagiblih>

58. Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 21 с.

59. Засоби та способи протидії терористичним актам, учиненим із застосуванням вибухових пристроїв: навчально-практичний посібник / В. І. Пащенко, М. В. Кобець, А. В. Іщенко, А. С. Буханченко. Київ: КНУВС, 2010. 112 с.

60. Ієрусалимов І. О. Забезпечення використання науково-технічних досягнень у слідчій діяльності: навчальний посібник. Київ: Науковий світ, 2000. 67 с.

61. Інженерно-екологічна (екологічна) експертиза. *Київський науково-дослідний інститут судових експертиз*. URL: <https://kndise.gov.ua/inzhenerno-ekologichna>.

62. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці й судовій експертизі: монографія / В. Ю. Шепітько, Г. К. Авдеєва, В. М. Шевчук та ін.; за заг. ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2024. 208 с.

63. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

64. Інформаційний лист: види судових експертиз, які проводяться у лабораторії біологічних досліджень та питання які вони вирішують. URL: <https://ndekc.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/02/2017.pdf>.

65. Іщенко А. В. Криміналістика і сьогодення. *Про актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2010. С. 30–33.

66. Іщенко А. В. Методологічні й організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 1997. 37 с.

67. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія / за ред. І. П. Красюка. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 359 с.

68. Іщенко А. В. Нововведення у деяких видах експертних досліджень. *Теорія та практика судово-експертизи*: збірник матеріалів круглого столу. / Навчально-науковий інститут № 2 Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. С. 142–145.

69. Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: монографія / Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 212 с.

70. Іщенко А. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: навч. посіб. / Іщенко А. В., Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 160 с.

71. Іщенко А. В., Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: навч. посіб. Київ, 2007. 160 с.

72. Іщенко А. В., Павлов С. В. Проблеми призначення криміналістики в сучасних умовах: монографія. Запоріжжя: КП «Видавничо-поліграфічний комплекс «Запоріжжя», 2004. 191 с.

73. Капустіна М. В. Криміналістичне забезпечення досудового розслідування: поняття та ознаки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 71–79.

74. Карпінська Н., Крикунов О. Окремі питання проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальному судочинстві. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1 (9). С. 140–144.

75. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ: 2016. 215 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1421/1/karpushin_dis.pdf.

76. Каткова Т. В. Судові експертизи (підстави та процесуальний порядок призначення і провадження, перелік типових питань): навчальний посібник. 3 вид. Харків: «Рубікон», 2003. 192 с.

77. Коба В. Б. Теоретичні та праксеологічні аспекти використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств у сфері е-комерції. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 369–374. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.54>.

78. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій: автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2004. 16 с.

79. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Луганськ, 2004. 216 с.

80. Ковальов К. М. Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2022. 235 с.

81. Ковальова В. В. Шляхи удосконалення організації діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2001. 259 с.

82. Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2017. 618 с.

83. Козлов О. В. Розробка методики «комплексне дослідження ракетно-артилерійського озброєння». С. 466–473. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/a2fc25cb69-466-473.pdf>

84. Комп'ютерна злочинність: навч. посіб. П. Д. Біленчук, Б. В. Романюк, В. С. Цимбалюк та ін. Київ: Атіка, 2002. 385 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/poln_text/knigi/komp_zlo_2002.htm.

85. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Ратифіковано Законом України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n2

86. Копильченко Т. Ю. Експертні помилки у почеркознавчому дослідженні та шляхи їх подолання: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2010. 18 с.

87. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика: монографія. Одеса: «Юридика», 2023. 244 с.

88. Коропецька С. О. Відібрання зразків біологічного походження під час досудового розслідування: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 259 с.

89. Кофанов А. В., Арешонков В. В. Генезис застосування ІТ-технологій у профілактиці та розслідуванні злочинів із використання вогнепальної зброї. *Криміналістика і судова експертиза*. № 64. 2019. С. 209–222.

90. Кофанова О. С. Теоретичні та практичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2011. 18 с.

91. Кравченко О. А. Комплексна оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 65. С. 120–129. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/-120-129.pdf>

92. Кривда Л. Р. Використання судово-медичних знань у розслідуванні насильницьких і корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Одеса, 2024. 220 с.

93. Кривонос М. В., Бондар В. С. Теорія та практика використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів,

психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: монографія. Сєвєродонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідорєнка, 2017. 412 с.

94. Криміналістика: навч. посіб. / А. Ф. Волобуєв, О. О. Волобуєва, О. А. Самойленко та ін.; за ред. А. Ф. Волобуєва. Київ: КНТ, 2011. 504 с.

95. Криміналістика: підручник / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, З. І. Митрохіна, В. Ю. Шепітько; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Ін Юре, 2001. 684 с.

96. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пяковського / 2 вид., переробл. і доповн. Київ: Право, 2020. 752 с.

97. Криміналістика: підручник / К. О. Чаплинський та ін. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2016. 380 с.

98. Криміналістика: підручник / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. 2 вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

99. Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфєнюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3 вид., переробл. і допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

100. Криміналістика: підручник / Ю. П. Алєнін, Л. І. Аркуша, О. О. Подобний, В. В. Тіщенко та ін.; за ред. В. В. Тіщенка. Одєса: Видавничий дїм «Гельветика», 2017. 556 с.

101. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ: «Цєнтр учбової літератури», 2015. 544 с. URL: https://pidru4niki.com/2015060965271/pravo/metodi_kriminalistichnoyi_tehniki.

102. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітько. Харків: Право, 2019. 456 с.

103. Криміналістична техніка: навч. посіб. за ред. А. В. Кофанова. Київ, 2006. 456 с.

104. Криміналістичне дослідження вибухових речовин: метод. реком. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, О. О. Давидова. Київ: КИЙ, 2011. 48 с.
105. Криміналістичне дослідження електродетонаторів промислового та саморобного виготовлення: методика / В. І. Пащенко, Є. М. Ткаченко, О. М. Біба та ін. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, КНДІСЕ М-ва юстиції України, 2006. 67 с.
106. Криміналістичне дослідження об'єктів ґрунтово-мінерального походження: метод. реком. / О. О. Хлесткова, Т. В. Лінючев, Н. М. Косміна та ін. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2007. 120 с.
107. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів: курс лекцій / В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2011. 178 с.
108. Криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років (умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень): навч.-практ. посіб. / В. Я. Горбачевський, В. І. Захаров, І. О. Ієрусалімов та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 68 с.
109. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.
110. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 01.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
111. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. в 2 т. І т. Станом на 27 червня 2025 року. / за заг. ред. Стратонова В. М. Київ: Вид. «Центр учбової літератури», 2025. 740 с.
112. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

113. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т. Т. 1. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажевський, Є. П. Бурдоль та ін. Харків: Право, 2012. 768 с.

114. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: монографія. Київ: Нічлава, 2005. 446 с.

115. Лавріненко Д. В. Використання спеціальних знань під час розслідування терористичних актів: дис. ... докт. філософії: 081 – Право. Харків, 2024. 246 с.

116. Лазебний А. М., Інгульська Д. А Проблема призначення та виконання екологічної експертизи під час війни. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 841–844. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/142.pdf>.

117. Лазор Я., Русин Б., Цибочкін В. Програмно-апаратний підхід до техніко-криміналістичних досліджень об'єктів для розкриття злочинів. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 1996. Випуск 3 «Проблеми державотворення». С. 208–214.

118. Лапта С. П. Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. 234 с.

119. Ларкін М. О. Мова криміналістики як фахова терміносистема. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 1 (18). Том № 6. С. 1–5.

120. Леонов Б. Д., Надіжко М. М. Науково-технічне забезпечення судово-експертної діяльності: сучасний стан та перспективи. *Юридичний вісник*. № 2 (55) 2020. С. 184–190.

121. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія і практика): монографія. Київ: Логос, 2004. 324 с.

122. Лисенко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 499 с.

123. Логвиненко М. І. Деякі шляхи удосконалювання використання спеціальних знань. *Право і безпека*. 2005. № 4–6. С. 82–85.

124. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво Експертної служби МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.

125. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

126. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петряєв С. Ю. Криміналістика: навч. посіб.: в 2 ч. Ч. II: Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». 2017. 474 с.

127. Лютий В. В. Криміналістичне забезпечення розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими злочинними групами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 1. С. 87–91.

128. Мазурок О. Я. Криміналістичне забезпечення діяльності Національної поліції під час розшуку безвісно відсутніх осіб: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2018. 255 с.

129. Малюга Р. В. Експертизи як засоби доказування в кримінальному провадженні щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. *Форум права*. 2014. № 4. С. 210–215. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_38.pdf

130. Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 273 с.

131. Марчук А. І. Судова медицина: курс лекцій. Київ: «Генеза», 1997. 144 с.

132. Методичні рекомендації щодо виявлення, фіксації, вилучення слідів біологічного походження та їх використання у розкритті та розслідуванні злочинів: затв. Голов. слідчим управл. МВС України від 27.11.2008 р. №13/10-15417. Київ, 2008. 13 с.

133. Михайличенко Б. В. Особливості проведення ДНК-досліджень у судово-медичній практиці / Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця. К., 2017. 38 с.

134. Мишков Я. Є. Методика розслідування хабарництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

135. Моїсєєв О. М. Аргументаційні властивості висновку експерта і шляхи підвищення його доказового значення. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2707/%CE>

136. Моїсєєв О. М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування: монографія Харків: Вид. агенція «Апосоль», 2011. 424 с.

137. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

138. Науково-практична нарада начальників бюро судово-медичної експертизи за участю Міжнародного Комітету Червоного Хреста (м. Житомир 29–30 верес. 2016 р.). *Судово-медична експертиза*. 2016. № 2. С. 97–98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sme_2016_2_29

139. Недоступ М. Ф. Судова медицина та психіатрія: навчально-методичний посібник. Сєверодонецьк: ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка, 2021. 305 с.

140. Ортинський В. Л. Сутність та цілі використання судових експертиз під час досудового розслідування кримінальних проваджень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 1 (29), 2021. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/may/23519/3.pdf>.

141. Ортинський В. Л., Гула Л. Ф. Особливості судово-психіатричної експертизи підозрюваного у вчиненні вбивства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 4–9.

142. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях: науково-методичні рекомендації / В. В. Кікінчук, Р. Л. Степанюк, О. О. Юхно та ін. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2018. 48 с.

143. Особливості підготовки матеріалів для призначення судових експертиз: навч. наочн. посіб. для працівників правоохоронних органів / О. П. Угровецький та ін. Харків: ХНДІСЕ; Промінь, 2019. 180 с.

144. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: посіб. В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 148 с.

145. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину: метод. реком. / Т. Г. Каткова, Т. В. Каткова. Харків: Право, 2011. 240 с.

146. Павлишин Б. О. Поняття «техніко-криміналістичного забезпечення» розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи. *Вісник академії адвокатури України*. 2014. Том 11. № 3 (31). С. 116–123.

147. Павлишин Б. О. Техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування вбивств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2017. 246 с.

148. Папіж Т. М., Кривда Р. Г. Ідентифікація особи при розслідуванні воєнних злочинів з використанням судово-медичних методів в одеському обласному бюро судово-медичної експертизи. *Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів*: матеріали круглого столу (м. Одеса, 21 лют. 2024 р.). ОДУВС. Одеса, 2024. С. 129–133

149. Перелік криміналістичного програмного забезпечення, протестованого Американським інститутом стандартизації (NIST). URL: <https://www.nist.gov/itl/ssd/software-quality-group/computer-forensics-tool-testing-program-cfft>.

150. Перлін С. Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2020. С. 221–226. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/41.pdf>.

151. Перцев Р. В. Перспективи використання безпілотних літальних апаратів у криміналістиці. *Економіко-правові дискусії: матеріали III Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конференції студентів, аспірантів та науковців*, 30 квіт. 2022 р. Кропивницький. С. 372–374.

152. Перцев Р. В. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (за матеріалами української та ізраїльської практики): дис. ..канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2022. 225 с.

153. Петричук С. В. Особливості призначення та проведення молекулярно-генетичної експертизи. *Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів: матеріали круглого столу* (Київ, 25 лют. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 45–48.

154. Пиріг І. В. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 347–352.

155. Пиріг І. В. Поняття криміналістичного та експертного забезпечення досудового розслідування. *Криміналістичний вісник*. № 1 (29), 2018. С. 14–22. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/08189138-e8d8-4c11-87a0-bfa3525bf544/content>.

156. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 454 с.

157. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монографія Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. 312 с.

158. Пиріг І. В. Технічне забезпечення експертної діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 70–77.

159. Підпалій В. В. Криміналістична характеристика та розслідування крадіжок в умовах великого міста: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 214 с.

160. Поджаренко К. Є. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 18 с.

161. Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: затв. Наказом МО України від 14.08.2008 р. № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text>.

162. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи: затв. Наказом МОЗ України від 08.05.2018 р. № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text>.

163. Правда В. І., Мрачковський О. Д., Абрамович А. О. Георадари. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Радіоелектроніка та телекомунікації*. 2015. № 818. С. 49–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPPT_2015_818_10

164. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи: затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0251-95#Text>

165. Правила судово-медичного визначення ступені тяжкості тілесних ушкоджень: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>.

166. Приходько Ю. П. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальними вибухами: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2016. 300 с.

167. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 р. № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

168. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 р. № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

169. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду від 01.11.1996 р. № 9. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96> (дата звернення: 01.11.2025).

170. Про затвердження Інструкції з організації проведення судових експертиз та експертних досліджень в Експертній службі Служби безпеки України: Наказ Служби безпеки України від 30.05.2025 № 209. Дата оновлення: 18.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0913-25#n7> (дата звернення: 01.11.2025).

171. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

172. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз: наказ Міністерства юстиції України від 02.10.2008 р. № 1666/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

173. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини: наказ від 29.09.2017 р.

№ 807/1193/279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17#Text>
(дата звернення: 01.11.2025).

174. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.05.2018 р. № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text>
(дата звернення: 01.11.2025).

175. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 01.11.2025)
(дата звернення: 01.11.2025).

176. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного суду від 30.05.1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97> (дата звернення: 01.11.2025).

177. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

178. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду від 26.04.2002 р. № 3. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02> (дата звернення: 01.11.2025).

179. Пряхін Є. В. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень: навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 164 с.

180. Пучко Д. В. Належність і допустимість висновку експерта як критерії оцінювання судової експертизи. *Загальні положення судової експертизи*. Харків: Право, 2020. Вип. 22. С. 226–239. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/379-Article%20Text-749-1-10-20210518.pdf>

181. Радецька В. Я. Мова науки криміналістики: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. 222 с.

182. Ревака В. М. *Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.* Харків, 2006. 20 с.
183. Репешко П. І. *Щодо регламентації вимог до висновку судового експерта у законодавстві України. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* Харків: Право, 2004. Вип. 4. С. 36–39.
184. Рожнова В. В. *Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ.* 2013. № 1. С. 301–306.
185. Рожнова В. В. *Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності: зб. матер. конф. (Київ, 25 листоп. 2016 р.).* Київ: ННІ № 2 Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 255–258.
186. *Розслідування злочинів, учинених з використанням шкідливих програмних чи технічних засобів: метод. реком. / О. С. Тарасенко, О. Ф. Вакуленко, О. М. Стрільців та ін.* Київ, 2016. 55 с.
187. Романюк Б. В. *Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09.* Київ, 2002. 222 с.
188. Рувін О. Г. *Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07.* Суми. 2021. 410 с.
189. Рувін О. Г. *Актуальні питання розвитку судової експертизи на прикладі Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 05 листоп. 2019 р.).* Київ: КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 482–486.
190. Рябий, М., Гончарук, Ю., Поліщук, Ю. *Огляд технологій зберігання та аналізу даних з супутникових знімків та аерофотозйомки. Кібербезпека: освіта, наука, техніка.* 2024. № 2(26). С. 348–360.

191. Сас В. А. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 219 с.
192. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.
193. Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика: монографія. Харків: Право, 2016. 456 с.
194. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2017. 516 с.
195. Сіренко О. В., Дорошенко Ю. І., Барановська В. В. Формування недопустимості доказів у контексті доктрини «плодів отруєного дерева». *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. С. 261–265. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/47.pdf>
196. Сокиран М. Ф. Застосування технічних засобів фіксації ходу та результатів огляду місця події. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ, 2011. № 1 (20). С. 160–167.
197. Судова медицина: електронний підручник / В. Д. Мішалов та ін.; Національний університет охорони здоров'я України ім. П. Л. Шупика. URL: <https://nuozu.edu.ua/s/np/k/sudovoi-medytyny/pidruchnyky-ta-posibnyky/3535-elektronnij-pidruchnik-sudova-meditsina-za-zagalnoyu-redaktsieyu-profesora-v-dmishalova>.
198. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.
199. Судово-експертна діяльність: довідник для суддів. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2001. 344 с.
200. Твердохліб В. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Харків, 2024. 252 с.

201. Теплицький Б. Б. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 268 с.

202. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах: метод. реком. / авт. кол.: Д. М. Тичина, А. О. Антощук, О. О. Юхно та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, А. В. Шевчишена. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. 70 с.

203. Тимчишин Д. М. Використання науково-технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного у вчиненні вбивства. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. Київ, 2013. № 2 (87). С. 295–301.

204. Тимчишин Д. М. Удосконалення науково-технічного забезпечення початкового етапу розслідування вбивств. *Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 24 лют. 2012 р.). Одеса: Одес. держ ун-т внутр. справ, 2012. С. 253–254.

205. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2003. 427 с.

206. Топчій В. В. Молекулярно-генетична експертиза в кримінальному процесі в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2024. Вип. 4 (17). С. 245–251.

207. Торопов С. О. Попередні балістичні дослідження на місці події. *Форум права*. 2008. № 3. С. 485–489.

208. У кожному обласному центрі є хоча б мобільна лабораторія: як проводять ДНК-експертизи під час війни. URL: <https://suspilne.media/421146-u-koznomu-oblasnomu-centri-e-hoca-b-mobilna-laboratoria-ak-provodat-dnk-ekspertizi-pid-cas-vijni>.

209. Удовенко Ж. В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 205 с.

210. Устаткування для виявлення загроз Smiths Detection / Heimann – рентгеновських контроль – Пакети і ручний багаж – ВЕРСІЯ – рішення для

аеропортів. URL: <https://www.versiya.com/ua/smiths-detection/x-rayinspection/parcels-baggage.html> (дата звернення: 01.10.2025).

211. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій: навчальний посібник / Є. Ю. Свобода, А. В. Кофанов, А. В. Самодін та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 432 с.

212. Фурман Я. В., Нечеснюк М. В., Антощук А. О., Степанюк В. М. Практика використання георадарів у практиці виявлення та розслідування кримінальних правопорушень: аналіт. огляд. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. 21 с.

213. Хахановський В. Г. Теорія і практика криміналістичної інформатики: автореф. дис ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 28 с.

214. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 556 с.

215. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 32–37

216. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 245 с.

217. Чорноус Ю. М. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 213–217.

218. Шаповал О. В. Криміналістичне забезпечення розслідування економічних злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 209 с.

219. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський та російсько-український); за ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.

220. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.

221. Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень: дис. ... доктора

філософії за спеціальністю 081 – Право. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0821U102258>. 272 с.

222. Шкурупій М. В. Судова медицина: підручник. Київ: Медицина, 2004. 440 с.

223. Шульга О. О. Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ. 2020. 273 с.

224. Щербаковський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз: монографія. Харків, 2011. 400 с.

225. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія Харків, 2015. 560 с.

226. Щербанюк Д. В. Деякі особливості використання на досудовому розслідуванні висновку експерта, в якому реалізовано право на експертну ініціативу. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. Харків, 2017. С. 226–227. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/106.pdf

227. Юнацький О. В. Конспект лекцій з дисципліни «Судова медицина». Дніпро: ДДУВС, 2016. 333 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wpcontent/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1125/7.1.pdf>

228. Юридична енциклопедія: у 6 т./ редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ, 2002. Т. 4. 720 с.

229. Яновська О. Г. Застосування доктрини «плодів отруєного дерева» при перегляді судових рішень за виключними обставинами. Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу. *Зб. статей за матеріалами наук.-практ. конф. з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського нац. ун-ту імені Івана Франка*. Львів, 2020. С. 213–219.

230. Яремчук В. О. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2014. 20 с.

231. Al-Dhaqm A., Ikuesan R. A., Kebande V. R., Razak S., Ghabban F. M. Research Challenges and Opportunities in Drone Forensics Models. *Electronics*. 2021. Vol. 10, 1519. URL: <https://doi.org/10.3390/electronics10131519>.

232. Carrol I. R. Physical and Technical Aspects of fire and Arson Invesnigation. USA: Charles C. Thomas Publisher, 1979. 276 p.

233. Disaster Victim Identification. URL: https://www.interpol.int/en/How-we-work/Forensics/Disaster-Victim-Identification-DVI?utm_source=chatgpt.com

234. Gäfgen V. Germany: Judgment of the European Court of Human Rights from 1 June 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-99015>.

235. Jayme Blaschke, Texas State lands federal grant to study the use of drones to locate human remains. *Research & Innovation*. June 9, 2020 URL: <https://news.txstate.edu/research-and-innovation/2020/texas-state-lands-federal-grant-to-study-the-use-of-drones-to-locate-human-remains.html>.

236. Mendis NDNA, Dharmarathne TSS, Wanasinghe NC. Use of unmanned aerial vehicles in crime scene investigations - novel concept of crime scene investigations. *Forensic Res Criminal Int J*. 2017. Vol. 4(1):1-2. DOI: 10.15406/frcij.2017.04.00094.

237. Pajares, Gonzalo, Overview and Current Status of Remote Sensing Applications Based on Unmanned Aerial Vehicles (UAVs). *Photogrammetric Engineering & Remote Sensing*, 2015. Vol. 81(4). P. 281–330. doi: 10.14358/PERS.81.4.281.

238. PIX4D. Gaussian splitting for professionals. Now also for drones! URL: <https://www.pix4d.com>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, д. ю. н., професор, заслужений юрист України
полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

2025 року

АКТ № 109/889-2025
від 17.11.2025

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження Філіпова Ю.С.

Уклала комісія у складі:

Голови:	заступника начальника управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, полковника поліції Ананченка Володимира
членів комісії:	начальника 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Романова Максима старшого слідчого в особливо важливих справах 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Крушеницького Андрія

комісія відповідно до наказу Національної поліції України № 692 від 17.06.2025 «Про затвердження Порядку участі працівників слідчих підрозділів Національної поліції України в науковій та освітній діяльності»,

склала цей акт щодо розгляду основних положень і результатів дисертаційного дослідження Філіпова Юрія Євгеновича на тему: «Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права.

Дисертація присвячена формуванню науково обґрунтованих теоретичних і практичних засад техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану з розробленням пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування і судово-експертних установ в умовах воєнного стану.

Комісією встановлено, що висновки, які містяться у дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять у системі службової підготовки, а також при проведенні нарад, семінарів, а викладені у них пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час розслідування кримінальних правопорушень.

Матеріали, викладені у висновках дисертаційного дослідження, можуть використовуватись під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їх процесуальної діяльності.

Голова комісії:

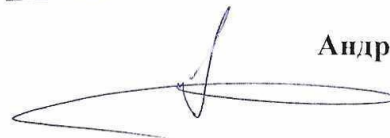

Володимир АНАНЧЕНКО

Члени комісії:

Максим РОМАНОВ

Андрій КРУШЕНИЦЬКИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Національної академії

внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2026 року

АКТ

25 . 03 .2026

м. Київ

№ 73-10

**Впровадження результатів
дисертації Філіпова Ю.Є.
у наукову діяльність НАВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги Петрівни;
- професора кафедри адміністративного права та процесу, доктора юридичних наук, професора полковника поліції Доценка Олександра Сергійовича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонові Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри адміністративного права та процесу НАВС Філіпова Юрія Васильовича на тему «Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що в роботі реалізовано теоретико-правовий підхід до формування розслідування кримінальних правопорушень з розробленням пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів і судово-експертних установ в умовах воєнного стану.

Проаналізовано основні результати дослідження Філіпова Ю.Є., зокрема наукові праці, у яких опубліковано теоретичні положення дисертації:

1. Filipov, Y. (2022). Technical and forensic support for the investigation of war crimes: Concept, purpose, individual areas of development (Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: поняття, мета, окремі напрями

розвитку). *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 12(4), 72-83. doi: <https://doi.org/10.56215/04221204.72>

2. Yusupov, V., & Filipov, Yu. (2023). Munitions and explosives as objects of criminal offences during the commission of criminal offences (Бойові припаси та вибухові речовини як предмети злочинних посягань під час учинення кримінальних правопорушень). *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 13(2), 63-73. doi: [10.56215/naia-chasopis/2.2023.63](https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.63)

3. Філіпов Ю. Є. Види та можливості судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 4. С. 176-182. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.27>

4. Філіпов Ю. Є. Оцінка та використання результатів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Правові новели*. 2025. № 26. С. 398-406. doi: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.45>

5. Філіпов Ю. Є. Питання класифікації техніко-криміналістичних засобів, що застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 серпня 2023 р.: Том 1. Київ : ІСТЕ СБУ, 2023. С. 175-179.

6. Філіпов Ю. Є. Допомога спеціалістів при збиранні об'єктів для призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні. *Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України та в контексті європейської інтеграції* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 вересня 2023 року) / відп. ред. А. Черемнова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 262 с. С. 205-210.

7. Філіпов Ю. Є. Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 161-162.

8. Філіпов Ю. Є., Семенюк О. А. Особливості початкового етапу розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 195-198.

9. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами [Текст]: метод. реком. / [О. М. Брисковська, О. В. Богатиков, С. В. Бондар, О. С. Старенький, Ю. Є. Філіпов]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 60 с.

10. Використання службових собак кінологічними підрозділами Національної поліції України для виявлення вибухових речовин в умовах воєнного стану [Текст] : метод. реком. / [В. В. Юсупов, А. О. Антошук, Ю. П. Приходько та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 46 с.

11. Розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами, учинених організованими групою: методика / авт. кол.: О. М. Брисковська, О. В. Богатиков, М. В. Бурак, С. В. Бондар, М. О. Гелемей, Ю. Є. Філіпов. Київ: НАВС, 2023.

На підставі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що зазначені вище матеріали дисертаційного дослідження Філіпова Ю.Є. використовуються в науковій діяльності НАВС під час підготовки монографій, підручників і навчальних посібників, розроблення методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, а також обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких передбачає здійснення наукових досліджень.

Члени комісії:

 Ольга АНТИШОВА
 Олександра ДОЦЕНКА
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
2026 року

АКТ

25.05.2026

м. Київ

№ 72-07

**Впровадження результатів
дисертаційного дослідження в
освітній процес НАВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

- Заступника начальника відділу організації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника полковника поліції Корольчука Віктора Володимирович;
- т.в.о. начальника кафедри кримінального права, доктора юридичних наук, професора полковника поліції Кришевич Ольги Володимирівни;
- завідувача кафедри адміністративного права та процесу, доктора юридичних наук, професора полковника поліції Доценка Олександра Сергійовича;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри адміністративного права та процесу НАВС Філіпова Юрія Євгенійовича на тему: «Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні», а саме:

1. Filipov, Y. (2022). Technical and forensic support for the investigation of war crimes: Concept, purpose, individual areas of development (Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: поняття, мета, окремі напрями розвитку). *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 12(4), 72-83. doi: <https://doi.org/10.56215/04221204.72>

2. Yusupov, V., & Filipov, Yu. (2023). Munitions and explosives as objects of criminal offences during the commission of criminal offences (Бойові припаси та вибухові речовини як предмети злочинних посягань під час учинення кримінальних правопорушень). *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 13(2), 63-73. doi: 10.56215/naia-chasopis/2.2023.63

3. Філіпов Ю. Є. Види та можливості судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного*

та приватного права. 2025. Вип. 4. С. 176-182. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.27>

4. Філіпов Ю. Є. Оцінка та використання результатів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Правові новели*. 2025. № 26. С. 398–406. doi: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.45>

5. Філіпов Ю. Є. Питання класифікації техніко-криміналістичних засобів, що застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 серпня 2023 р.: Том 1. Київ : ІСТЕ СБУ, 2023. С. 175–179.

6. Філіпов Ю. Допомога спеціалістів при збиранні об'єктів для призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні. *Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України та в контексті європейської інтеграції* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 вересня 2023 року) / відп. ред. А. Черемнова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 262 с. С. 205–210.

7. Філіпов Ю. Є. Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 161–162.

8. Філіпов Ю. Є., Семенюк О. А. Особливості початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 195–198.

9. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами [Текст]: метод. реком. / [О. М. Брисковська, О. В. Богатиков, С. В. Бондар, О. С. Старенький, Ю. Є. Філіпов]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 60 с.

10. Використання службових собак кінологічними підрозділами Національної поліції України для виявлення вибухових речовин в умовах воєнного стану [Текст] : метод. реком. / [В. В. Юсупов, А. О. Антошук, Ю. П. Приходько та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 46 с.

11. Розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами, учинених організованими групою: методика / авт. кол.: О. М. Брисковська, О. В. Богатиков, М. В. Бурак, С. В. Бондар, М. О. Гелемей, Ю. Є. Філіпов. Київ: НАВС, 2023.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що інформаційні видання містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні

навчальних дисциплін «Основи криміналістики», «Дії поліцейського на місці події», «Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні», «Слідчий огляд» під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати його до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Віктор КОРОЛЬЧУК

 Ольга КРИШЕВИЧ

 Олександра ДОЦЕНКА

 Людмила ГАЙДАР

ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ
анкетування 385 респондентів (210 слідчих і дізнавачів, 95 інспекторів-криміналістів та 80 судових експертів) з проблемних щодо техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні

Питання	Результат	
	Кількість осіб	%
1. Як Ви оцінюєте рівень техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування під час воєнного стану?		
високий	46	12
середній	223	58
низький	116	30
2. Наскільки ефективно використовуються наявні криміналістичні засоби?		
ефективно	139	36
частково	196	51
не ефективно	50	13
3. Чи відчули Ви погіршення матеріально-технічного забезпечення з початком воєнного стану?		
так	258	67
ні	127	33
4. Які види криміналістичних засобів найчастіше застосовуються у Вашій роботі?		
фото-, відеофіксація	162	42
дактилоскопічні	81	21
трасологічні	65	17
інше	77	20
5. Чи використовуються у Вашій практиці безпілотні літальні апарати для фіксації місця події?		
так	73	19
епізодично	131	34
ні	181	47
6. Наскільки активно впроваджуються цифрові технології (3D-моделювання, GIS-системи, відеоаналітика)?		
активно	85	22
частково	204	53

не впроваджуються	96	25
7. Чи вважаєте Ви, що рівень підготовки працівників щодо роботи з новітніми криміналістичними засобами є достатнім?		
так	69	18
частково	216	56
ні	100	26
8. Як часто виникають труднощі у використанні криміналістичної техніки через відсутність інструкцій або методик?		
постійно	81	21
іноді	243	63
рідко	61	16
9. Чи достатньо правове регулювання визначає порядок використання технічних засобів фіксації доказів у районах бойових дій?		
так	43	11
частково	189	49
ні	153	40
10. Як Ви оцінюєте рівень взаємодії між слідчими, експертами та криміналістами у процесі розслідування?		
високий	108	28
задовільний	208	54
низький	69	18
11. Чи своєчасно проводяться експертизи у кримінальних провадженнях під час воєнного стану?		
так	142	37
іноді із затримками	185	48
ні	58	15
12. Які чинники найбільше ускладнюють проведення судових експертиз у період воєнного стану?		
відсутність матеріалів	120	31
нестача техніки	108	28
евакуація лабораторій	92	24
інше	65	17
13. Чи використовуєте Ви результати судових експертиз як основне джерело доказів у кримінальних провадженнях?		
так	246	64
іноді	112	29
рідко	27	7
14. Чи потребує вдосконалення система технічної фіксації слідчих (розшукових) дій?		
так	316	82
ні	69	18
15. Як Ви оцінюєте забезпечення експертних установ сучасними		

технічними засобами?		
високе	54	14
середнє	185	48
низьке	146	38
16. Чи доцільно впровадити єдиний стандарт техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування під час воєнного стану?		
так	350	91
ні	35	9
17. Які інновації, на Вашу думку, найбільш перспективні для криміналістики у воєнний період?		
3D-моделювання	100	26
дрони	112	29
ШІ-аналітика	89	23
автоматизовані обліки	84	22
18. Чи вважаєте Ви за необхідне запровадити системну підготовку та підвищення кваліфікації працівників щодо роботи з новітніми техніко-криміналістичними засобами?		
так	343	89
частково	35	9
ні	7	2
19. Чи доцільно розширити міжнародне співробітництво у сфері криміналістичних досліджень для адаптації передових технологій у воєнний час?		
так	331	86
частково	42	11
ні	12	3
20. Чи підтримуєте Ви необхідність розроблення єдиної національної програми розвитку криміналістики у воєнний і післявоєнний період?		
так	362	94
ні	23	6

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Filipov, Y. (2022). Technical and forensic support for the investigation of war crimes: Concept, purpose, individual areas of development. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. Vol. 12(4). P. 72-83. URL: <https://doi.org/10.56215/04221204.72>.

2. Yusupov V., & Filipov, Yu. (2023). Munitions and explosives as objects of criminal offences during the commission of criminal offences. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. Vol. 13 (2). P. 63-73. URL: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.63>.

3. Філіпов Ю. Є. Види та можливості судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 4. С. 178-184. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.27>.

4. Філіпов Ю. Є. Оцінка та використання результатів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Правові новели*. 2025. № 26. С. 398–406. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/26_2025/47.pdf; <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.45>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Філіпов Ю. Є. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. *Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та*

шляхи їх вирішення): зб. матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2 груд. 2022 р.). Дніпро: ДДУВС, 2022. С.154-157.

6. Філіпов Ю. Є. Питання класифікації техніко-криміналістичних засобів, що застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення*: збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. (22 серп. 2023 р.): Т. 1. Київ: ІСТЕ СБУ, 2023. С. 175–179.

7. Філіпов Ю. Є. Допомога спеціалістів при збиранні об'єктів для призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні. *Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України та в контексті європейської інтеграції*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 вер. 2023 року) / відп. ред. А. Черемнова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 262 с. С. 205–210.

8. Філіпов Ю. Є. Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 161–162.

9. Філіпов Ю. Є., Семенюк О. А. Особливості початкового етапу розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 195–198.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

10. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами: метод. рек. / [О. М. Брисковська, О. В. Богатиков, С. В. Бондар, О. С. Старенький, Ю. Є. Філіпов]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 60 с.

11. Використання службових собак кінологічними підрозділами Національної поліції України для виявлення вибухових речовин в умовах воєнного стану: метод. рек. / [В. В. Юсупов, А. О. Антощук, Ю. Є. Філіпов та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 46 с.